NEMZETI NŐNEVELÉS.

VI. ÉVFOLYAM. 1885. AUG.—SZEPT. VI-VII. FÜZET.

MÓDOSÍTÁSOK AZ ÁLLAMI FELSŐBB LEÁNY-ISKOLÁK SZERVEZETÉN.*

Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak f. év augusztus 25-én kibocsátott rendelete ismét fényes bizonyságát szolgáltatja annak a mindenre kiterjedő figyelemnek s minden megfigyelt bajt orvosolni törekvő gondosságnak, a melylyel közoktatásunk vezetője különösen nőnevelésünk ügye iránt viseltetik. Az említett rendelet az állami felsőbb leányiskolák előljáróihoz van intézve s részint megokolja, részint magyarázza ama módosításokat, a melyeket emez intézetek 1883-ban megállapított szervezetén, tantervén és rendtartásán a miniszter úr tenni szükségesnek és jónak látott. Ezek a módosítások nem nagyszámuak s nem is lényegbevágók; de azért mind magukban véve, mind amaz intéseknél és utasításoknál fogva, a melyekkel azokat a miniszteri rendelet kiséri, nagyfontosságuak. Nem a véletlen dolga talán, hogy e miniszteri rendelet kibocsátása ép arra az időre esik, a mikor az állami felsőbb leányiskolák felállításuk első deczenniumának vége felé járnak; s nem alaptalan tán az a reménység, hogy eme kulturai és nemzeti szempontból annyira fontos nőnevelő intézeteink az új szervezet korlátai között végre meg fogják találni azt a medret, a melyben biztosan haladhatnak czéljuk felé a nélkül, hogy erejökkel nem gazdálkodva saját partjaikat szakgatnák le, a nélkül, hogy ki-kiáradásaikkal maguk magukat tartóztatnák fel előre törekvő útjokban.

Az alábbi sorokban közöljük a nagyfontosságú rendeletet szószerinti szövegében s azután rövidre fogott ismertetését adjuk a rendelet által foganatba vett módosításoknak.

* *Az állami felsőbb leányiskolák szervezete.* Kiadatott a vallás- és közokt. m. k. miniszter 1885. évi aug. 25. napján 32561. sz. a. kelt rendeletéből. Ára 30 kr. Budapest. M. kir. egyetemi könyvnyomda. 1885.

«Már az 1883. évi augusztus hó 11-én 26,386. sz. a. kiadott rendeletemben meghagytam az állami felsőbb leányiskolák igazgatóinak — így szól a rendelet — hogy különös gondot fordítsanak a vezetésükre bizott iskolákban arra, hogy *a tanárok és tanítónők tárgyaik kezelésénél a leánytanulók természetének megfelelő helyes módszert kövessenek! Hogy továbbá a felsőbb leányiskolák számára kiadott tantervben kitüzött tananyag feldolgozásánál óvakodjanak a száraz s csak a tanuló emlékezetét terhelő definiczióknak haszonnal nem járó megtanultatásától s egész igyekezettel és erővel iparkodjanak növendékeiket jövendő hivatásuknak megfelelően nevelni s azok észbeli tehetségeit természetes úton fejleszteni.*

Az utóbbi két év alatt hozzám ezen ügyben beérkezett szakjelentések azonban még mindig nem nyugtatnak meg eléggé az iránt, hogy az általam magasabb hazafias czélok szemmeltartása mellett szervezett felsőbb leányiskolákban a nevelés és oktatás a czél elérését teljesen biztosító módon eszközöltetik.

Minthogy pedig teljesen át vagyok hatva azon feladatok nagyságától, melyeknek teljesítésére nemzetünk életében nőink hivatva vannak, szükségesnek tartottam nemcsak a fent idézett rendeletemben adott utasításaimra újból rámutatni, hanem T. Uraságodnak ismét meg is hagyni, hogy a vezetése alatt álló tanítótestülettel együtt a gondjaikra bizott leánynövendékek nevelése és oktatásánál *gondosan kerüljék mindazt, mi csak szemet kápráztató álműveltségre vezet. Törekedjenek arra, hogy tanítványaik lelkét a jó, igaz és a szép iránt csakugyan megnyerjék, s tanítsanak úgy, hogy a tanulók a tárgyat alaposan meg is értsék s adandó alkalommal megfelelő biztossággal és ügyességgel alkalmazni is tudják.* Az életben kétségkívül csak az ily módon szerzett ismeretek a legbecsesebbek és pedig nemcsak azon esetben, ha a nőnek alkalma lesz a természet által kiszabott hivatásának élni, hanem kiválóképen akkor, midőn önálló keresetre s e czélból szerzett ismereteinek és képességeinek gyakorlati irányban való továbbfejlesztésére lesz a sors által kényszerítve. Az ily módon nevelt nő képes lesz korának és nemzetének törekvéseit megérteni s a sors által részére kijelelt, még oly csekély jelentőségű állást is haszonnal betölteni.

A mi pedig a módszert illeti, melynek segélyével leánynövendékeikkel a kitüzött czélt elérni óhajtják, *mindenesetre tekintetbe veendő szellemi felfogásuknak nemükből eredő sajátlagossága s gyöngédebb természetük, melyek következtében, főleg a magasabb osztályokba járó leánynövendékekkel szemben nem léphetni fel oly követelésekkel, mint a minőkkel hasonló korú fiúk irányában fellépni szoktak. A tárgyak tanításánál mindig különösen kiemelendő az, a mi a nőknél a már különben is nagyobb mérvben feltalálható szép- és erkölcsi érzéket táplálni és helyes irányban fejleszteni alkalmas.*

A tananyag a tanítási órákban annyira feldolgozandó, hogy a tanuló által végzendő házi munkául annak átismétlésénél vagy a már jól megtanultnak egyszerű alkalmazásánál egyéb ne maradjon.

Végül tekintetbe véve, hogy tapasztalásból ismeretes, hogy a leánynövendékek gyorsabb felfogását jelentékenyen ellensúlyozza a szórakozottságra s az elfeledésre való nagyobb hajlandóságuk: legyen T. Uraságodnak kiváló gondja arra is, hogy a tanítók a feldolgozandó anyagot úgy oszszák be, hogy a tanultak ismétlésére is elegendő idő maradjon.

Különösen szükségesnek tartom, hogy minden tanév elején, az előző évfolyamban tanultak főbb vonásokban ismételtessenek, hogy így mindig biztos alapon lehessen a tanítást tovább folytatni, s hogy végre az összes tanítás befejeztével növendékeik műveltsége lehetőleg összhangzó egészszé domborodjék ki...

... A midőn T. Uraságodnak szigorúan meghagyom, hogy a vezetésére bizott iskolában a nevelést és tanítást az itt megállapított elvek és tervezet értelmében vezesse, egyszersmind *a tantervtől való eltérésekre vonatkozó eddig kiadott mindennemű engedélyt ezennel megszüntetek*, a felsőbb leányiskolák felügyeletével megbízott biztosomat is utasítottam, hogy teendő hivatalos látogatásai alkalmával meggyőződést szerezzen magának az iránt, ha vajjon az illető tanítótestületek jelen rendeletem szellemét helyesen fogták-e fel, s hogy kellő buzgalommal és pontossággal iparkodnak-e a hazai felsőbb leánynevelés és oktatás előmozdítására irányított törekvéseim megvalósításában közreműködni.»

A módosítások ismertetésében ama fejezetek sorrendjét tartjuk meg, a melyekre a szervezeti szabályzat fel van osztva.

I. «*A felsőbb leányiskola czélja és tanrendszerének alapelvei*» című fejezetben a következő módosításokat találjuk:

Az 1883. évben kibocsátott szervezet szövegéből ki van hagyva az a nehány sor, hogy a felsőbb leányiskolák által nyujtott műveltség «... *másfelől megfelel azon általános műveltségnek, melyet a férfiak saját életczéljaik érdekéből gimnáziumi és reáliskolai középtanodáinkban nyerhetnek.*»

A czél elérésére vezető alapelvek között az új szervezet a réginek különben változtatás nélkül hagyott szövegét a következő ponttal toldja meg: «*Az iskola, növendékeinek lelkét a jó, a szép és az igaz iránt valósággal megnyerni iparkodik s gondosan kerüli mind azt, a mi csak álműveltséget eredményezne.*»

A tantárgyak és tanítandó ismeretek mennyiségére és mérvére vonatkozó utasításokban a következő toldásokat találjuk.

Az *a)* ponthoz: «csak az és annyi taníttassék ... *hogy a tanulók a tanultakat értsék is és adandó alkalommal megfelelő biztossággal alkalmazni is tudják.*»

A *b)* ponthoz: «a czél az ... *hogy magasabb műveltségű, a hazát szerető s hivatásukat minden körülmény közt jól felfogni s betölteni tudó nőkké váljanak.*»

Egészen új ez az utolsó két pont:

c) «*A módszert illetőleg tekintetbe veendő a tanulók szellemi felfogásának nemükből eredő sajátlagossága s gyöngédebb testi szervezetük, melyek következtében főleg a felsőbb osztályokba járó növendékekkel szemben nem léphetni fel oly mérvű követelésekkel, mint minőkkel hasonló korú fiuk irányában fellépni szoktak. A tárgyak tanításánál mindig különösen kiemelendő az, a mi a nőknél a már különben is nagyobb mérvben feltalálható szép- és erkölcsi érzéket táplálni és helyes irányban fejleszteni alkalmas.*»

d) «*Hogy a tanulóktól az egészséges fejlődésre szükséges üdülési idő el ne vonassék, s hogy továbbá idejük maradjon a ház körül is forgolódni: szükséges, hogy a tanulás súlypontja az iskolába essék s ott a tananyag annyira feldolgoztassék, hogy a tanuló által vég-*

zendő házi munkául annak ismétlésénél vagy a már jól megtanultaknak egyszerű alkalmazásánál egyéb ne maradjon.»

II. A «*tanfolyam és tantárgyak*» című fejezetben semmi egyéb változtatás nem történt, minthogy a felsőbb osztályok heti óráinak maximuma a rendkívüli tantárgyak idejével együtt a régi 30 óra helyett 32-re van szabva.

III. A «*nevelő és tanerők*» című fejezetben ezek a változtatások fordulnak elő: a régi szervezet szerint a felsőbb osztályokban csak középiskolai tanárságra képesített tanárok alkalmazhatók; az új szervezet értelmében «*polgári-* és középiskolai tanárságra képesített tanárok.» — A régi szervezet azt mondja, hogy «csoportosítva több rokon tárgy tanítása egy egyénre is bizható»; az új szervezet hozzá teszi: «*az alsó osztályokban bizandó is.*» — A régi szervezet ezt mondja: «a rendes tanerők száma a hitoktatókon, a szépirás és a testgyakorlás tanitóin kívül legalább hét»; az új szervezet hozzá teszi: «*és ezek közül legalább három tanítónő, kik a tanítás mellett az osztályokban a női felügyeletet gyakorolják.*»

IV. A szervezet negyedik fejezete a tantervet közli tantárgyak és osztályok szerint. A tanterven tett módosítások nem érintik a régi szervezetben megállapított tananyagot s csupán a tananyagnak osztályonként való elosztására s a tantárgyak heti óraszámának megszabására terjeszkednek ki, ott a hol az épen szükségesnek mutatkozott.

A magyar nyelv és irodalom tantervében a következő módosítások fordulnak elő: az új szervezet az *alaktant* az első osztályban kezdi (a régi a másodikban); az *irálytant* a III-ikban (a régi a II-ikban); a *közéleti fogalmazványok* csak a IV-ikben fordulnak elő (a régi szerint a III-ikban) s ugyanebben az osztályban a *költői műfajok közül csak az epikai* foglal helyet s a lira és dráma az V-ikre marad, míg a régi szervezet szerint az V-ik osztály csak a drámával foglalkozott.

A történeti tananyag beosztásában is változtatások történtek, sőt e helyen a tananyag meghatározásának fogalmazása is egészen új. A I. osztályban megmaradt a magyar történet, mint a régiben. A II-ik osztályban a világtörténet a makedon-időszakig (a régiben a

ker. császárságig); a III-ikban a római császárságig (a régiben a franczia forradalomig); az V-ikben az újkor (a régiben a legújabbkor s megfelelő történeti olvasmányok); a VI-ikban nem történt egyéb változtatás, mint hogy a magyar történettel kapcsolatos olvasmányokat a régi szervezet egészen a növendékek magánszorgalmára bizza, az új pedig a tanítási órákba is beviszi, azt mondván: «*az óraszám itt egy történeti olvasmánydarabra is juttathat az ismétlés alatt egy kis időt.*»

A *földrajz* tantervében annyiban történt módosítás, hogy ezt a tantárgyat az új szervezet a IV-ik és V-ik osztályba is beviszi. Amannak tananyaga: «*Az I—III. osztályokban tanult földrajzi tananyag összefoglaló átismétlése után a földrészek természeti viszonyainak összehasonlítása*»; emezé: «*a csillagászati földrajz elemei.*»

A *számtan és mértan* tananyaga az első két osztályban változatlanúl maradt; a III-ik osztály tananyaga azonban jó részben a IV-ikbe, a IV-iké egészen az V-ikbe, az V-iké pedig a VI-ikba helyettetett át. A régi VI-ik osztály anyaga — háztartástani ismeretek, számitások és könyvvitel — az új szervezetben külön tantárgyképen foglal helyet.

A *természettudományok* csoportjában az új szervezet elhagyja az I. osztályból a geológiát s azt rövidre fogva a IV-ik osztályba teszi át; a régi V-ik osztály fizikai tananyagát pedig megosztja az V. és VI-ik osztály közt.

A tanterven tett egyéb változtatások csak a tantárgyak heti óraszámára vonatkoznak. Ezekről a következő táblázat ád áttekintést. Megjegyezzük, hogy a torna a IV-ik osztályban, az ének és rajz meg a kézimunka az V. és VI-ikban fakultativ tárgy. Az összehasonlítás megkönnyebbítése kedvéért a régi óraterv számait ott, a hol az újtól eltérnek, rekeszbe tettük.

Osztály	Hit- és erkölcstan	Magyar ny. és irodalom	Német ny. és irodalom	Francia ny. és irodalom	Történelem	Földrajz	Számtan és mértan	Természettudományok	Háztartástan és könyvvitel	Neveléstan	Ének	Rajz	Szépírás	Kézimunka	Testgyakorlás	Heti tanórák összege
I.	2	6 (5)	2	—	2	2	3	2 (4)	—	—	2	2	1	2	2	28
II.	2	4	3	3 (4)	2	2	3 (2)	2	—	—	2 (1)	2	1	2	2	30 (28)
III.	2	4	3	4	2	2	3 (2)	2	—	—	2 (1)	2	—	2	2	30
IV.	2	5	3	4	2	1 (0)	2	3 (2)	—	—	2 (1)	2	—	2	2	30
V.	2	5	3	5 (4)	2	2 (0)	2	2 (4)	2	—	1	2	—	2	—	30
VI.	2	5	2	5 (3)	3	—	2	4 (3)	—	2	1	2	—	2	—	30
Tanórák összege	12	29 (28)	16 (14)	21 (19)	13	9 (6)	15 (13)	15 (17)	2	2	10 (7)	12	2	12	8	17

Az új szervezet óratervének táblázatából (mi is így közöltük), nem tudjuk miért, ki van hagyva az *angol nyelv*, holott a tanterv magában foglalja azt mint rendkívüli tárgyat s a III-ik osztályban 2, — a IV., V., VI-ik osztályokban pedig 3—3 órát juttat számára.

A «*Rendtartási és fegyelmi szabályok*» egyetlen egy változtatás kivételével teljesen megmaradtak régi mivoltukban. Ez az egy változtatás is alig áll egyébből, mint egy-két szó elhagyásából, egykettőnek hozzá toldásából; de azért a felsőbb leányiskolák szervetének velejéig hat, a mennyiben az *igazgatók s igazgatónők hivatalos állását újonnan szabályozza*. Tudva levő dolog, hogy oly felsőbb leányiskolákban, a hol benlakó növendékek is vannak, az 1883. évi min. rendelet az igazgatók *mellé* igazgatónőket is állított. Az új szervet meghagyja az igazgatónőket, de hatáskörüket oly mértékben korlátozta, állásukat annyira alárendeltté teszi az igazgatókéval szemben, hogy nem tekinthetünk minden aggodalom nélkül e változtatás következményei elé. Egyes konkrét tények tán igazolhatják a régi szervezeten tett eme módosítást, de általánosan kötelezővé tétele oly balhelyzetet teremthet, a mely aligha fog

megfelelni a miniszter úr sokszor kifejezett s nyomatékkal hangoztatott intenczióinak.

A régi szervezet így szól: «... az igazgató mellé igazgatónő is állíttatik...», az új szervezet közbeszúrja: «... az igazgató mellé *segédképen* igazgatónő is állíttatik.» A régi szervezet így folytatja a fentebb abba hagyott mondatot: «... a ki (igazgatónő) az *igazgatóval egyetértve az intézet növendékei nevelésének irányzója, vezetője, őre*»; az új szervezetben ugyanazon helyen ez áll: «... a ki az *igazgató vezetése mellett az intézet növendékeinek nevelésére különösebben is ügyel.*»

Az igazgatónő hatás- és jogköréről a régi szervezet egyebek közt ezt is mondja: «A háztartás *minden* gondja őt illeti»; az új szervezetből a «minden» szó kimaradt.— A régi szervezetben ez áll: «Egyenesen alája (igazgatónő) vannak rendelve a női munkák tanítója, a segédnevelőnők, a nyelvgyakorló tanítónők, a konyhai és házi cselédség, mosónők, *kiket ő fogad fel...*»; az új szervezet már csak a házi cselédséget, mosónőket rendeli egyenesen alája; ezeket sem ő, hanem «*az ő meghallgatásával az igazgató fogadja fel.*» — A régi szervezetben az igazgatónőnek joga és kötelessége volt, hogy «*a benlakó növendékek szüleivel levelez*»; az új szervezetben ezt a nehány szót már nem találjuk.

A felsőbb leányiskolai oktatást az új szervezet intézkedései kétségkívül biztos mederbe fogják terelni s e tekintetben tán hosszú időn át nem lesz szükség javításokra; de emez intézetek adminisztrácziójának kérdését nem oldotta meg végképen e rendelet, mert a mit e tekintetben megszab, nem tekinthetjük végleges megoldásnak, még csak javításnak sem. Az intézmény egyik-másik beteg tagját rögtönösen meggyógyítja tán, de az egésznek tartósan kell miatta senyvednie. Adja isten, hogy ennek a kérdésnek végleges tisztába hozatala is minél előbb megtörténhessék, mert ez ép oly elmaradhatatlan föltétele és tényezője a felsőbb leányiskolák felvirágzásának, mint az, hogy a tanítás oly szellemben, irányban és korlátok közt történjék bennük, a mint azt a miniszter úr imént ismertetett rendelete megszabja.

A CSALÁD MINT NEVELŐINTÉZET.*

Hogy a nevelésben család, iskola és társadalom egyaránt részt vesznek, és pedig némelykor külön-külön, máskor meg együttesen: azt bővebben fejtegetnem teljesen fölösleges. Az is elvitázhatatlan tény, hogy e három nevelőintézet közűl úgy az időre, mint a hatásra nézve első helyen áll a család. Az elsőség pedig, valamint minden téren, úgy itt is, nagy előny ugyan, de nagy felelősséggel is jár. Előny, mert a művelés alá veendő talaj, a gyermek lelke, még érintetlen, és mindazon magvaknak, melyekből egykor az ember legnemesebb tulajdonságai és erényei fakadoznak és kifejlődnek, befogadására kész; nagy felelősséggel járó, mert ezen érintetlen, tehát gazdagon termő talajban a gaz is buján tenyész, s mert nincs hatalom, mely azt eszközölhetné, hogy az elvetett konkolyból tisztabúza fejlődjék. Ha a család a gyermeki lélekbe akarva vagy akaratlanúl a rossznak magvait veti: kérdés, valjon sikerül-e később a gyorsan felnövekedő gyomot és gazt teljesen kigyomlálni?

Tapasztalásból tudom, hogy sok szülő van, ki időnkint szivesen beszélget a gyermeknevelésről és készségesen meghallgatja azok véleményét, kiknek élethivatásuk a gyermekek iskolai nevelését vezetni. Íme az ok, a miért én ez alkalommal a családról, mint nevelőintézetről akarok szólani. Minthogy pedig a családnak a nevelést illetőleg részben más és más a hivatása a szerint, a mint a gyermek még iskolába nem jár, avagy már iskolás, vagy végre már az iskolából kikerült: azért legtermészetesebbnek találom, ha én is három fejezetre osztom elmondandó nézeteimet. Ha pedig e helyen kiválóan a leányok nevelését tartom szem előtt, az, úgy vélem, magyarázatra nem szorúl.

* A kecskeméti polg. leányiskola ez évi Értesítőjéből.

I.

Az első hat év, melyeket a gyermek az iskolábajárás megkezdéseig a család körében eltölt, kétségtelenül egyik legfontosabb s következményeiben messzire kiható korszaka az életnek. Ekkor hatnak a gyermek lelkére az első benyomások; ekkor szerzi meg azon képzeteknek jelentékeny részét, melyek későbbi lelki életének alapját képezik; ekkor tanúl meg beszélni; ekkor keletkeznek benne az első érzések és hangúlatok, a jövendő kedélyi és erkölcsi élet alapelemei; ekkor kezdi összehasonlítgatni, bírálgatni és becsűlgetni embereket, tárgyakat és körűlményeket; ekkor születnek meg az első vágyak; ekkor kezd nyilvánúlni az akarat, azt nem is említve, hogy a testi fejlődés mily nagymérvű e korszakban.

Azt hiszem, ennek a néhány ténynek fölemlítése is eléggé igazolja, hogy azon családi kör, melyben első életéveinket töltjük, egyik legfőbb nevelőintézet mindnyájunkra nézve. De a mindennapi tapasztalás is bizonyítja, hogy vannak bizonyos, a családi és társadalmi életben igen előnyös és nagy fontosságú erények és ügyességek, melyeket csak a családban lehet eltanúlni, s melyek, ha a családból magunkkal nem visszük őket, később vagy épen nem, vagy csak igen nehezen sajátíthatók el; de épen úgy vannak babonák, előítéletek és hibák, melyek az első gyermekkorban a családi körben vertek gyökeret lelkünkben, s melyeket az összes későbbi nevelés, sőt sokszor keserű, kiábrándító tapasztalatok sem képesek onnan egészen kiirtani.

Lássuk hát főbb vonásaiban, milyennek kellene lennie azon nevelőintézetnek, melyet a gyermekre nézve a család képez. A test ápolására vonatkozó teendőket ez alkalommal figyelmen kívül hagyom. E helyett áttérek azon kötelességekre, melyek a családra a gyermek első képzeteinek, fogalmainak és ítéleteinek megalkotása, tehát az első ismeretszerzés körűl háramlanak: mert a gyermek az első hat év alatt tömérdek sokat tanúl a családban s mert az itt szerzett ismeretek később is befolyásolják akaratának nyilvánúlását, s így hatással vannak a jellem kialakúlására is.

E szempontból beszéljünk a gyermek előtt kezdettől fogva és mindig a lehető legtisztább kiejtéssel, s meg ne tűrjük, hogy bárki selypes vagy más hibás kiejtést használjon a gyermekkel való beszélgetésben. Csodálatos e tekintetben az emberek eljárása. A selypes vagy másképen hibás kiejtést a legtöbben nevetségesnek találják felnőtt emberben, sőt még nagyobb gyermekben is, s nem egyszer kíméletlen gúnynyal is illetik, de ugyanezen hibát a beszélni kezdő gyermekben kedvesnek tartják és egyenesen rátanítják a gyermeket! Pedig nem a legnagyobb kíméletlenség-e olyanra tanítani az ártatlan gyermeket, a miért később gúny és nevetség tárgya lehet, avagy rákényszeríteni, hogy egyszer helyett kétszer tanúljon beszélni?

Minthogy továbbá a gyermek a család körében vagy a családtagok kíséretében azon kívül is az első hat év alatt számtalan sok tárgyat szemlél s azokról fogalmat alkot magának; s minthogy a gyermeki lélek ezen korban sokkal érzékenyebb és fogékonyabb e benyomások iránt, mint később: azért fontos kötelessége a családnak arra törekedni, hogy a gyermekben hibás fogalmak és nézetek ne keletkezzenek, hanem azok a valónak, az igazságnak megfelelők legyenek. E kötelességet teljesítik a családtagok, ha minél több olyan tárgy megszemlélésére adnak a gyermeknek alkalmat, melyeknek ismerete hasznos és szükséges, s nem haladja túl a gyermek tehetségeit; ha figyelmeztetik a gyermeket az olyan tulajdonságokra, melyek figyelmét talán kikerülhetnék s mégis lényegesen szükségesek a tárgy ismeretéhez; ha a gyermek kérdezősködéseit, ahol csak lehet, ki nem kerülik, hanem a valóságnak megfelelő feleleteket és felvilágosításokat adnak neki; ha, mihelyt hibás fogalmat és nézetet tapasztalnak, azt azonnal kiigazítják, még pedig lehetőleg nemcsak szóval, hanem saját szemei által győzik meg a gyermeket a valóról.

E közben azonban vigyázni kell arra is, hogy a gyermek természetes tudnivágyása beteges kíváncsisággá ne fajúljon, mert ez utóbbi okvetetlenül felületességre vezet, mely hiba pedig igen sok kellemetlenségnek, bajnak, sőt szerencsétlenségnek kútforrása. Nagyon hibás azon eljárása a családoknak, mely napjainkban épen a művel-

tebb körökben kezd lábra kapni, hogy t. i. a gyermekeknek mindenütt ott kell lenniök, mindent kell látniok és hallaniok. Ez míg egyfelől az előbb említett hibák kifejlődését eredményezi, addig másfelől igen sok unalmat, gyötrődést is szerez a gyermeknek, ha épen szórakozottá és korán éretté nem teszi. Szabályúl szolgáljon, hogy a miből a gyermek semmi hasznos ismeretet avagy erkölcsi tanúlságot nem szerezhet, a minek kellő megismerésére érettebb kor szükséges s később is elég alkalom kínálkozik, a mi látványos és szemkápráztató volta miatt a gyermek idegrendszerét túlságosan ígénybe veszi és fölingerli, mindazt nem szükséges a gyermeknek látnia és hallania, sőt legtöbbször nem is ajánlatos.

A gyermek az első hat év alatt nemcsak egyes tárgyakról szerez ismeretet, hanem a mennyiben a különböző személyek, tárgyak, körülmények, állapotok és viszonyok majd kellemesen, majd kellemetlenül hatnak reá, azokat összehasonlítgatni, bírálgatni s értékőket megbecsűlni is kezdi, szóval kezdetét veszi azon becslés, azon erkölcsi értékmeghatározás, mely azután érzelmeinek, vágyainak és akaratának is főrúgója. Minthogy pedig az akarat iránya és erélye határozza meg a jellem milyenségét: azért véghetetlen fontos, hogy ezen erkölcsi értékmeghatározások helyesek, a valóságnak és az erkölcsi normativumnak megfelelők legyenek. E czél elérésére kövessen el a család mindent, hogy a gyermek a körében levő személyeket és tárgyakat, valamint a különböző körűlményeket és állapotokat az igazi színben lássa s igaz értékök szerint becsűlni tanúlja; hogy azon nézetek, vélemények és ítéletek, melyeket a gyermek hall, az igazságnak, a józan felvilágosodásnak és nemes erkölcsiségnek megfelelők legyenek; hogy a gyermeknek e tekintetben netalán hibás ítéletei azonnal helyreigazíttassanak.

Mindez pedig azért igen fontos, mert a hamis, avagy erkölcstelen nézetek, a hamis értékmeghatározások helytelen avagy erkölcstelen vágyakat keltenek, az akaratot is helytelen irányba terelik s létrehozói sok fölösleges küzdelemnek, számtalan keserves csalódásnak, s nem egyszer a társadalmi és állami renddel s törvényekkel való összeütközésnek.

Íme néhány, a tapasztalásból merített példa. A kis gyermeket

először vezetik föl az iskolába. A tanító csupa nyájasság és szeretet, s mégis a gyermek sír, kapálódzik, nem akar az iskolában megmaradni. Mi ennek az oka? Talán az a fölötti fájdalom, hogy a szülőket néhány órán át nem láthatja? Óh nem! Egészen más. Kitünt az is. Ugyanis midőn a gyermek elevensége által otthon némi alkalmatlanságot okozott, avagy valami csintalanságot követett el, mindig azt hallotta szüleitől: csak már az Isten elhozná az iskolábajárást! És a gyermekekben gyökeret vert azon hit, hogy az iskola nem más, mint az ő szabadságának és gyermeki örömeinek ellensége és megsemmisítője.

S ha ez a gyermek elkerűli az iskolát, vagy iskolai kötelességeinek nem tesz eleget, bizony-bizony nem az iskola, nem is a tanító az oka, de mégcsak nem is a gyermek, hanem maguk a szülők.

Egy kis leány nem akart más vallású tanúlótársa mellett ülni s azt többször csúfolta is, a ki pedig igen derék és jó kis leány volt. Kitünt, hogy mindez azért történik, mert otthon nem egyszer hallotta az azon valláshoz tartozókat gyalázni, becsmérelni. Egy másik növendék-leány szégyelte, hogy tanúlótársai között — a mint ő kifejezte magát — paraszt származásúak is vannak. Talán az iskola volt az oka ezen észjárásnak? Koránsem, hisz ő maga is tapasztalta, hogy ott egyéni érdemei szerint becsülnek mindenkit, hanem igenis ő csak visszhangja volt azon nézeteknek, melyeket otthon halott. S ha ezen leányok később is az embereket nem igazi egyéni érdemeik szerint, hanem vallásuk és származásuk szerint fogják megitélni és becsülni s ez által ellentétbe kerülnek a józan felvilágosodással és korszellemmel, s így nem egyszer keserű csalódásnak lesznek kitéve: vajjon ki lesz mindennek az oka? Nem szükséges, hogy feleljek.

De térjünk át arra, hogy a szorosabb értelemben vett nevelés eszközlése czéljából milyennek kell lennie a családnak. «A nevelés elve: a tekintély», mondja Legouvé Ernő, és igaza van. Azok, kik semmiféle tekintélyt nem akarnak elismerni, rendszerint önmagukat tartják legfőbb tekintélynek s a legrútabb szenvedélyeknek rabszolgái. Másfelől azonban figyelembe veendő, hogy a nevelésnek védczélja az, miszerint a gyermek bizonyos idő múlva olyan testi és lelki tulaj-

donságokkal és ügyességekkel bírjon, melyekre támaszkodva önállóan és becsülettel megállhasa helyét az emberi társadalomban.

Uralkodjék tehát a gyermek fölött a szülők tekintélye; követeljenek tőle föltétlen engedelmességet, de azután ezen tekintélynek legyen meg amaz erkölcsi alapja, mely nélkül igazi tekintély nem képzelhető. A szülői tekintélynek erkölcsi alapját pedig a következők alkotják: szeretet, igazságosság, következetesség és tiszteletreméltóság. Vezérelje a szülőket minden cselekedeteik és parancsaikban a gyermekkel szemben az iránta való igazi szeretet, úgy, hogy a gyermek kiérezze azt, miszerint szülői még akkor is, midőn valamit megtagadnak tőle, csak az ő javát akarják. Követeljék meg parancsaik szigorú teljesítését, de parancsoljanak okosan, nem követelvén a gyermektől semmi olyat, a mi ránézve egyenlő volna gyermeki természetének megtagadásával. És sohase tapasztalja a gyermek, hogy szüleit parancsaikban pillanatnyi felindulás, avagy szeszély vezérli, mert akkor engedelmeskedhetik ugyan félelemből, de ez az engedelmesség már szolgaiság. Legyenek a szülők gyermekeikkel szemben mindenkor parancsaik osztogatásában, jutalmazásban és büntetésben egyaránt igazságosak és következetesek; mert az igazságtalanság daczot szül, a következetlenség pedig rászoktatja a gyermeket, hogy sohasem veszi komolyan szülei parancsát, hanem legtöbbnyire bevárja a büntetést s csak az erőszaknak enged. A hol pedig ez az állapot bekövezett, ott már a tekintély alapja a vessző, s a nevelés legfölebb csak dresszirozás. Mert jól mondja Laboulaye, hogy «az erőszaknak kevés hatása van a gyermek szívére; minél nemesebb az, annál inkább ellenszegül; de a gyengédségnek és szeretetnek nem tud ellenállani».

Azonban szeretet, igazságosság és következetesség mind keveset érnek, ha a szülők egyénisége nem olyan, mely a gyermekben önkénytelenül tiszteletet ébreszt, szóval ha hiányzik a tiszteletreméltóság. Ha a gyermek tudatára ébred annak, hogy szülői erkölcsi fogyatkozásokban szenvednek; ha látja, hogy a családi czivakodások napirenden vannak; ha tapasztalja, hogy a szülők egymást nem becsülik, nem tisztelik: okvetlen kivesz ő benne is a szülők iránti tisztelet, s ezzel vége a tekintélynek, «a nevelés elvének». Épen

azért minden szülőnek kötelessége, már csak gyermekei érdekében is, úgy élni, hogy mintaképül szolgálhasson nekik, kerülni mindent, a mi tiszteletlenségre adhatna okot, s házastársa iránt mindenkor szeretettel és tisztelettel viseltetni tettel úgy, mint szóval.

De mindezek mellett vannak a családnak, mint nevelőintézetnek, még egyéb kellékei is; mert nemcsak az erkölcsi szempontból vett erényeknek, hanem a családi és társadalmi erényeknek és ügyességeknek alapját is a család van hívatva megvetni. Rend, pontosság, tisztaság, munkásság, kötelességérzet, jótékonyság, udvariasság és szolgálatkészség mind oly tulajdonságok, melyek nélkül helyét a társadalomban senki jól be nem töltheti, s melyek hiányában a legjelesebb szellemi tehetségek, ismeretek és ügyességek is a legtöbb esetben csak holt tőkét képeznek. Ámde ezeket a tulajdonságokat sem valakibe mintegy beleparancsolni, sem könyvből megtanúlni nem lehet; ezeket csak utánzás, hosszas gyakorlás és megszokás által lehet elsajátítani. Igaz az, a mit Legouvé az udvariasságról mond. «Csak az udvarias gyermekekből lesznek udvarias fiatal emberek. Olyan az udvariasság, mint a zongora; ha meg nem tanuljuk idejekorán, sohasem fogjuk megtanulni. Nos én azt hiszem, hogy a gyermekkorban kell az udvariasságot megtanúlni, mert hasznossága az egész életre kiterjed.» Hozzá tehetjük, hogy ezen arany szavak e fönebb elősorolt tulajdonságok és erények mindegyikére ráillenek.

S ha ez így van, akkor a család kötelessége mindezekben jó példával előmenni, s ezekben kezdettől fogva gyakorolni és szoktatni a gyermeket. Uralkodjék tehát a családban rend és pontosság; legyen meg mindennek a maga helye és ideje; tisztaság ne csak egyes kiváló alkalmakkor és a ház egy részében, hanem mindenkor, mindenben és mindenütt állandó szokás legyen. A munka mindennapi rendes foglalkozás legyen a család minden felnőtt tagjára nézve, hogy így a gyermek élő példából és tapasztalásból megtanúlhassa, miszerint a munka olyan mint a mindennapi kenyér, a mulatság pedig csak mint a fűszer, s hogy «vagyon munka nélkül: vagyon becsület nélkül». (Laboulaye.) Adjanak a gyermeknek tehetségeihez és erőihez mért apró-cseprő kis megbízásokat, kis dolgokat, s ezek teljesítését kívánják meg szigorúan, hogy így megszokja komolyan

venni a kötelességet, s ideje-korán megtanúlja, miszerint erőihez képest résztvenni a munkában kötelesség is, de meg élvezet is. A mit a gyermek maga megtehet, ne csináljuk meg helyette, vagy ne csináltassuk meg a cselédséggel; tanúlja és szokja meg a gyermek, hogy minél többször szorúlunk másokra, annál inkább vagyunk mások rabszolgái. Nyissunk tért a gyermek szolgálatkészségének; apróbb szolgálatokat és az udvariasságot pedig mindenkor követeljük meg, s fejezzük ki alkalmas módon nemtetszésünket, ha a gyermek e tekintetben hibáz. Gyakoroljuk — tehetségünkköz képest — a jótékonyságot, s adjunk alkalmat a gyermeknek, hogy szíve sugallatát követve, egyszer-másszor a sajátjából adhasson valamit.

Ha az a nevelőintézet, melyet a család képez, e most vázolt kellékekkel bír; ha a gyermek ilyen körben tölti el gyermekkorát; ha azon cselekedetek és példák, melyeket lát és azon eszmék, melyeket hall, nemesek: akkor a jó mag el van vetve, s a jó gyümölcs, Isten segítségével, szintén nem fog elmaradni.

II.

Midőn elkövetkezik az iskolába járás ideje, nem kell hinni, hogy a családnak a fentebbi szakaszban vázolt kötelességei talán megszünnek. Óh nem! Mindazon teendők és kötelességek fokozottabb mérvben megmaradnak, sőt annyiban szaporodnak, hogy most már az iskolára is tekintettel kell lenni, ezt működésében támogatni és segíteni, sőt egyszer-másszor a gyermek érdekében a tanítóval is érintkezésbe kell lépni. Épen azért azok után, miket az előbbi fejezetben elmondottam, itt csak azon főbb esetekre terjeszkedem ki, melyek a család és iskola érintkezéséből és egymásra hatásából keletkezhetnek.

Attól a pillanattól kezdve, amint a gyermek az iskolába belép, két tekintély uralkodik fölötte: egyik a szülőké, másik a tanitóé. De kétféle kötelességei is vannak most már a gyermeknek: egyiket a család, másikat az iskola rójja rá. Ezen körülményekből önként következik, hogy előfordúlhatnak, sőt egyszer-másszor okvetlen elő is fordulnak a kötelességek összeütközésének esetei, midőn t. i. az

iskolába járó fiúnak vagy leánykának egy időben kellene iskolai és a család által kiszabott kötelességeit teljesíteni.

Minő lelki működés megy végbe ilyenkor a gyermekben? Valóságos bírálat arra nézve, melyik tekintély a nagyobb, melyiknek parancsát kell inkább teljesíteni? Ilyenkor a gyermek elhatározása rendszerint mutatója annak, hol uralkodik szigorúbb fegyelem, a családban vagy az iskolában-e? s melyik tekintélyt tiszteli inkább, a szülőkét avagy a tanitóét? Ugyanis a kötelességek összeütközésének eseteiben a gyermek rendszerint kész az egyik tekintélylyel szemben engedetlenkedni, csakhogy a másiknak hódolhasson. És ez a körülmény megmagyarázza azon, a szülőktől nem egyszer hallható panaszt, hogy mióta gyermekök iskolába jár, azóta otthon engedetlenebb kezd lenni.

Minthogy pedig az engedetlenségnek szokássá válni nem szabad; s minthogy a gyermeket az ily kényes és keserves helyzetektől megmenteni szent kötelesség: azért iskola és család nagy gondot tartoznak arra fordítani, hogy a kötelességek összeütközésének esetei lehetőleg kikerültessenek. Óvakodjanak a szülők a gyermeket iskolai kötelességeinek teljesítésétől elvonni avagy abban akadályozni, sőt inkább serkentsék arra és segítsék, mert különben a kötelességérzet, ezen egyik legfőbb erény, sohasem szilárdúl úgy meg benne. És ha elháríthatlan családi körülmények máskép parancsolnak, akkor értsenek szót a szülők a tanítóval, hogy a gyermek lelkiismerete nyugodt maradhasson. Másfelől azonban arra is szükséges ügyelni, hogy a gyermek az iskolai kötelességek teljesítésének, iskolai dolgainak ürügye alatt teljesen ki ne bújjék a családi kötelességek alól, s így egyoldalúságba avagy a teljes dologtalanságba ne sülyedjen. Fájdalom, magam is többször hallottam olyan nyilatkozatot, hogy: leányomnak semmi hasznát sem vehetem otthon, mert igen sok az iskolai teendője. Pedig a dolog nem úgy van! Nincs az az iskolás fiú vagy leány, kit az iskola annyira elfoglalna, hogy otthon kisebb vagy nagyobb szolgálatokat ne tehetne, mihelyt a szülők s ő maga komolyan akarják. Hanem az ok rendszerint abban van, hogy a kis leány egy kicsit lusta, egy kicsit akaratos, a fegyelem pedig a szülei házban egy kicsit laza.

És hogy mennyire laza sok, különben művelt családban a fegyelem; mennyire nem törődik sok szülő gyermekeivel: semmi sem mutatja jobban, mint azon körülmény, hogy vannak leánynövendékek, kik egy—másfél órával a tanítás megkezdése előtt már elindúlnak hazulról, s ugyanannyival utánuk még könyvvel a hónuk alatt sétálnak az útczákon. Pedig minden szülőnek kötelessége gyermekének, kivált iskolás leányának minden, a családon kívül eltöltött perczét számon kérni: mert az útczákon való czéltalan bolyongás úgy testi, mint erkölcsi veszélyekkel jár.

És most térjünk át arra a nem ritka esetre, hogy egyes növendékek elkésve jelennek meg az iskolában s tanszereiket otthon felejtik. Sok szülő csudálkozik azon, hogy ezen, látszólag jelentéktelen hibákat az iskola oly nagyba veszi. Nem árt a dolog fölött egy kicsit elmélkedni, mert az ok rendszerint nagyobb hibákban található fel, s a következmények is komolyabbak. Eltekintve attól, hogy a pontatlanság és rendetlenség nagy tiszteletlenség az iskola iránt, lenézése és kicsinylése iskolának, tanítónak és tanúlótársaknak egyaránt; eltekintve attól, hogy pontosság és rendesség nélkül semmit sem lehet sikeresen keresztül vinni; tapasztalás bizonyítja, hogy ezen hibák rendszerint mindig ugyanazon növendékeknél ismétlődnek, s hogy az ok legtöbb esetben a szülei házban, a családban rejlik, amennyiben ott is zavar, rendetlenség és pontatlanság uralkodik mindenben.

Azután, nem is említve azt, hogy az ilyen családi körben felnövekedő gyermek legtöbbször felnőtt korában is rendetlen és pontatlan lesz, s hogy a ki iskolai dolgaiban nem rendes és pontos, másban sem az, az a kis fiú és kis leány egyszer-kétszer csak megmondja az igazi okot a tanító kérdésére, hogy t. i. a mama még nem kelt föl, vagy a kávé még nem készült el stb., de később szégyelvén mindig ugyanazt ismételni, hazudni fog. Mert az már átka a rendetlen és pontatlan embernek, hogy akarva, nem akarva, hazudni kénytelen.

Pedig csak az első hazugság megy nehezen, a többi már magától jön. Így lesz a látszólag kis hibából nagy bűn. Azért legyen gondjuk a szülőknek arra, hogy iskolába járó gyermekeik otthon

minden dolgaikat rendben tartsák, s pontosan megjelenjenek az iskolában.

Még csak egyet e fejezet alatt. A szülőknek nemcsak joguk, de kötelességük is az iskola működését figyelemmel kísérni, arról maguknak ítéletet alkotni, esetleges észrevételeiket illetékes helyen előadni. De iskolát és tanitót a gyermek előtt kritizálni annyi, mint megfosztani őket annak lehetőségétől, hogy a nevelés és tanítás nehéz munkájában eredménynyel működhessenek. Sohase felejtsék el a szülők, már csak saját gyermekeik érdekében sem, hogy «a nevelés elve: a tekintély». Könnyű ezt megsemmisíteni, de nehéz, sokszor lehetetlen helyébe mást emelni!

III.

«Leányom elvégezte az iskolát, de még csak 14 éves, nem tudom, mit csináljak vele.» Ilyen nyilatkozatot nem egyszer lehet hallani. S evvel elérkeztem feladatom harmadik részéhez, melyben vázolnom kell a családnak, mint nevelőintézetnek teendőit akkor, ha a leánykának iskolai nevelése már be van fejezve.

A most idézett nyilatkozatban két dolog foglaltatik: egyfelől a szülők jó része érzi, hogy az iskolából kikerült leánynak nevelése még nincs egészen befejezve, de másfelől bevallja, hogy a további teendőkkel nem igen van tisztában. És valóban, a nevelésnek nem is legkönnyebb része, mely ekkor a családra hárúl. A leány ugyanis ismét visszakerült a szülői tekintély alá; de ennek a tekintélynek mindegyre nagyobb mérvben kell arra törekednie, hogy lassanként fölöslegessé váljék, a tekintély jó baráttá, okos tanácsadóvá alakúljon át, s a leánynak szíve és lelke, erényei és nemes tulajdonságai legyenek azok a tekintélyek, melyek akaratát, cselekedeteit s egész viselkedését irányozzák. E feladat megoldása nem könnyű, mert a szülők, kivált az anya részéről okos tapintatosságot, a családi viszonyoknak és életnek pedig egészséges voltát föltételezi, s mert az iskolát végzett leánykák rendszerint igen hajlandók azt hinni, hogy az ő neveltetésük be van fejezve, s nekik most már főczéljok a szórakozás és mulatság.

Két igazságot tartok e helyen különösen kiemelendőnek: egyik,

hogy épen a 14—18 éves korban van legnagyobb szüksége a leánynak az okosan beosztott komoly elfoglaltságra; másik, hogy minél korábban nagy leány a leány, annál hamarább megvénül lélekben és testben egyaránt.

Nem helyes tehát és nem szabad engedni, hogy az iskolából kikerült leány idejének jó részét a szórakozásra, mulatságokra vagy azok előkészületeire és a toilette gondjaira fordítsa; hanem igenis kötelessége a családnak — s ez a leány jól felfogott érdekében is a leghelyesebb — a még befejezetlen nevelést befejezni.

Bele kell vezetni és gyakorolni a leányt a háztartási teendők azon nehezebb részeibe, melyeket iskolába járásnak ideje alatt részint gyengeségénél és koránál fogva, részint elfoglaltsága miatt meg nem tanúlhatott, vagy legalább be nem gyakorolhatott. Napról-napra nagyobb önállóságra kell őt ezen dolgokban szoktatni, hogy a czélszerű beosztást, az okos berendezést anyja tanácsai mellett észrevétlenül elsajátítsa. Mert hiában, vannak a családban bizonyos teendők, melyeket mindenkor a nőknek kell elvégezniök, vagy legalább intézniök és ellenőrizniök, s melyek ha kellően el nem végeztetnek, rendszerint anyagi és erkölcsi romlást hoznak a családra. És ezen háztartási teendők végzése nemcsak hasznos foglalkozás, de a leány e közben sokat tanúl és ügyesedik is, s ismerni tanúlja az önállóan jól elvégzett munka gyönyörét.

Nem egyszer fordúlnak elő a családi életben olyan körűlmények és esetek, hogy egyik családtagnak a másikért vagy a többiekért az önmegtagadás és önfeláldozás nehéz, de szép erényeit kell gyakorolnia. És a sors úgy akarta, hogy ezen erényekben nagyobb részök legyen a nőknek, mint a férfiaknak. Épen azért a leánynak már a szülei házban gyakorolnia kell magát abban, a mit De Gerando Antonina igy fejez ki: «Saját érdekeinkről, saját nyugalmunkról, saját örömeinkről lemondani; és másokért, kiválóan mások boldogítására élni». Ha ebben az irányban a család megteszi kötelességét, akkor az életre való nevelés egyik fő kívánalmát teljesítette.

De nem szabad megfeledkezni a lélekről sem, s hogy ez is megkívánja a magáét. Azok az ismeretek, melyeket a leányka az

iskolában tanúlt, csak alapúl szolgálnak arra, hogy magát tovább művelhesse. Azért, a mint az iskolából kikerült leány a vizsgálati fáradalmakat kipihente, ismét elő kellene venni a pusztán gyönyörködtető olvasmányok mellett a hasznos ismereteket tartalmazókat is. Ez szükséges egyfelől azért, mert az ember könnyen és gyorsan feled, s ha ismereteit föl nem eleveníti és nem bővíti, könnyen visszasűlyed a tudatlanságba; de másfelől szükséges azért is, hogy a lélek minden irányban megkapja a neki szükséges táplálékot. S ebben a tekintetben szép hivatása van a családnak. Szokássá tenni, hogy a leány lehetőleg naponta olvasson valami nemes olvasmányt s az mintegy életszükségletévé váljék; olvasmányait okos tapintattal úgy irányozni, hogy a férczművek helyett a helyes irányúakat kedvelje meg, hogy a hazai irodalom ismeretét és élvezését kötelességnek tartsa, s hogy a költemények és regények mellett az ismeretterjesztő olvasmányokra is rákerüljön a sor: mindezek olyan kívánalmak, melyeknek megvalósítása körűl a család, az abban uralkodó szellem és kivált az édes anya jó példája, tapintata és okossága legtöbbet tehet. Ne mondja senki, hogy arra nem jut idő. A lélek nemesebb szükségleteinek kielégítésére naponkint egy órának kell jutnia, s kellő házi rend és beosztás mellett jut is!

Utoljára még hangsúlyozom, hogy az iskolából kikerült leányokra nézve a családnak, mint nevelőintézetnek, két legfőbb kelléke van: egyik a családi élet egészséges, nemes volta, a másik a munkásság, nem csupán unaloműzésből vagy ötletszerűleg, hanem a munkásság — mint rendszer. Amaz főkellék mint utánzandó példa és minta, emez pedig azért, mert — De Gerando Antonina szavaival: «a valódi üdvösség a munkában rejlik; ez adja meg a kötelességteljesítésből származó önelégedést, az egyetlen boldogságot, mely nem ábránd a földön».

(Kecskemét.) PÁSTHY KÁROLY.

A FŐVAROSI POLGÁRI LEÁNYISKOLÁKRÓL.*

Arról olvastam már, hogy az egerek önvédelmükre egyesültek egykor a macska ellen, de megfordítva, hogy macskák egyesültek volna az egerek, hogy az erősek léptek volna valaha szövetségre a gyengébbek ellen, arra még a mesevilágban sem találtam sehol egyetlen példát sem.

Nem vállalok kezességet érte, de a f. év. junius havában a tanítói választások alkalmával szerte el volt terjedve a hír, a melyet a múlt is némileg igazolni látszik, hogy a fővárosi polg. leányiskolák igazgatói szövetkeztek s egymás közt egyezségre léptek volna, hogy intézeteiknél a nőtanitók alkalmazásának tőlük telhetőleg ellene fognak dolgozni.

Akár megtörtént a megegyezés formalitása, akár csak hallgatva vetik egyetértően latba befolyásukat a tanítónők alkalmazása ellen, az körülbelül mindegy. Tudjuk, hogy a közokt. bizottságban az igazgatók szavának fontosságot tulajdonítanak; véleményük döntő befolyással van a határozatok hozatalára, s ha ezek után arra gondolunk, hogy eddig polgári leányiskolában nőt csak a legritkább esetben, elvétve, s nagy protekczió nyomása alatt alkalmaztak, nem követünk el vele igazságtalanságot, ha a polg. isk. igazgatókat nem tartjuk a tanítónők kiváló pártfogóinak s azt hiszem, ők maguk sem iparkodtak soha ilyen színben föltünni.

A t. igazgatóknak ez álláspontja tagadhatatlanul igaz, való; könnyen meggyőződhetünk róla, csak szét kell tekintenünk a főv. polg. leányiskolákban. De hogy mi bírhatta rá az igazgatókat, hogy oly kitartóan ellene szegüljenek a tanítónők alkalmazásának, hiába fürkészem az okait; elfogadható, komoly, alapos okot sehogy sem tudok föltalálni.

Csak nem félnek a nők szellemi felsőségétől? Sem a nők nem oly elbizakodottak, hogy ily gondolatok megfordulnának agyukban, sem a férfiak nem oly túlságosan szerények, hogy ilyesmitől tartanának. A nő már természeténél fogva elismeri a férfi szellemi felsőbbségét, ha csak nagyon eklatáns módon nem győzi meg az ellenkezőről. Különben ez oknak oly gyarló volna, hogy nem is

* E czikk eredetileg a «*Nemzet*» cz. napilap jul. 2-ki számában jelent meg; de azt hisszük, szolgálatot teszünk vele olvasóinknak, hogy folyóiratunkba is fölvettük. *Szerk.*

foglalkozhatunk vele komolyan. Vagy talán sérti a férfiak önérzetét, hogy hivatalban nővel egy kategoriában álljanak? Ez oly kicsinyes felfogás, melylyel nem akarom a polg. isk. tanítóit és igazgatóit sérteni — arról nem is szólva, hogy tanítók és tanítónők serdülő leánykák nevelésében kiegészítik egymás működését.

Vagy szálljak még alább az okok lajtorjáján és gondoljam azt, hogy akadnak férfiak, a kik kenyér-irigységből akarnak nőket egy pályáról leszorítani, melyre ezek a természettől hivatva vannak? Férfiak, a kik előtt nyitva áll száz meg száz mód tehetségük érvényesítésére? Szinte megbotránkozással utasítom vissza magamtól e gondolatot mint merő lehetetlenséget. S minthogy ezzel kifogytam az egyéni okokból s úgy találom, hogy a tanítónő egyáltalán nem veszedelmes a tanárokra (Honny soit qui mal y pense), azt kell hinnem, hogy az igazgató urak a nő arravalóságában kételkednek. Miben mutatkozhatnék az arravalóság vagy arra nem valóság? Talán a nő gyengébb testi szervezetében? Akadhat, az igaz, beteges tanítónő, a mint hogy akad beteges tanító is; de egyik eset sem jogosít általános, az egész nemre vonatkozó itéletre. Ismerek vegyes tanári kart, a hol a férfitanítók közül többen betegség miatt heteken át nem tarthattak előadást, míg a nők nagyobb része egész esztendőn át egyetlen egy órát sem mulasztott. E tekintetben nincs különbség férfi és nő közt; mert ha a férfi testszervezete erősebb is, a nő kitartóbb a testi szenvedésekben; többet bír el, mint a férfi.

Vagy szellemi képességeit nem tartják elegendőnek a tanítói hivatás betöltésére? Ezt az argumentumot is megczáfolja az élet. Hivatkozhatnám egyesekre, rámutathatnék konkrét példákra; de e helyett fölhívom az igazgató urakat, tekintsenek szét az országban, ott vannak az állami polg. leányiskolák, hol leginkább nők tanítanak s az iskola nem vallja kárát. Nem gondolnám, hogy az állam, csakis experimentum kedvéért túlnyomó számban nőket alkalmazna polg. leányiskoláiban, ha nem bízna meg képességükben s ha a tapasztalás nem igazolta volna e bizalmat. Ott vannak az állami felső leányiskolák, melyek mindegyikében legalább annyi nő van alkalmazva, a hány osztálya van az iskolának. Ott van Németország, a hol kezdetben a nőket csak elemi iskolákban tűrték, sőt ott sem szívesen, míg manapság már befogadják őket a felsőbb iskolákba is, mert át kezdik látni, hogy leányiskola nők közreműködése nélkül nem felelhet meg föladatának. Ott van Francziaország, hol a közoktatás nem német minta szerint, hanem önállóan fejlődik; — nem csak osztálytanítóknak, hanem iskolavezetőknek és iskolafelügyelőknek is alkalmaznak nőket. Csak épen a budapesti polgári iskolai tanítványok állnának oly magas fokon, hogy ott a nők szellemi képessége nem felelne meg a tanítás színvonalának? Kötve hiszem. Fel is hagyok az okok kifürkészésével; úgy látszik, azok oly mélyen rejtőznek, hogy közönséges elme nem hozhatja őket napvilágra,

De menjünk egy lépéssel tovább és vessük föl a kérdést, nélkülözheti-e a leányiskola a nők közreműködését?

Az egész ország a legnagyobb elismeréssel csodálja az áldozatokat, miket a főváros a közoktatásért hoz. A mi a népoktatásra fordított összeg impozáns nagyságát, a fölállított iskolák mennyiségét s különösen külső díszét s a felszerelést illeti, lehetetlen volna nekem is a dícsérők sorába nem állanom. Mindamellett nem ismerhetem el, hogy a fővárosi polgári leányiskola teljesen megfelel hivatásának, s megvalósítja a hozzá kötött reményeket; nem ismerhetem el azért, mert elhanyagolja azt, a mi minden leányiskolánál a legeslegfontosabb föladat, elhanyagolja a nevelést.

Úgy látszik a fővárosi közoktatás vezetői abban a téves nézetben vannak, hogy ha leányaink 10—14 éves korukban bizonyos mennyiségű irodalmi, történeti, természetrajzi, vegytani stb. ismereteket elsajátítanak, akkor művelt nőkké válnak és segítenek megalakítani a művelt magyar középosztályt. Pedig ez nem csak nagy, de veszedelmes csalódás is, mert a leánynevelésnél minden körülmények közt fontosabb a nevelés, mint az oktatás. Képzelhetünk, a minthogy akad is rá elég példa, csak alsóbb iskolát végzett nőt, ki női erényeivel, a melyeknek birtokába jó nevelés által jutott, családját boldoggá teszi; holott akadhat oly nő, ki a római jogban is jártas, de nem érzi a nő kötelességét családja iránt; a ki a vegytannak legkomplikáltabb képleteivel könnyedén elbánik, de hijával van a szív műveltségének.

A leányiskoláknak fejlődési története mindenütt azt mutatja, hogy kezdetben ezeket az iskolákat a fiukéval tökéletesen egyenlőknek szervezték, vagy legfőbb egy-két tantárgygyal kevesebbet vagy kisebb terjedelemben tanítottak; csak később emelkedtek magasabb pedagógiai álláspontra s vették tekintetbe a leányoknál a természetszabta hivatást és a működési kört. A fővárosi polgári leányiskolák, ha el nem kápráztatja szemünket a tudós tanári kar, az imponáló vegytani laboratórium és fizikai szertár, a nagyszabású épület, bizony még a fejlődésnek csak első fokán állanak; fiuiskolák ezek tulajdonképen, csak hogy leányok járnak oda tanulni, no meg hogy egy szerény kézimunka-tanítónő a tanári szoba valamelyik zugában félénken meghúzza magát. Pedig fiu- és leányiskola közt minél magasabb fokú az iskola, annál nagyobb a különbség. Legközelebb állnak egymáshoz az elemi iskola alsó osztályaiban. De a polgári leányiskola, hogy megfelelhessen rendeltetésének, már sürgetően azt követeli tőlünk, tekintsük önálló életre jogosult individuumnak s ne vonjuk meg tőle a fejlődésére szükséges föltételeket. A főkülönbség a polgári fiu- és leányiskola közt természetesen az, hogy utóbbinál a szorosabb értelemben vett nevelésre sokkal nagyobb súlyt kell fektetnünk, mint a fiuiskolában. E különbséggel találkozunk az iskola külső és belső életében, lépten-nyomon elénk áll és megköveteli a maga jogait.

E különbség kitünik még a két iskola közösnek látszó czéljánál is. Ugyanis mindkét iskola bizonyos fokú átalános műveltséget ad növendékeinek; de már az átalános műveltséget is egészen más mérték szerint határozzuk meg nőknél és férfiaknál: itt inkább értelmi, amott inkább erkölcsi műveltséget követelünk. Az átalános műveltség által követelt ismeretek sem lehetnek ugyanazok fiúknál és leányoknál, valamint, hogy ezen ismeretek megszerzése sem történhetik ugyanazon módon fiúknál és leányoknál: leányiskolában a tanítás alaki czélja még fontosabb, mint a fiúknál. A fiúnak, folytonos érintkezésében a gyakorlati élettel és alapul továbbképzésére, nagyobb szüksége lehet arra, hogy az elsajátított ismereteknek bizonyos konkrét esetei folytonosan birtokában legyenek; a leánynak inkább az való az egyes tudományágakból, ami érdeklődését fölkelti, gondolkodni tanítja, igazságérzetét növeli, szívét nemesíti, izlését műveli, egy szóval, mert ez a nőre nézve mindig legfontosabb, a mi erkölcsi értékét emeli, ami jobbá teszi. Szabadjon egy példát fölhoznom. Míg a fiúra nézve igen fontos lehet bizonyos ásványoknak vagy növényeknek az ismerete, addig a leány talán soha életében nem jut oly helyzetbe, hogy ilyen ismereteknek hasznát vehetné; tanítsuk meg ezek helyett a természet csodás szépségének megfigyelésére, tanítsuk látni, ismertessük meg bizonyos fiziológiai jelenségekkel, s bocsátkozzunk csakis oly egyedek leírásába, melyek a művelt nő foglalkozásaiban számot tesznek.

Az úgynevezett átalános műveltséghez nemcsak bizonyos ismeretek, hanem a társadalom konvenczióinak megfelelő magaviselet is szükséges. Ha idegennel találkozunk, szeretnénk azonnal tájékozva lenni ki- és miléte felől. Nem tarthatunk vele vizsgálatot, nem is pillanthatunk bele lelkébe; ami először is szemünkbe ötlik és némi tájékozást nyújt, az a külső, a magaviselet, ebből vonunk következtetést nevelésére, nevelésének külső jeleiből itéljük meg átalános műveltségét s iparkodunk magunknak az egész emberről némi fogalmat alkotni. Nem azt akarom állítani, hogy az emberismeret kátéjának sarktétele a külső megjelenésből, vagy bizonyos udvariassági formalitások megtartásából magát az embert megismerni. Csak azt akarom vele kiemelni, hogy az átalános műveltséggel bíró ember többnyire már külső jelekből is felismerhető s a tanítónak nemcsak az a kötelessége, hogy tanítványait művelt emberekké nevelje, hanem a jó nevelés külső formáinak megtartására is szoktassa őket; ezzel tartozik tanítványainak, ezzel helyet biztosít nekik a művelt társadalomban s jólétüket hathatósan előmozdíthatja. S itt ismét két dolgot kell szem előtt tartanunk. Először azt, hogy a jó nevelés s minden a mi hozzá tartozik, tehát annak külső formái is, mint tudjuk különbözik fiúknál és leányoknál. Melyikünk nem alkalmazta már a kritikát: «Ez a férfi olyan mint egy asszony»; vagy: «nem szeretem, hogy ez a lány olyan férfias.» Másodszor pedig azt, hogy a polgári

iskolát végzett leányka magasabb társadalmi körben fog mozogni, mint a polg. iskolát végzett fiú. Egy szóval számtalan ok juttat minket arra a meggyőződésre, hogy a polg. leányiskolának nemcsak a tanítás, hanem a nevelés is föladata. De ki nevelje ott leányainkat? Férfiak, sőt a legtöbb esetben fiatal férfiak? 26—30 éves férfi neveljen 12—14 éves leányt?

Mily különösnek tartanók, ha valamely család serdülő leánykája mellé nevelőt fogadna nevelőnő helyett; bizonyára megbotránkoznánk rajta. No de eltekintve a helyzet visszásságától, csak gondoljunk arra, hogy a nevelésben mily fontos a szoktatás és a példa. Szoktatás által olyanná kell a leányt nevelnünk, hogy necsak azért gyakorolja mindazon tulajdonságokat, melyeket a nőtől megkívánunk, mert tudja, hogy ilyennek lennie kötelessége, hanem azért, mert e tulajdonságok második természetévé váltak, mert nem tudna más lenni. A fiú értelmi érettsége által lesz önállóvá és az élet iskolája által; a leánynál az értelmi érettség hamarább áll be, mint a fiúnál; de valóban önállónak csak akkor mondhatjuk, akkor bocsáthatjuk ki nyugodtan az élet tengerére, ha megszilárdult benne az a bizonyos finom ösztön, mely a művelt nőnek ismertető jele s mely a nőnek minden körülmények közt biztosabb támasza, útmutatója, mint a férfiaknak minden bölcsesége, tudománya. Nem kevésbbé szükséges a nevelés sikeréhez, hogy a leányok előtt követésreméltó példa legyen.

De kinek a példáját kövesse a fővárosi polg. iskolába járó leányka? Tanárainak példáját? És miben kövesse őket? A leánynövendék tanárait? Jeles férfi-erényeiben? Vagy megteszi kedvéért a férfi-tanár, hogy női tökéletességre törekszik?

Mind meg annyi kérdések, a melyekre igen szívesen venném, ha a polg. iskolai igazgató urak fölvilágosítanának. Vagy ha tévedés részemről az az állítás, hogy nőt csak nő, férfit csak férfi nevelhet, mért nem alkalmaznak nőket polg. fiúiskolában, vagy középiskolában? De vegyük a nevelésnek kevésbbé ideális oldalát. A tanítónak az iskolában az is kötelessége, mert a neveléshez tartozik, hogy arra is felügyeljen, vajjon tanítványainak öltözete tiszta, rendes-e? Nemcsak az elemi, de a polg. iskolában is fordulnak elő esetek, hogy a tanítónak ebben a tekintetben küzdenie kell a házi nevelés mulasztásai ellen. Ki tegye ezt a fővárosi polg. leányiskolában? Ki szégyenítse meg azt a rendetlen leánykát s szoktassa tisztaságra? A férfi-tanár? Talán nagyobb erkölcsi kár arra a leánykára nézve, ha hozzászokik férfiaktól ily figyelmeztetésben részesülni, mintha soha nem járt volna polg. iskolába. S mit tesz a tanár úr, ha valamelyik leányka rosszul lesz? A nevelés sikere megkívánja azt is, hogy a tanítvány legyen bizalmas tanítójához. Kihez legyen a fővárosi polg. leányiskola növendéke bizalmas? Férfi-tanárához? A 12—14 éves leányka?

Leányaink abban a korban látogatják a polg. iskolát, a mikor

már a családban is az atya mindinkább visszavonul s csak közvetve hat leánygyermekére, a nevelést pedig az anyára bízza. A polg. leányiskola akkor fog nemcsak jól tanított, de jó nevelésű leánykákat az életbe bocsátani, ha a család példáját követi. Tartsa kötelességének, hogy necsak tanítson, hanem neveljen is, de a nevelést bízza nőkre. Megjegyzem azonban, hogy a mily kívánatosnak tartom, hogy a főv. polgári leányiskola ajtaja végre már megnyíljon a nők előtt, ép oly szükségesnek tartom, hogy ott férfiak is tanítsanak. Tanulják leánykáink tanáraikban a férfi szellemi felsőbbségét, a határozott jellemet, az igazságszeretetet, a fegyelmezett gondolkodást tisztelni, tanítónőiktől pedig a finom nőiességet, önzetlen áldozatkészséget, rendet, tisztaságot, egyszerűséget az öltözetben, szelíd türelmet s a mi által a nő környezetének áldása lesz: a jószívűséget.

A tanár új világot nyit meg leánytanítványa előtt, de tanítónőjének köszönheti ez, ha ebben az új világban otthonossá lesz. Azonban szükséges, hogy tanár és tanítónő ne őrizzék féltékenyen tekintélyüket, hanem ügyszeretettel támogassák egymás működését. A tanár legyen tudományos és methodikai kérdésekben a tanítónő tanácsadója, ő jobban ismeri az embert és az életet, de őrizkedjék fegyelmi eseteket lebonyolítani: az ő beavatkozása csak árthat. A nevelést bízza a tanítónőre, ő jobban ismeri a nőt és az egyént. A nőnek itt is, mint rendesen az életben, terhesebb a föladata, mint a férfié. A férfi-tanító, ha megtartotta lelkiismeretesen a leczkeórát, visszavonulhat, megtette kötelességét, azontúl csak közvetve a tanítónő által hathat tanítványaira; személyes fellépését csak a legritkább esetekre, mint végső fegyelmi eszközt kell fentartania. A tanítónőnek pedig akkor kezdődik legszebb, legfontosabb föladata. Az egyes órák közti szabad-időben felügyelni a kis leányseregre, hogy jókedvének kifakadásaiban ne jusson el soha a durvaság határáig; ezt szoros fegyelem nélkül elérni, a lehető legnagyobb szabadság élvezetében hagyva a fejlődő lelküket s meglesni őket e fontos pillanatokban, beletekinteni szívükbe, lelkükbe, megtalálni jellemük alapvonásait s e megfigyeléseket tudatosan fölhasználni, sőt a szerzett tapasztalatokat, a mennyire kívánatos, tanártársaival is közölni: ez a tanításon kívül a nő föladata a polg. leányiskolában.

Ne mondják a t. igazgatók, hogy ily nők nincsenek; akadnak mindenütt, mért ne találhatnánk ilyeneket nálunk is. Megengedem, hogy néhány kisérlet nem jól sikerült. De ez még korántsem elég ok arra, hogy pálczát törjunk az egész nem fölött. Különben a főváros, a mi a polg. iskolába való tanítónők megválasztását illeti, úgy is igen kedvező helyzetben van. Tudtommal elemi iskolai tanítónői közül vannak sokan, kik polg. iskolai képesítéssel bírnak; sőt a főváros egy ízben elvül is tűzte ki, hogy olyan nőknek ad az elemi iskolában is elsőséget, a kik polg. iskolákra is képesítve vannak; czélja akkor az volt, hogy minél műveltebb elemeket nyerjen meg

iskolái számára. A kik a tanítónők közül az elemi iskolában mind nevelésben, mind tanításban kitüntették magukat s már némi tapasztalokat szereztek, azokat léptesse elő a polgári iskolába. Ez által a főváros rövid idő alatt a tanítónők legintelligensebb részét meghódíthatná magának holott most a magasabb képességgel bíró tanítónőket elriasztja a fővárostól az a tudat, hogy egész életüket elemi iskolában kell tölteniök.

Szabadjon befejezésül még egypár hallott nyilatkozatot fölemlítenem. «Kiveszem leányomat a polgári iskolából — mondja egy anya — annyira kifejlődött; hogy már egészen nagy leány; ha nők tanítanának, még küldeném, de így röstelem már oda küldeni.» «Az egyik tantárgyból — mondja egy fiatal asszonyka iskolai élményeiről beszélve — nem is igen készültem, úgyis tudtam, hogy N. tanár nekem «kitünő» osztályzatot ad.» S szinte egy csinos menyecske szájából való ez a megjegyzés: «Mikor a polgári iskolába jártam, a tanárom igen sokszor elkisért haza.» A tanárnak nem vehetjük rossz néven, kivált a fiatal tanárnak, ha eszthetikai műveltsége van s a szépet meg tudja különböztetni a rúttól; az is bizonyos, hogy nincs kedvesebb egy 15—16 éves fiatal leánynál, akár tud helyesírást, akár nem. S végre valóban nem érdemes egy pár elfeledett amerikai városért, vagy néhány hibás vegytani képletért szép szemekbe könnyet csalni.

Kérünk tanítónőket a polgári leányiskolába!

Szarvas Gábor-né.

A BUDAPESTI ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS.

(Második közlemény.)*

2. Polgári és felsőbb leányiskolák.

A tanítónőképző-intézetek mellett a nőipariskolák, polgári és felsőbb leányiskolák azok, melyek megitélésénél magasabb mértéket alkalmazhatunk. Ez iskolákban fejlettebb tanulókkal van dolgunk s így nemcsak az egyszerűbb munkanemeket várhatjuk tőlük kitünőbb kivitelben, de megvárhatjuk tőlük, hogy többféle s köztük nehezebb technikájú munkákat is mutassanak be. Annál inkább tehetjük ezt, mert a polgári iskolák feladata egyrészt épen bizonyos fokú művészetet, ízlést fejteni ki, főkép magasabb osztályú növendékeinek kézimunkájában, hogy ez által középosztályunk leányainál a jó ízlés terjesztői legyenek; feladatuk másrészt, hogy czélszerű és esetleg könnyen értékesíthető készítmények által a munka hasznát beláttatva, munkásságra s a női munkák iparszerű űzésére szoktassák tanítványaikat.

A női kézimunka-oktatásnak nem csupán a női nem nevelése szempontjából, de társadalmi és nemzetgazdasági szempontból is kiváló fontosságot kell tulajdonítanunk. A munkaszeretet és dolgozni tudás nem csak egyénileg emeli a nőt, nem csak családja körében teszi őt hasznosabbá, értékesebbé: hanem javára válik az összességnek is, ha a nő munkássága által a család anyagi és erkölcsi jólétét gyarapítja. A családszeretet s az önfentartás ösztöne elég hatalmas rúgói ugyan a nők munkásságának, de ez a munkásság csak akkor lehet a nőre, a családra s így közvetve a nemzetre is áldásthozó, ha a nőt a dolgozás módjára, a munkára megtanítjuk. Ezért az iskolai munka kiállítások megtekintésénél érdekel bennünket minden kicsinység, nemcsak a kivitel minősége, de az ízlés, a módszer, a tárgy értéke, használhatósága, szóval mindaz, mit a bemutatott munkákon szemlélni vagy azokból következtetni lehet.

A női kézimunkának a házi-iparcsarnokban való tanulmányozása két dologról győzött meg. Arról, hogy hazánkban aránylag

* Az első közleményt lásd folyóiratunk ez évi 5. füzetének 347—352. lapjain.

még mindig kevés nő foglalkozik iparszerüleg a női kézi-munkával, s hogy a népies házi-iparkészítmények — noha rendkívül szépek és eredetiek — ritkaságuk és ebből eredő drágaságuk miatt nem verseny-képesek. Már pedig a közvagyonosság előmozdítása érdekében nem elég, hogy a nők munkájukkal csupán a család egynémely ruházati szükségletét fedezzék, hanem szükséges, hogy eladásra, vagy megrendelésre is dolgozva, keresetforrást találjanak kézi munkájukban. Százados előitélet áll azonban e törekvéssel szemben, mely azt tanítja, hogy pénzért dolgozni szégyen. Ezért hever hazánkban, melynek pedig mindnyájunk egyesült munkásságára volna szüksége, sok ezer munkáskéz tétlenül. Ez előitéletet leküzdeni s a dolgozás helyes módjára a nőt megtanítani az iskola van hivatva s a nemzet hálával, büszkén mutathat arra az iskolára, mely hivatását ilyképen töltötte be.

Polgári leányiskoláink — a kiállításon tapasztaltakból ítélve — ha nem felelnek is meg teljesen a hozzájuk kötött várakozásnak, a megitélésükre alkalmazott mértéket jobbára megütik. Örömmel vettük észre egyes iskolák készítményeiben a czéltudatosságot és tervszerűséget. Igaz, hogy egyik-másik iskola kevés ízléssel, vagy a hasznossági elv teljes mellőzésével mutatja be kézimunkáit; de ezek csak egyes hibákként jelentkeznek. Általában azt találjuk, hogy a polgári iskolák munkaoktatása a utóbbi évek alatt sokat haladt s az 1879-ben tartott székesfehérvári általános és az 1881-ben tartott budapesti női-munkakiállításon bemutatott állapotokhoz képest helyesebb irányban fejlödött. A horgolt madarak, tökmagzacskók és gyöngyből fűzött haszontalanságok stb. nem éktelenkednek a munkamutatványok között, csupán a sablonszerű, «himző-tupf»-okról másolt tapiszeria munkák képezik még mindig — sajnálatunkra — jelentékeny mennyiségét a kiállítási tárgyaknak.

A polgári leányiskolák kiállításában aránylag igen sok «munkakönyvet» láttunk, azaz olyan rendszeresen összeállított munkagyüjteményeket, melyek hol természetes nagyságban, hol kicsinyített mintákban feltüntetik az egész polgári iskolai folyamon keresztül tanított munka anyagot. Szivesen szemléltük őket, mert — kivált némelyik szakértelemmel és kellő pedagógiai fokozattal volt egybeállítva. Csak azt sajnáljuk, hogy sehol sem láttuk kimutatva, valjon a tanítónők, vagy a tanítványok munkájával van e dolgunk? Mi a «munkakönyvek»-nek valódi becset, és kiváló fontosságot tulajdonítunk, melyek a munkaoktatás sikerességét nagymértékben elősegítik. De csakis olyan értelemben ismerjük el őket jeles tanítási segédeszköznek, a mily értelemben eddig Zirzen Janka úrnő által kiállítva láttuk. Ezen felfogás szerint ugyanis, a «munka-könyv» *mintagyüjtemény, melyet a tanítónő maga állit egybe, hogy általa az egyes munkanemeket nem csak rajzban, hanem valóságban is szemléltethesse tanítványaival. A tanítónő maga állitja egybe e*

gyüjteményeket azért is, hogy az abban tervszerüen megállapított fokozat zsinórmértékül szolgáljon neki a tanításnál évről-évre s megóvja őt a kapkodástól és eltévelyedéstől. A tanítónő által készített minta-darabok, természetesen, készíthetők kicsinyített nagyságban is, föltéve, hogy a tanítónő pontosan feljegyezte magának az arányt, melyben valamely tárgyat kisebbített; de a növendék által készített tárgyaknak lehetőleg teljes nagyságban és használható minőségben kell készülniök. A növendéknek tudnia kell, hogy mekkora bizonyos készített ruhadarab eredeti vagyis teljes nagyságában, mennyi szövet kell hozzá stb. stb. s oktalan pazarlás is volna a gyermekek munkaerejét és a felhasznált, sok pénzbe kerülő munkaanyagot csupa rövid idő mulva értéktelenné váló mintákra fecsérelni el, holott azokat értékesíthető, felhasználható tárgyak készítésére fordíthatjuk.

A kiállításon összesen 30 polgári iskola kézimunka-mutatványait szemlélhetjük. Nem nagy ugyan e szám, de bizony ezek is alig férnek meg a számukra kijelölt szűk helyen; egy-egy kis asztalszekrényben 2—3 iskola gyüjteményét is láthatjuk összezsufolva s bizony csak a figyelmes szemlélőnek sikerül tekintetével szétválogatni, hogy melyik munkadarab, melyik iskola kiállításához tartozik. A harmincz polgári iskola között van 15 állami, 8 községi, 4 felekezeti és 3 magániskola. Ezekhez csatlakozik a fiumei, a soproni, a mármaros-szigeti, trencséni és beszterczebányai állami felsőbb-leányiskola (összesen 5), melyek közül a beszterczebányai azonban csak rajz- s írásbeli dolgozatokat mutat be, női kézimunkákat nem. Szivesen láttuk volna a többi felsőbb leányiskolát is a kiállításon, annyival inkább, mert elmaradásuk által azt a gyanút vonják magukra, mintha a női kézimunkát, mely a nőnevelésnek egyik legkiválóbb eszköze, nem tudnák, vagy nem akarnák értéke szerint megbecsülni.

A kiállításon megjelent polgári iskolák közül különösen dicsérettel kell kiemelnünk a következőket: a brassói állami, a kassai községi, a kalocsai érseki, a szegedi községi, az újvidéki állami, az ujpesti állami és a kaposvári állami polgári iskolákat s a fiumei, trencséni és soproni felsőbb leányiskolákat. Kiválóan szép és helyes fokozattal készített munkákat találunk a főváros pavillonjában elhelyezett fővárosi polg. leányiskolák kiállításában is. Kár, hogy nem tudjuk, melyik iskolát illeti meg érte a dicséret, s azt sem, hogy vajjon az összes fővárosi polg. leányiskolákból egybeállított gyüjteménynyel van-e dolgunk?

A felsőbb leányiskolák sorozatában kell még megemlékeznünk az országos nőképző egyesület nevelőintézetének kiállításáról is. A nevelőintézet polgári iskolai és továbbképző felső osztályainak kézimunkáiból meglepően szép gyüjtemény van itt egy diszes szekrényben külön bemutatva. Az intézet kiállításán meglátszik, hogy

az egyesület maga is áldozatkész ott, a hol a munkaoktatás emeléséről, fejlesztéséről van szó, de meglátszik egyszersmind az is, hogy az intézet növendékei vagyonos leányok s a munkák költséges kiállítása nem képez náluk akadályt a legszebb arany és selyem himzések előállítására nézve.

3. Jótékonysági intézetek.

A jótékonysági intézetek közül többen s igen csinos és hasznos tárgyakkal vannak képviselve a kiállításon. A fővárosi jótékonysági intézeteket jobbára mind feltaláljuk itt, még a «bölcsőde egylet» is kiállította józsef-városi anyaházának gipsz mintáját; a vidéki jótékonysági intézetek közül azonban csak a váczi siketnéma intézet mutatja növendékeinek kézimunkáit, melyeket ma is az a rendszeresség, czélszerűség és csinosság jellemez, a mely miatt az intézet az 1881-iki budapesti nőipar és kézimunka-kiállításon is dicséretet aratott. Készítményeik hasznosságát és csinosságát tekintve, igen értékes az orsz. magyar gazdasszonyok egyesületének árvaháza és leánynevelő intézete által bemutatott munkagyüjtemény is, mely mellett méltó feltűnést kelt az izraelita nőegylet árvaházának szép munkakiállítása is. A jótékonysági intézetek által bemutatott munkák között felkell még említenünk a vakok budapesti országos intézetének kézimunkáit s a hülyék Frimm Jakab-féle intézetének dolgozatait. Nem szemlélheti e tárgyakat meghatottság nélkül a látogató, elgondolva, hogy a tanítók mennyi gondja, fáradsága és önfeláldozó munkássága segíti oda e testi és lelki szegényeket, hogy ők is, mint a társadalom szerencsésebb tagjai, hasznos munkát legyenek képesek végezni.

4. A nőipariskolák.

Hogy a kézimunkák iskolai kiállítóiról felvett sorozatunk teljes legyen, nem hagyhatjuk említés nélkűl a hazánk vagyonosságának emelésére nézve oly nevezetes hatást gyakorló nőipariskolákat sem. Kevesen jelentek meg a kiállításon, hisz sajnos, nincsenek is még nagy számmal hazánkban; de azok között, a melyek megjelentek, egy-kettő méltó büszkeséggel hivatkozhatik a felmutatott eredményre. A nőipariskolák közül kimagaslik ugyanis az országos nőiparegyesület budapesti nőipariskolája s a kolozsvári nőipariskola. Ez utóbbinak különösen szép műhimzései érdemelnek figyelmet, míg az első a fehér himzésben és fehérvarrásban kitünő. A nőiparegyesület iskolájánál is örömmel láttuk a törekvést a magyar stílű himzések terjesztésére, különösen mivel rajzmutatványaik arról is meggyőztek, hogy ilyféle rajzok tervezését a növendékek is elég szerencsével kisértik meg. E két legkiválóbb nőipariskola mellett dicsérettel említhetjük még a brassói és beregszászi iskolákat is, melyek a kézimunkák minden neméből mutatnak be szép készít-

ményeket s a szepes-iglóit, mely szép fehérnemű varrásokat mutatott be.

A nőipariskolák sorában láttuk — bár ne láttuk volna — Balogh Katalin munkatanítónőnek kiállítását. A női türelmességnek szörnyszülöttjei e munkák, melyek az ízlés és czélszerűség arczúlütésével készültek. Mennyi fáradság és költség ment e terítők stb. készítésével kárba, rosszúl esik elgondolni is, mert hogy valakinek e szürke hálózott alapon színes pamut és selyemből készült kitömött virágcsokrok megtessenek úgy, hogy még pénzt is adjon érte, alig vagyunk képesek elképzelni. Azt hiszszük a rendező bizottság is csupán elrettentő példaképen engedte meg e tárgyak kiállítását!

5. Elemi iskolák.

Az összes iskolai kézimunka kiállításban legkedvezőtlenebb képet nyújt az elemi leányiskolák kiállítása. Igaz, hogy a gyermekek zsenge kora miatt ez iskoláktól nem is várhatunk sokféle és kiváló technikával készített munkákat. De hogy csaknem minden iskola más terv, más rendszer vagy rendszertelenséggel dolgoztat, hogy sehol sem látjuk a munkaoktatást az illető vidék háziiparával összhangzásba hozva, s hogy általában az elemi iskolák közül oly kevesen jelentek meg dolgozataikkal: ezek bizonyítják, hogy az elemi iskolákban a munkaoktatás országszerte gyenge lábon áll. Nem is csoda, hisz a hivatalos tanterv is csak mellékesen követeli meg a munkatanítást, a felekezeteknek meg épen tetszésükre bizza, hogy akarnak-e kézimunkát tanítani vagy nem. Pedig a népiskola gyakorolhat legközvetlenebb hatást a népre, a munkaszeretet és takarékosság erényeit ez fejlesztheti legkönnyebben és legeredményesebben.

Az elemi iskolák közül csak 34 iskolának kiállítását láthatjuk a csarnokban. A kiállító iskolák összes számát emeli még a fővárosi pavillonban kiállított főv. elemi iskola, a dunagőzhajózási társaság pavillonjában a pécs-bányatelepi s a salgótarjáni kőszénbányatársaság pavillonjában kiállított két elemi iskolának dicsérettel említhető kiállítása; de ezekkel együttvéve is csak megközelíti az elemi iskolák száma a 40-et. Elemi iskoláink számához mérten ez nagyon kedvezőtlen arány. Annál inkább, mert semmiféle feltevés sem igazolja, hogy a kiállításon meg nem jelent iskolák összesége, a kiállításba belevonva, a munkaoktatásnak kedvezőbb képét nyujthatnák. Tekintve az iskolafentartó hatóságokat, állami iskolát 14-et, községi iskolát 11-et, felekezeti iskolát 9-et találunk. A felekezetiek közül 2 ref., 1 ev. és 6 r. kath. (zárdai nevelőintézet) iskola van képviselve. Kath. felekezeti nyilv. elemi népiskola a sok ezer közül egy sincs a kiállításon.

A kiállított tárgyak minőségét tekintve, nem lehet sok lénye-

ges kifogásunk. Hogy az összes iskolákban egyöntetüséget, közös tervet, rendszert nem találtunk, az nem az egyes iskolák hibája, kiket mindenesetre elismerés illet meg azért, hogy a munkaoktatásban valamit tenni akartak. Itt-ott, noha sok még a tapogatózás, találtunk dicséretes törekvést a fokozatosságra. Dicsérettel kell kiemelnünk s a kiállítás látogatóinak figyelmébe ajánlanunk a brassói állami, a kalocsai róm. kath., a debreczeni helv. hitv. 6 oszt., a debreczeni róm. kath., a kis-várdai állami, a felső-stubnyai községi és a marosvásárhelyi ref., továbbá a fiumei áll., a bakabányai állami, a zayugróczi állami, a bártfai róm. kath., az ujpesti áll. segélyzett községi, a kassai községi, a nagyváradi róm. kath. stb. iskolákat. Az elemi iskolai tanítónők közül — sajnos — csupán Krünner Anna főv. oszt. tanítónő állított ki kézimunkákat, kit rendszeresen bemutatott munkáiért dicsérettel kell felemlítenünk.

Összefoglalva a különböző fokozatú iskolák kézimunka kiállításában szerzett tapasztalainkat, elmondhatjuk, hogy: láttunk sok szépet, sok olyat, a mi örömmel töltött el, de mikor aprójára megvizsgáltunk mindent, mégis mondhatlan lehangoltsággal láttuk, hogy reményeinkben, feltevéseinkben sokszorosan csalódtunk. Az a szomorú meggyőződésünk keletkezett, hogy a kézimunkaoktatás még ma sem foglalja el leánynevelésünkben az őt megillető helyet; a munkaoktatás összhangzatos fejlesztéséről, hivatalos ellenőrzéséről szó sincsen, a tantervet épen ezért mindenki a maga tetszése szerint magyarázza s még jó, ha úgy magyarázza, hogy iskolájában tanít vagy taníttat néminemű kézimunkát. Mikor érjük el, hogy a leányiskolákba már csak a munkaoktatás kedvéért is — szakértő női felügyelőket küldenek?

Sebestyénné Stetina Ilona.

FŐVÁROSUNK LÁNYNEVELŐ ISKOLÁI A SZÁZAD ELEJÉN.

I. Az angol-kisasszonyok iskolája.

Azon nevelőintézetek között, a melyek fővárosunknak a Duna balparti részében, a régi Pesten, a nőnevelés körül kiváló érdemeket szereztek, kétség kivül szép helyet foglal el az «*angol-kisasszonyok*» iskolája, a mely a jövő 1886-ik évben ünnepelheti meg századik évfordulóját annak, hogy II. József által Váczról áthelyeztetett Pestre, a dömés-szerzeteseknek akkoriban már üresen állott zárdájába, a mely a belvárosi Lipót-utczában létezett.

Az angol-kisasszonyok fővárosunkban Mária Terézia által telepittettek le, még 1770-ben. A nagy királynő, kinek gondja a nevelésügy minden egyes ágára kiterjedt, nyolcz felszentelt szüzet rendelt az angol-kisasszonyok *szent-pölteni* kolostorából Budára, a királyi palotába, hogy ott leánynevelő intézetet állítsanak s tartsanak fel és bőkezűleg gondoskodott az intézet anyagi jólétéről. Mindjárt kezdetben nyolcz nemes származású leányka számára királyi alapítványi helyeket is szervezett, a melyeknek betöltését maga intézte el kezdettől fogva. Az angol-kisasszonyok leánynevelőintézete igy csakhamar virágzásnak indult; a benlakó növendék száma egyre gyarapodott s a budai polgárság leányai is tömegesen látogatták a nevelő intézettel kapcsolatban levő nyilvános iskolát. — Azonban a gyorsan fejlődő intézet nem maradhatott huzamosabb ideig a királyi várpalota helyiségeiben; helyét át kellett engednie az 1777-ben Nagy-Szombatból Budára átültetett tudományos egyetemnek. 1777-től 1786-ig Vácz városában volt az angol-kisasszonyok nevelőintézete elhelyezve.

Pest városának lakossága és hatósága szívesen fogadták II. Józsefnek azon intézkedését, melylyel a derék angol-kisasszonyok intézetét a fővárosba visszahelyezte, a minek is az által adtak kifejezést, hogy a leánynevelő intézet fentartásához maga Pest városa is bizonyos összeget ajánlott fel. Ezen összeg 1821-ben 600 forintból és 10 öl tüzelő fából állott. Az angol-kisasszonyok viszont a polgárság leányait tandíjmentességben részeltették. Hogy mennyire látogatták a pesti leánykák a lipót-utczai zárdai leányiskola osztályait, kitünik abból, hogy 1821—22-ben 300 bejáró növendékkel birt az angol-kisasszonyok négy osztálya, ide nem számítván az 50 benlakó növendéket, a kiknek mindegyike, kivévén az alapítványi helyeken levőket, évenkint 400 forintot fizetett nevelési díj fejében.

1821-ben az angol-kisasszonyok nevelőintézetében a főnöknőn kívül tizenkét apácza végezte a tanítói és nevelői tisztet. Ismeretes, hogy az angol-kisasszonyoknál a kolostori fogadalom három évre kötelező, a mely idő eltelte után az megújítandó, esetleg feloldható. Az apáczákon kívül három zene-mester és egy tánczmester is oktatá a zárdai iskola növendékeit.

A benlakó alapítványi és fizetéses növendékek rendszerint hat esztendeig maradtak az intézetben s a bejárókkal együtt négy tanfolyamban, osztályban oktattattak. — A tanítás a Mária Terézia által kibocsátott «Ratio educationis» néven ismeretes tantervnek megfelelőleg történt. Legnagyobb gondot fordítottak az apáczaiskolában a vallástanon kívül, a szép- és helyesírásra, a természetismeretekre, földleirásra, történelemre és a fogalmazás és számvetésbeli ügyesség közlésére; megjegyzendő, hogy a negyedik tanfolyambeli növendékek, a kik már a 12-dik évet mind meghaladták, a női kézi munkákban kiváló ügyességet szerezhettek; mert az angol-kisasszonyok a munkásságra és szép ízlésre nagy súlyt fektettek mindenütt.

A tanítás és a tankönyvek nyelve a *német* volt ezen nevelőintézetben is, mint akkoriban minden más pesti leányiskolában. Még 1821-ben Pesten a népiskolák mindegyikében német volt a tannyelv, kivévén a belvárosi kalap-utczai fárai iskolák egyikét,

a melyben mintegy 50 gyermek kizárólag magyar nyelven tanulta a tantárgyakat.

Felette érdekes tudnunk azt, hogy mennyire ellentétben állott még ez időben ama királyi rendelet, mely a nevelésügyre vonatkozott, ezen nevelőintézetek működésével is, a melyek királyi kegyben részesültek.

A Mária Terézia által kibocsátott és később némi-némi módosítást szenvedett «*Közönséges nevelésnek s tanításnak magyarországi rende*» a következőket mondja: «A nevelés közönséges rendszere az asszonyi nemet s a nevekedő asszonyokat is gondja alá veszi és alkalmatos segédeszközöket szolgáltat a végett, hogy tudniillik, a leánygyermekeknek minden osztálya czélirányosan oktattassék a tudományokban és erkölcsökben.» — «A leánygyermekek intézetei általában a tudományok kerületi főigazgatóira bizatnak, különösen pedig a nemzeti iskolák felvigyázóira, kik azokról bizonyos időkben, félesztendőnként tudósítást adandanak be a királyi helytartó-tanácshoz az említett főigazgatók által. A mi pedig a házi rendet s fenyítéket illeti: az apáczáktól fognak függni, ezekre lévén az ilyetén iskolák bizatva. Kiknek egyébként erősen meg kell hagyni, hogy nem csak alkalmatos tanítókat rendeljenek, hanem a rend ujoncz tagjainak felvételére nézve a magyar nyelvre is figyelmezzenek. A leánygyermekek más iskolái, melyek a klastromokon kívül vagynak és a melyekbe mind a két nemből oktatók rendeltettek, más kisebb iskolák rendes példája szerint fognak elintéztetni. Hogy pedig sem a közönséges, sem a különös oktatásokban az alkalmatos tanítóknak valaha szűke ne legyen, vagy nehogy ezeket más tartományokból kényteleníttessék az ember hívni, a királyi akadémiák mellett olyatén intézeteket kell állítani, hol a mások nevelésére szánt fejér személyek a czélirányos tudományok s mesterségek tanulásában s tanítás módjában gyakoroltassanak és megerősíttessenek.»

Ezek a királyi rendelet szavai magyar fordításban s ezekre vonatkozik a rendelet magyarra fordítójának, *Szilasy Jánosnak*, a jeles magyar pedagógusnak, 1826-ban írt eme kifakadása:

«Mily igazságos és hasznos rendelések ezek! Vajha minél

előbb teljesíttetnének mind a klastromokban, kivált a magyar nyelvre nézve, mind pedig eme készítő intézeteket tekintvén; hogy már valahára megszünnék hazánkban azon fogyatkozás, mely miatt a magyar leánykák neveltetésének rend szerint oly külföldi személyekre kell bízatnia, kiknek sem tudománya, sem erkölcse, sem nevelői ügyessége nem eléggé ismeretes!»

Bizony sajátságos viszonyok voltak azok, a melyekben a királyi rendeletek nyilt és világos parancsolata ellenére a királyi kegyben részesülő apáczaiskolák nagy részében s nevezetesen az angol-kisasszonyok egyébként oly jeles intézetében sem tudtak a tanítónők magyarul és igy nem is teljesíthették egészen a leánygyermekek nevelőintézetére vonatkozó királyi rendeletnek következő szavakba foglalt utasításait:

«A leánygyermekeket, kivált a közrendbelieket oktatni kell a hittudományra, az olvasásra és írásra, az anyanyelvtanra és a számvetésnek kezdetbeli részeire s egyszerű nemeire. Ezekhez járul a leánygyermekek ezen osztályához illő munkákban való foglalatoskodtatás.»

«Kik pedig polgári vagy nemes, de közép sorsú szülőktől származtak, azokat a hit- s erkölcstudományra, az evangeliumok magyarázatjára, Magyarország anyai nyelven nyomtatott és irott dolgainak olvasására, a helyesíráshoz alkalmaztatott kézirásra, a számvetésre és a bibliai történetekre, végre az ő állapotjokhoz szabott házi munkákra kell tanítani.»

«Azoknak utoljára, kik felsőbb rendű szülőktől származnak a következendőkre kell oktattatniok, tudniillik: a hittudományra, az Isten, fejedelem, szülők, felebarátok és önmagok iránt való kötelességek ismeretére, a becsületes és tisztességes magaviseletre, a magyar, német és franczia könyvek vagy írások olvasására, a helyesírás törvényeihez szabott kézírásra, a számvetésre, a bibliai történetekre, a magyar koronához tartozó országoknak geografiájára s történeteire, végezetre azon asszonyi munkákra, melyek az ily rendű fejér személyekhez illenek és az ő jövendő állapotjokhoz vagynak alkalmaztatva.»

A magyar nyelvre az angol-kisasszonyok pesti zárdájukban

nem fordítottak semmi gondot. Olyan német volt a Magyarország közes-közepén létezett leánynevelő intézetük e század elejétől napjainkig, mint akár a szent-pölteni. Ennek oka azonban korántsem az angol-kisasszonyokban, hanem inkább azon iskolai felügyelőkben és főigazgatókban rejlett és különösen a helytartótanácsnak ama tehetetlenségében keresendő, a mely abban tünt ki, hogy a nyilt királyi rendelet azon részeinek nem mertek érvényt szerezni, a melyek a bécsi kormánynak azért nem voltak inyére, mert a magyar nemzet érdekeit előmozdíthatták volna.

Hogy az angol apáczák mint minden más róm. kath. tanítórend tagjai készek minden egyes államban az egyházi czélok mellett az állam érdekeit is híven szolgálni s az államot alkotó nemzet ügyét a magukévá tenni, erre nemcsak hazánk régi, hanem legújabb története is fölös számban nyújt bizonyítékot; igazolja ezt azon körülmény is, hogy ma már az angol-kisasszonyok nevelő intézetei hazánkban mindenütt a nemzeti nyelven oktatják növendékeiket.

Egyébként hogy az angol-kisasszonyok nevelő és tanító intézetével közelebbről megismerkedhessünk, különösen, hogy tisztában lehessünk az iránt, hogy mire tanították a leánykákat e század elején az alsóbb és a felső osztályokban, bemutatom azon tankönyvek egyikének-másikának tartalmát, a melyeket az angol kisasszonyok iskolájában is használtak.

A *természetismereteket* egy 86 oldalra terjedő német könyvecskéből tanulták a leánykák. E könyvnek bevezető részében előadatik, hogy mit kelljen értenünk a *természet* és a *természetvizsgálás* fogalma alatt és hogy miben áll a természettudományok haszna. A könyv első fejezete a természeti dolgoknak tárgyakra és tüneményekre való felosztásáról szól, a második fejezet pedig a természeti testek általános tulajdonságait ismerteti négy oldalon. Ugyancsak ezen fejezetben szól a könyv a természeti testeknek égi testekre és földi testekre való felosztásáról is. A természetismeret harmadik fejezete mintegy hat nyomtatott oldalra terjedő csillag gászatot foglal magában ; külön-külön ismertetvén a napot, a többi csillagokat, az üstökösöket és a bolygókat. A könyvecske negyedik

fejezete folytatja a csillagászati ismeretek közlését; felsorolja a régieknek a csillagos égre vonatkozó véleményein kívül *Kopernikus*nak, *Tycho*nak és *Ptolomaeus*nak világrendszeréről szóló főbb tételeket.

A könyvecske ötödik fejezete a világürt betöltő *lebegő égről, étherről* szól, s ezzel kapcsolatban külön-külön szakaszokban tárgyalja a *hőre, tűzre, fagyra, égésre* vonatkozó tételeket. A hatodik fejezet a fényre és színre vonatkozó ismereteket nyújtja négy oldalon, a következő fejezetben a levegőnek és a gőzkörnek tulajdonságai tárgyaltatnak általánosságban. A nyolczadik fejezetben pedig tüzetesen szól a könyvecske a szelekről, a hangról, visszhangról, a szivárványról, a napnak és a holdnak udvaráról, a hajnalpírról, a villámról, az égzengésről, az északi fényről, a meteorokról, lidérczekről stb. Különösen részletesen tárgyalja e fejezet a harmatra, ködre, felhőkre, esőre vonatkozó tételeket, valamint a dérre, hóra és a jégesőre vonatkozó ismereteket. A IX-ik fejezetben a víznek általános tulajdonságain kívül, a különféle vizekről, nevezetesen az édes- és a tengervízről és azok tulajdonságairól tétetik említés. Van szó ezen fejezetben még a tenger áramlatairól, az apályról és a dagályról a levegőben és a gőzkörben létező vízről, a forrásokról, patakokról, tavakról, mocsárokról, és a víznek hasznáról stb.

A X-dik fejezetben földnek alakjáról és a föld fölületének milyenségéről, a száraz földnek és részeinek elnevezéséről, a földrészek domborzati viszonyairól és egyéb tulajdonságairól, a hegyek külső és belső minőségéről, a völgyekről, a föld belsejének tulajdonságairól, a föld felületének változásait előidéző körülményekről, a földrengésről, árvizekről és a földnek az emberi munka által előidézett változásairól beszél a könyvecske.

Ezen könyvecskéből a 9—10 éves leánykák tanulták a természetismeretet, a nagyobb leánykák pedig ugyanezen könyvnek II-dik kötetéből tanulták a legszükségesebb természetrajzi és természettani tételeket.

A könyvnek czíme így hangzik: *Anleitung zur richtigen Erkentniss der natürlichen Dinge zum Gebrauche der National-Schu-*

len im Königreiche Ungarn 1780. Ofen; megjelent ezen könyvecskének I-ső része magyar nyelven is.

Egy másik tankönyvük volt az angol-kisasszonyoknak a század elején az *Anleitung zur Erdbeschreibung. Erster Theil. Zum Gebrauche der Normalschulen in den kaiserl. königl. Staaten. Wien 1792.* Ezen földrajzi könyvecske 170 oldalra terjed és az ausztriai császársághoz tartozó tartományokon kívül Magyarország földrajzát is magában foglalja. Négy főrészből áll. Az első főrész azon tartományokat tárgyalja tüzetesen, a melyek még mai napság is a örökös tartományok közé soroltatnak; a második főrész Magyarországról szól; a harmadik főrészben Erdélyország, Galiczia és Bukovina, a negyedikben pedig Lombardiának Ausztriához tartozó része és a Toskanai nagyherczegség ismertetése van fölvéve.

Hogy azonban fogalmunk legyen arról is, hogy minő módszert követtek a század elején a földrajzi oktatás körül, nem elég, hogy a fent nevezett könyv szakaszainak czímeit megismerjük; ezért kivánatosnak tartom azon módszertani utasítások közlését is, a melyeket az említett könyvecskének bevezető része magában oglal.

A földrajzi könyvecskében létező módszertani utasítások 21 pontban vannak összefoglalva; lényegük a következő:

1. A földrajzi oktatásnál különösen figyelmet érdemel azon szabály, hogy az ész az ismeretből vezettessék az ismeretlennek felfogására. Csak a szemlélet útján szerzett azon képzetekből, a melyekkel a gyermek saját városáról, helységéről, vidékéről, az abban előforduló falvakról, hegyekről, völgyekről és ezek részéről bir, vezetheti az oktató a gyermeket oly városoknak, helységeknek és vidékeknek képzeteihez, a melyeket soha sem látott; de a melyekről fogalmakat kell mégis szereznie.

2. A földrajzi oktatást azon helységnek és vidéknek tüzetes ismertetésével kell megkezdenünk, a melyben a növendék lakik és ennél fogva részben ismerhet s gyakran megszemlélhet. A tanuló figyelmét szülőföldének nemcsak ama részeire kell irányoznunk, a melyek már önmagukban is nevezetesek, hanem azokra is, a melyek az oktatás folyamában arra szolgálhatnak,

hogy ezeknek képzeteiből a képzelődő tehetség segítségével új földrajzi fogalmakat keletkeztessünk. Ezen teendőt térkép és vázlat nélkül is eszközölhetjük.

3. Az oktatónak minél előbb oda kell növendékeit segítenie, hogy azok felfogják, miként az egész várost, helységet a hozzá tartozó határral együtt, sőt az egész szemmel belátható vidéket a benne létező hegyekkel, patakokkal egyetemben, még ha az a vidék oly nagy volna is, hogy egy napig tartó utazás is kellene annak körül járásához, egy kis képben össze lehet foglalni. Ehhez képest gondoskodnunk kell mindenek előtt az iskolának pontosan készített vázlatáról. E vázlaton fel kell tüntetnünk az iskolaterem ablakait, ajtóját, kályháját, padjait pontos kisebbített mérték szerint. Ha ilyen vázlatot készített a tanító, akkor mondja meg tanítványainak a vázlat bemutatása alkalmával, hogy azt a képet térképnek nevezzük és fektesse azt a gyermekek elé oly módon, hogy a vázlatnak az a része, melyen az ajtó van feltüntetve, az ajtós fallal szemközt essék. Ekkor értesse meg a tanító, hogy a vázlaton melyik vonal tünteti föl az ajtós falat, melyik az ablakos falat, melyik alak jelenti a kályhát, melyik a tanító asztalát, melyik az első, melyik a második padsort stb. Ezután mutassa meg a növendékeknek azt a valódi mértéket, a melyet a tanterem megmérésénél használt és méresse meg valóságban az iskola falainak hosszát, az ablakok, ajtók szélességét és ezzel kapcsolatban mutassa meg, hogy a vázlaton az ablakok, ajtók szélessége épen annyi hüvelyk szélesek, mint a hány lábnyi szélességet azok a valóságban mutatnak. Igy vezesse őket annak megértésére, hogy a tárgyaknak és területeknek képeit, vázlatait kisebbítve ugyan, de arányosan lehet lerajzolni. A kisebbített mértékben való rajzolás lényegét értesse meg a tanító minden áron.

4. Ha a tanulók a tanterem kisebbített mértékkel rajzolt vázlatát már megértették, akkor gondoskodjék a tanító a helységnek olyan vázlatáról, a melyen egyes utczák, terek, kapuk és a nevezetesebb épületek fel legyenek tüntetve. Ezen a képen aztán mutassa meg a tanító az iskola épületét feltüntető kis részletet, azon utczának képét, a melyben az iskola áll és igy haladva keres-

tesse fel az egyik-másik gyermekkel a nevezetesebb utczákat jelölő vonalakat stb. és értesse meg a gyermekekkel azt is, hogy minél nagyobb területet rajzolunk le, annál kisebb helyre kell az egyes házakat, utczákat, tereket szorítanunk és hogyha az egész várost határostól lerajzoljuk, akkor az egyes házak helyeit nem is lehet már a térképen megjelölnünk. Igen kivánatos, hogy a növendék a helység térképe után a vidék térképén lássa, hogy azon már a a helység maga is csak igen kis részt foglalhat el.

5. Az iskolateremnek és helységnek vázlatán tüntesse fel a tanító, hogy azokat oly módon fektethetjük elénk, a hogy azok a valóságnak megfelelnek; de hogy igen könnyen megeshetik, hogy a vázlat úgy fekszik előttünk, hogy annak egyes részei egészen más irányban esnek tőlünk, mint a valóságos dolgok, a melyek a térképen fel vannak tüntetve. Igyekezzék a tanító arra, hogy a növendékek a vázlatokat mindenkor a valóságnak megfelelő helyzet szerint fektessék és mindenkor meg tudják jelölni a valóságban is és a térképen is a fő világtájakat. Ismertesse meg a tanulókkal az iránytűt és annak használati módját, a térképek elhelyezését.

7. Ha a helységet környező vidéknek nagyobb térképével nem rendelkezik a tanító, de különben is, rajzolja le azt maga a nagy táblára krétával a tanulók szemei előtt, pusztán szemmérték szerint és ezen rajzolás alkalmával kérdéseket alkalmazva használja fel a növendékek tájékismeretét. Ezután mondja meg a tanító, hogy a miként a táblára rajzolt kép az általuk ismert vidéknek egyes részeit tünteti fel kicsiben, úgy minden egyes térkép egy földterületnek a képe és arra szolgál, hogy segítségével oly vidékekről is tudomást és ismeretet szerezhessünk, a melyeket nem láthattunk még.

8. Ha a növendékek saját vidéküket és annak térképét jól megismerték, akkor kezdje meg velük a tanító az általuk nem ismert tájékok képzeletbeli beutazását. Ez alkalommal még csak a legnevezetesebb dolgokra terjeszkedjék ki és a közelebbről haladva a távolabbra egészítse ki azon tartománynak képét, a melyhez azon helység tartozik, a melyben az iskola van. Óhajtandó, hogy ezen

munkánál a tanító a tartománynak minél nagyobb szabású térképét használja; megjegyzendő azonban, hogy a használandó részletes térkép ne legyen túltömve apró helyek neveivel. A térkép teljessége, tökéletes részletes volta árt az oktatás sikerének; mert a figyelmet igen is szétszórja.

9. Igy ismertesse meg a tanító az ausztriai császársághoz tartozó tartományok egyikét a másik után, megjegyezvén, hogy a növendékek hazája tárgyalandó mindig a legrészletesebben.

10. Az egyes tartományok leirása közben használjon a tanító speciális térképet, ha azonban már két-három tartományt megismertetett, vegye elő a császárságot feltüntető generális térképet is, hogy azon az egyes tartományok nagyságáról és fekvéséről tökéletesebb képzeteket szerezhessenek tanítványai.

11. Ha a tanítónak a tanítás közben oly kifejezéseket kellene használnia, a melyekről gyaníthatja, hogy azokat a gyermekek nem képesek a megfelelő képzetekkel egybekapcsolni, akkor első kötelességének ismerje, az ezen kifejezéseknek megfelelő képzetek fölébresztését. Nem kivánatos, sőt nem is helyes erre nézve az az eljárás, hogy a tanító mindazon fogalmakat, a melyek a tanitás folyama alatt előfordulhatnak a tanítás kezdeténél mintegy bevezetésképen külön tárgyalja. Sokkal helyesebb, ha a tanító az egyes földrajzi fogalmakat épen ott tárgyalja, a hol azok ismertetésére alkalom nyilik. Tekintse a tanító utasításul a jelen kézi könyv bevezetésében nyújtott fogalommagyarázatokra nézve azon tanácsunkat, hogy azoknak kisebb részét tárgyalja a III-dik osztálynak második tanfolyama alatt, a nehezebb fogalmakat pedig hagyja a 4-dik osztály számára fen.

12. A fogalmak keletkeztetésénél alkalmazza a tanító a tárgyak világos leirását, rajzokat, a hasonló dolgokkal való összehasonlítást, a hol pedig lehetséges, a dolgoknak természetben való felmutatását.

13. A tárgyaknak természetben való bemutatása kiváltképen a terményekre nézve kivánatos. A tanulók leginkább azért felejtik el a velük közölt földleirási részleteket, mivel ezekben számtalan oly kifejezés szokott lenni, a melyeknek megfelelő dolgokról kép-

zetet nem nyernek. A városi gyermekekre nézve a legtöbb esetben még az is kivánatos, hogy velük a különféle gabonanemeket is tüzetesen megszemléltessük; mert különben nem tudják, hogy mit értsenek a búza, rozs, köles, pohánka stb. kifejezések alatt.

14. Gyakran megtörténik, hogy a gyermekek a tanítás alatt teljesen téves képzeteket szereznek azon dolgokról, a melyeket velük meg akartunk ismertetni. Hogy ez minél ritkábban fordulhasson elő, ajánlatos, hogy az ilyen határozatlan kifejezéseket, minők pl. nagy, kicsiny, mély, sok, kevés stb. bizonyos ismeretes nagyságokkal összevetve világosítsunk meg; mikor p. o. a nagy Balaton taváról szólunk, mondjuk el, hogy hányszor férne el a gyermekek előtt ismeretes helység határa a Balaton medrében, ha az kiszáradna stb.

15. Ha a tartomány terményeiről beszélünk, szóljunk mindenkor arról is, hogy az egyes terények, különösen a nevezetesebbek miként kerülnek kézhez, hogyan dolgoztatnak fel és esetleg miként történik azok nemesítése vagy finomítása. Nem fölösleges, ha azon emberek köznevét is megmondjuk, a kik az egyik vagy másik termény feldolgozásánál vagy előállításánál vannak elfoglalva. Azon ismeretek közül, a melyek a földleirással kapcsolatba hozandók; a gyermekekre nézve nemcsak a legérdekesebb, hanem egyúttal a legtanulságosabb is az emberi foglalkozásmódok tüzetesebb ismertetése. Ha a gyermek tudomást szerez arról, hogy mi mindenféle kenyérkereseti mód és foglalkozás van az emberek között — egyúttal belátja azt is, hogy mily kivánatos az, hogy mindenféle foglalkozásmódra akadjanak jóra való egyének, és föl kezdi érni eszével, hogy egyik ember a másik segítségére s valamennyien egymás támogatására vagyunk utalva. Ezen ismeret közben csepegtesse a tanító a gyermekek lelkébe a munkás emberek becsülését, akár földművesek, akár mesteremberek legyenek is azok. Ébreszsze fel különösen a hazaszeretetet az által, hogy mutassa ki szülőföldjének szépségeit, gazdagságát és az abban lakos nemzetiségeknek áldást hozó munkaszeretetét és egymás iránt való kötelességeik jogos voltát és szépségét. Tüntesse fel, hogy a különbféle keresetmódokhoz milyen ügyesség, mennyi ismeret

és mennyi életerő kell és hogy már ez is igazolja, hogy miért részesül az egyik ember, a ki nehezebb dolgot végez, több földi jóban, mint a másik, a kinek foglalkozásmódját úgyszólván nem is igen kell tanulgatnia; ezért a földrajzzal kapcsolatban ismertesse a tanító a nevezetesebb történeti események képviselőit is.

16. A 4-dik osztálybeli növendékekkel az idegen országokat ismertesse meg a tanító és hogy azok ismertetése közben a tanítványok hazájukat még jobban megismerhessék és megszerethessék, hasonlítsa a tanító saját országunkat az idegen országokkal össze. Vigyázzon e mellett arra, hogy az idegen országok előnyei mellett azok hátrányairól is tudomást szerezzenek a növendékek.

17. Hogy a tanító a földleírást ezen utasításoknak megfelelőleg kellő sikerrel és szabatosan kezelhesse, mellőzzön minden bőbeszédűséget és fölösleges dolgot; készüljön el a tanítási órákra lelkiismeretesen. Használjon saját ismereteinek gyarapítására nagyobb műveket, mint a minők a Lucca-féle, a Busching- és a Fábri-féle művek.

18. Az egyes földrajzi tanítási órákat kezdje meg a tanító a kézikönyvben következő részletnek szabad előadásával, kellő kibővítést alkalmazván. Az előadást váltsa föl a térképnek olvastatásával s a térkép ismertetését kövesse a termények és készítmények bemutatása és végeztessék minden óra a hallottaknak kikérdezésével és összefoglalásával.

19. Az ismétlés alkalmával olvastassa a tanító a kézikönyv szövegét, intézzen erre vonatkozó kérdéseket és kerestesse föl a térképen a határokat, folyókat, hegyeket stb. s győződjék meg minél határozottabban arról, hogy helyesen fogták-e föl növendékei a közlötteket.

20. Ügyes tanító talál arra utat és módot, hogy a földrajzi órákat a gyermekek előtt megkedveltesse. Azon módszerek közül, a melyek által a földrajzi oktatást a gyermekekkel különösen megkedveltethetjük, igen ajánlatos az utaztató eljárás. Képzeletben magával viszi a tanító a gyermekeket ismeretlen vidékekre és elmondja nekik mind azt, a mi nevezeteset látnának, ha az utat valójában megtennék. Ismétlésnél ugyanezen rendszert használja

a tanító, úgy hogy magát ismeretlennek és tájékozatlannak tünteti föl és kérdésekkel azon dolgok felől felvilágosítást kér növendékeitől, a melyeket megelőzőleg velük megismertetett. Az egyes tartományokat úgy utaztatja be a tanító növendékeivel, hogy első ízben az országutak vagy a folyók mentén jár velük képzeletben, később a mellékutakra is kiterjeszkedhetik.

21. A földrajzi könyv tartalmának táblázatos kimutatását nem a tanítás elejével, hanem a tanítás befejezése alkalmával emlékeltesse be a tanító.

Ezen utasításból, azt hiszem, eléggé világosan kitünik, hogy már a század elején tudták azt, hogy miként kellene a földrajzot tanítani. Módszer tekintetében bizony nem állottak az angol-kisasszonyok a földrajzi oktatásra nézve semmivel sem hátrább, mint a mai tanítónők, ha az itt közölt utasítást követték.

Meg kell jegyeznünk még azt is, hogy az angol-kisasszonyoknak majdnem minden egyes ilyen iskolai könyvük el volt látva a század elején ilyen módszertani utasításokkal, a melyek nagyobbára magától az ausztriai tanügyet szervező Felbigertől vagy az ő tanítványaitól származtak.

Ily tankönyvek mellett nem csoda, hogy a tanítás eredménye is nemcsak kielégítő, hanem általában jobb volt az angol-kisasszonyoknál, mint az akkor létezett többi oly leányiskolákban, a melyek nyilvános iskoláknak neveztettek.

II. Ama nyilvános iskolák, a melyekben leánykák is tanulhattak.

A jelen század első negyedében is a római katholikus vallásúak voltak Pesten túlnyomó többségben. Az 1819-dik évi népszámlálás alkalmával Pestnek 47,188 lakosa volt. A rendes lakosság 9320 családhoz tartozott. Vallást tekintve volt akkor Pesten 40,407 róm. kath., 1660 ágost. ev., 764 helv., 1165 görög nem egyesült és 3192 zsidó. Az alsóbb iskolákat 3017 gyermek látogatta 1821-ben.

Volt 1820-ban Pesten a katholikusoknak egy három osztállyal biró normális iskolájuk a belvárosi kegyesrendűek zárdája

mellett. vele kapcsolatban volt egy rajziskola is. Ezen intézet Mária Terézia idejében keletkezett; benne csak fiuk tanulhattak. Volt ezenkívül még a belvárosban egy német és egy magyar fárai iskola is. Ezen triviális iskolákat nemcsak fiuk, hanem leányok is látogatták. Összesen 114 növendéke volt a két iskolának 1821-ben.

Volt még ezeken kívül Pesten 6 triviális iskola; kettő a Terézvárosban, egyik a templom mellett, a melynek két osztálya és 541 tanítványa volt, a másik iskola a dob-utczában volt; ebben két tanító 246 növendéket oktatott. A Józsefvárosban is két iskola létezett; egyik az ősz-utczában, a másik az iskola-utczában; a növendékek száma itt is meghaladta mindegyikben a 250 et. Legnéptelenebb volt akkoriban a ferenczvárosi iskola, mely a soroksári uton állt és csak 87 gyermek által látogattatott. A lipótvárosi iskolában azonban 240-re rugott már akkor is a növendékek száma.

A belvárosi normalis iskolát kivéve majdnem minden egyes városi róm. kath. iskolában együtt jártak a fiuk a leányokkal. Az úgynevezett triviális iskolákban a tanítás a Felbiger-féle módszernek és a «Ratióban» foglalt tanrendnek megfelelőleg történt. Az ilyen iskolákban, a hol azok a szabályrendeletnek megfelelőleg szerveztettek, két külön teremben két tanító tanított. Pesten a rendes tanítók mellett, a kik egyúttal a kántori teendőket is végezték, egy-egy segédtanító volt alkalmazva, a kit a főtanító tartott és fizetett. Ezen iskolákban a vallástant a lelkész vagy annak káplánja tanította; s a kátén kívül bizonyos órában az evangeliumokat és az epistolákat is magyarázgatták a növendékeknek. Köteles volt mindenki tanulni 1. a betű ismeretét, a szótagolást, a nyomtatás és irásbeli betűk olvasását, a helyes- és szépirást; 2. a háztartásra és a kézi mesterségre alkalmazott számtan alapmíveleteit; 3. a német nyelvtant; 4. az illendőség, takarékosság és a kegyesség megtanulására tartozó szabályokat. A női kézimunkában is nyerhettek a leánykák a főtanító által beállított varrómesternétől oktatást külön órákban, külön díjaknak lefizetése mellett.

Hogy mennyire mehettek a leánykák az ily triviális iskolákban az ismeretek és ügyességek elsajátítását il etőleg, nem nehéz elképzelnünk, ha kivált meggondoljuk, hogy egy tanító alatt ren-

desen 100 növendéknél is több tanult; sőt itt-ott a 200-at is meghaladta az egy tanító alá tartozó tanítványok száma. Bizony sok évekig is eljártak a gyermekek az iskolákba a nélkül, hogy írni és olvasni megtanulhattak volna. Kétségtelen azonban az is, hogy az egyes jobb házakbeli leánykák, noha ezen iskolákat látogatták, nem ritkán szép műveltségre tettek szert; mert akkoriban már igen el volt terjedve azon szokás, hogy a jobb módú szülők leánykáikat a család körében külön taníttatásban is részeltették. Majdnem alig volt oly vagyonosabb polgári ház, a melybe az óraadó magántanítókat szivesen ne látták volna.

A rendes városi iskolákon kívül volt még Pesten *a jótékony nőegyletnek is egy külön egyleti iskolája*, a mely 1819-ben keletkezett. Ezen intézetben az elhagyatott és árva gyermekek részesültek neveltetésben és taníttatásban. Említésre méltó, hogy ezen iskolával oly munkaműhelyek állottak kapcsolatban, a melyekben a fiuk és a leányok a nekik való munkákban rendszeresen oktattattak. 1821-ben 71 növendékkel bírt ezen jótékony intézet, a mely kezdetben a pipa-utczában létezett gyárépületben volt elhelyezve. Létezését első sorban József főherczeg második nejének, Hermina főherczegasszonynak köszönhette, a ki a jótékony nőegylet alapítója volt, de azt alig vezethette egy évnél tovább. Mint igen érdekes adatot meg kell említenem, hogy a nőegylet iskolájának tanítója kezdetben szabad lakáson kívül 600 forint fizetést huzott évenkint.

A római katholikus városi és nőegyleti iskolákon kívül *az ágostai evang. gyülekezet iskolájában* is gondoskodtak a leányok oktatásáról és neveléséről. Kezdetben 1788-tól 1818-ig az evangelikusok iskolájában is együtt tanultak a fiuk a leányokkal. Ezen időben állították föl a nagyobb leánykák számára az evangelikusok az ő külön leányiskolájukat. Ezen leányiskolában, a melyben eleintén egy, később pedig két osztály létezett, a jeles *Schedius*, a ki egyetemi tanár és a nevezett iskolának felügyelője volt, a következő tantervet tűzte ki megoldás végett:

«Gyülekezetünk leányai két osztályban két külön tanítótól és egy tanítónőtől nyerik az oktatást a következő elveknek alapján:

«A tanító oly m dszert alkalmazzon és iskolájában azon szellemet érvényesítse, a melyek által a növendékek nemcsak tisztán az elfogadó tevékenység érvényesítése következtében jussanak pozitiv ismeretekhez, ne legyen a tanítás csupán könyvnélkülöztetésből álló gépies működés, hanem olyan tényked s, a mely által a növendékek összes szellemi erői nevezetesen a figyelő, szemlélődő, itélő, képzelődő tehetségek, az értelem, az ész, a kedély, a vallásos érzület stb. lassanként fölébresztetnek, természetesen fejlődhetnek, gyakoroltatnak s a helyes irányt megnyerhetik. E mellett arra is ügyeljen a tanító, hogy tanítványai mindazon ügyességeket, ismereteket helyesen elsajátíthassák, a melyek egyrészt minden egyes művelt emberre nézve nélkülözhetlenek, másrészt annak megkönnyítését eszközlik, a mi az egyéneknek az életpályákra való különös előkészülését illeti.»

«A tantárgyak kiválasztását illetőleg mellőzni kell a végleteket. Nem kell sem fölötte *sok*, de nem is kell igen *keveset* felvennünk. Igen kevésnek vélem, ha az iskolában a növendékek — miként régebben történt — a vallástanon kívül csak írni, olvasni és számot vetni tanulnának csupán; mert ma már minden művelt embernek szüksége van nálunk a magyar nyelvre, földrajzra, történelemre és a természetismeretekre. Nagyon is sokat vennénk pedig fel az esetben, ha iskolánkban ezen említett tárgyakon kívül még logikát, metafizikát, esztetikát, statisztikát és még más hasonló tudományokat is külön-külön akarnánk tanítani. Ezen tudományok nem az ily alsórendű iskolákba valók, egyrészt azért, mivel sem elegendő idővel, sem elegendő tanerőkkel nem rendelkezünk, másrészt azért, mivel e tudományok felfogására a 16 éven alul álló ifju elméje nem képes; a fölületes tanitás pedig mindig megboszulja magát; mert ha a növendékeknek meg nem értett, általuk fel nem fogható dolgokat kell emlékezetükbe fölvenniök, úgy az emlékezet túlterheltetése következtében elsatnyulhatnak bennök a többi szellemi erők, nem fejlődhetik az egyéni önállóság, itélőképesség, belátó erő; tehát épen azon tehetségek szenvednek kárt, a melyeknek kifejlesztésére kell a főgondot fordítanunk.

Iskolánk tantárgyai:

1. A *német* és 2. a *magyar* nyelv. Sajátítsák el a növendékek a két nyelvet gyakorlatilag és tanulják meg a nyelvtanok tételei közül a legfontosabbakat, különösen azokat, a melyek a helyes beszédhez, a helyes íráshoz és olvasáshoz szükségesek. Kívánatos, hogy a leánykák az irást mind a jobb, mind a bal kézzel is gyakorolják, hogy így is eleje vétessék a ferde testtartás következményeinek.

3. A hit- és erkölcstan. 4. A számtan. 5. Az alaktan. 6. A földrajz. 7. Természet- és egészségtan. 8. Történet. 9. Szépirás. 10. Rajzolás. 11. Ének. 12. Női kézimunkák.»

Nem mutathatom be a Schedius-féle iskolai rendszert, a melyet ő a pesti ev. gyülekezet iskolája számára készített, egész terjedelmében, az egész mű egy kis 40 oldalra terjedő füzetben jelent meg némi módosításokkal 1837-ben; de közlök belőle annyit, a mennyi egy képnek alkotásához talán elégséges is lesz. Közlöm ugyanis a tananyagnak egy-két tárgyra vonatkozó részleteit. P. o.

A *történelemből* először az új korszakból vett történeti alakokat ismertették a nevezetesebb történeti eseményekkel kapcsolatban a chronológiai, etnografiai egymásutánnak megfelelőleg, — a nélkül azonban, hogy a pragmatikai összefüggésre és az évszámokra különösen nagy gondot fordítottak volna. A felsőbb osztályban nyujtottak valamit a görög és a római mithológiából, és e mellett tüzetesebben ismertették hazánk történetét.

A *földrajzból* először a föld felületének általános ismertetését vették föl; bevezették a növendékeket a térkép ismeretébe és a térképrajzolásba; a felső osztályban Magyarország leirásával foglalkoztak, utána ismertették a szomszédos tartományokat és általános leirást nyujtottak a föld öt főrészéről, a tengerekről, szigetekről stb.

A *természetrajzból* a természet három országához tartozó tárgyak közül különösen azok ismertetésére fektették a fősúlyt, a melyek a háztartásban, az iparban és a kereskedelemben jelentőséggel bírnak.

A geometriából a planimetriának elemein kívül a legszüksé-

gesebb stereometriai tételeket is tárgyalták a szükséges rajzok készítésével kapcsolatban stb.

A tankönyveket illetőleg ezen iskolára vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy előszeretettel használták a németországi kézikönyveket, különösen azokat, a melyek Pestalozzi jelesebb tanítványai által szerkesztettek, így p. o. Türk könyveit és Harnisch munkáit. Általában véve az egész iskolában Pestalozzi elvei jutottak érvényre nemcsak azért, mivel ezen elveknek maga Schedius az iskolainspektor nagy hívük volt, hanem főleg azért, mivel az evang. gyülekezet iskoláiban kezdettől fogva szívesen alkalmazták az oly tanítókat, a kik a németországi iskolai rendszereket tüzetesen ismerték. Maga Hoffmann Péter, a ki az iskola igazgatója volt, mint a Majthényi család nevelője, sokáig volt külföldön és elsajátította a Pestalozzi-féle módszert alaposan; hasonlólag híve volt az új módszernek Willerding Jakab is, a ki az 1818-ban keletkezett leányiskola tanítójává választatott.

Az ág. evang. gyülekezet leányiskolája a nyilvános népiskolák közt a legjobb hírben állott sokáig; hogy benne a növendékek sokkal többre mehettek, mint bármely más leányiskolában, ezt nemcsak az újabb alapokon nyugvó tantervnek, tanmódnak, hanem a jeles képzettségű tanítóknak és azon körülménynek is lehet tulajdonítanunk, miszerint tény az, hogy ezen leányiskolában kezdetben csak 20—25 növendék volt egy-egy osztályban. *A helvét hitvallású evang. gyülekezetnek* is volt 1805 óta Pesten egy iskolája mind a két nembeli ifjuság számára. Ezen iskolában 1821-ben is még csak 25 növendék tanult egy tanítótól, a század elején készült egyházkerületi jeles iskolai tantervnek megfelelő módon, magyar nyelven.

Rendezettebb iskolaügyük volt a század elejétől kezdve a szerb, görög és az oláh nyelvű görög nem egyesülteknek. Iskolájukban csak 80 növendék tanult *négy* tanítótól, a kik fölött egy helyi igazgató állott. Ezen iskolába is jártak leánykák; benne a tanítás a normális iskolák országos tantervének megfelelőleg történt; a német nyelven kívül tanultak a gyermekek nemzetiségüknek megfelelőleg szerbül, oláhul avagy újgörög nyelven is.

A zsidóknak 1814-től fogva volt fővárosunkban rendezett iskolájuk, a melyben szintén a «Ratióban» foglalt tanterv szerint tanították a növendékeket. 1821-ben az izraeliták iskolája még a báró Orczy-féle házban volt. Látogatta ekkoriban ezen iskolát 84 leány és 70 fiu gyermek; a tanítást egy rendes és két segédtanító eszközölte német nyelven; a normális iskolák rendes tantárgyain kívül ezen intézet növendékei a héber nyelvtant is tanulták.

III. A magán leánynevelő-intézetek.

Hogy Pesten már a század elején is léteztek magánosok által fentartott leánynevelő-intézetek, mindenki természetesnek fogja találni; de hogy ezen leánynevelő-intézetek tantervüket tekintve a mai felsőbb és polgári leányiskolák tanczélját sok tekintetben igenis megközelítették, erről csak akkor győződhetünk meg, ha eme régi nevelő-intézetek tulajdonosainak a nagy közönség elé szánt hirdetéseit, illetőleg ajánlatait is elolvassuk.

Legyen szabad itt egy ilyen hirdetést, a mely 1804-ben április 25-én Budán kelt német nyelven, magyar fordításban bemutatnom.

Richmanné, született Servais asszony, eme szavakkal ajánlotta nevelő-intézetét az előkelő szülőknek. «Engedtessék meg nekem, hogy mielőtt nevelő-intézetemre vonatkozó tervemet bemutatnán, néhány gondolatban a nevelésről, annak fontos voltáról és főelvéről, habár csak általánossában is, egyet-mást elmondhassak. Nevelni véleményem szerint annyit tesz, mint a növendék-egyénben szunnyadozó erőket fölébreszteni és azokat rendeltetésünknek megfelelőleg az erkölcsileg és gyakorlatilag helyeselhető észszerű tevékenységre képesíteni. Hogy ennél fogva a nevelés mily rendkívül fontos és hogy mennyi függ ettől mind a két nembeli ifjuság jövőjét tekintve, azt úgy hiszem, hogy századunkban már fölösleges részletesen fejtegetnem. Nagy hatását és döntő befolyását a nevelési rendszereknek a gyakorlati életre nézve rég elismerték a műveltebb emberek. Saját tapasztalataink is eléggé igazolhatják, hogy mennyire szükséges az ifjuság jövő boldogságát tekintve, a növendékek természeti, elméleti, szépészeti és erkölcsi ismereteinek színvonalát minél magasabbra emelni. Az első nevelés

feladata abban áll, hogy a gyermekben általában az embert tekintve, benne az emberi méltóságnak megfelelő tehetségeket és képességeket fejleszszük. A lánykák különös rendeltetése a tekintetben nem változtathatja meg az első nevelés czélját; mert a nők rendeltetése is alá van rendelve az emberi rendeltetésnek.

Női tökéletesség nem létezik az emberi méltóságot alkotó erők és tehetségek nélkül; a nőben az emberi lelki erőknek épúgy ki kell fejlődniök, mint a férfiban. A nőiességet megadó különbséget nem a szellemi erők egyikének-másikának hiányából, hanem ezek összhangzásának sajátszerűségéből származtathatjuk a leghelyesebben.

A gyermekek első nevelésének a nemet tekintve sem szabad egymástól nagyon eltérőnek lennie; mert mind a két nem egyesül az ember fogalmában, és azért sem jó férfi, sem jó nő nem lehet az, a ki nem neveltetett jó emberré. Igy gondolkozott már a régi népek közül az, a mely a legjelesebb anyákat és a legnemesebb férfiakat tudta felmutatni.

A nevelésnek minden egyes szabálya ezen egy fő elvből folyik: Úgy tekintsd a növendéket a nevelés folyama alatt is, mint önczéllal biró lényt és ne mint eszközt. A nevelő a növendék nevelése közben annak eszköze legyen és nem megfordítva. A miatt, hogy a szülők és a nevelők igen sokszor gyermekeikkel, illetőleg növendékeikkel nem önczéljuknak megfelőleg bánnak, hanem őket a saját felfogásuk által kitüzött s a gyermekek tehetségeinek meg nem felelő czéloknak szolgáivá akarják tenni, igen sok szerencsétlenségnek lesznek okozóivá.

A neveléstan általános elvének megfelelőkké kell tennünk a nevelés közben alkalmazandó jutalmazásokat és büntetéseket is. Legyen a fegyelem az egyéniségekhez teljesen alkalmazott. Olyan legyen minden esetben úgy a jutalmazás, valamint a büntetés is, hogy a gyermek könnyű szerrel beláthassa maga is, hogy ezek javára szolgálnak, és hogy ő is úgy jutalmazná és büntetné saját magát, ha már helyesen tudna önön magáról itélni, ha már maga magát tudná nevelni.

Alulírott, ki születésére nézve franczia, miután e hazában

egy előkelő család leányának nevelését becsülettel befejezte és számos előkelő családdal személyes ismeretséget kötött, férjével együtt, a ki Németországban nyerte kiképeztetését, egy leánynevelő-intézetet óhajtana Pesten felállítani és felajánlja szolgálatát a magyar nemzetnek.

A felállítandó nevelőintézet növendékei három osztályba fognak felosztatni. Az elsőbe a hét éven alul levő, a másodikba a 7-től 10 évig terjedő korral biró, a harmadikba a 10—15 éves leánykák vétetnek fel. A növendékek egyébként nem annyira korukat, mint inkább előképzettségüket és ismereteiket tekintve fognak az egyes osztályokba elhelyeztetni. Az intézet iskolájában előadandó tantárgyak a következők:

1. A római katholikusok hittana; más vallású növendékek saját hitfelekezetük tanítóitól fognak hitoktatásban részesíttetni. 2. A német, franczia és olasz nyelv gyakorlati módon közöltetnek a növendékekkel; e nyelvekkel kapcsolatban gyakoroltatik a szép- és a helyesírás. 3. Természetrajz. A természeti tárgyak vagy valóságban vagy pedig jó aczélmetszetű képekben mutattatnak be. 4. Természettan. 5. Technológia különös tekintettel a női foglalkozásmódokra. 6. Világtörténelem. 7. Földrajz. 8. A háztartásra alkalmazott számtan. 9. Zene. 10. Rajz. 11. Táncz. 12. Női kézi munkák.

A III-dik osztálybeli növendékek az utolsó évfolyamban tanulni fogják még 1. az egészségtant, 2. a gyakorlati logikát. 3. a háztartástant, 3. a mithológiát és 5. az eszthetikát. Az intézet társalgási nyelve a franczia lesz, különös gond fog fordíttatni a növendékek illedelmes magaviseletére, a külső műveltségre és a vallás-erkölcsi érzület ápolására, mely nélkül erkölcsös élet, nyugalom és boldogság nem lehet a családi életben.

Nevelési elvünkből és rendszerünkből magától érthetőleg folyik az, hogy intézetünkben az értelmi nevelés alá fog rendeltetni az erkölcsi nevelésnek; mert csak ily körülmények között érhetjük el azon főczélt, mely abban áll, hogy derék anyákat és jellemes nőket neveljünk. Különös figyelmet fogunk arra is fordítani, hogy az ijesztő mérvben terjedő fényüzésre való hajlandóságot a

művelt körök leányaiban a kellő korlátok közé szorítsuk nevelési rendszerünk segítségével.

Növendékeink tartási és nevelési díját egy évre 100 körmöczi aranyban * állapítottuk meg, a melynek fele előre fizetendő félévenkint. A zene, táncz, rajz és a magyar nyelv tanításáért a növendékek külön díjakat tartoznak fizetni, hasonlólag külön fizetik a szülők a mosást, az orvost és gyógyszereket. Minden egyes növendéknek magával kell hoznia a ruházaton kívül 1 ezüst evőeszközt, 12 asztalkendőt, 12 zsebkendőt és ágyneműit. Az intézet 1804. október 1-én nyílik meg. Addig is Budán lakom gróf Brunswik tárnokmester úr ő kegyelmességének családjában, hová az érdeklődő szülők levélbeli megkeresésüket küldjék be, hogy gyermekeik számára kellő helyiségről gondoskodhassunk.»

*

Az 1804-dik évben keletkezett Servais-féle magán nevelőintézet helyett, mely időközben megszünt, 1821-ben már *két* virágzó intézetet találunk Pesten. Az egyik Glivitzky Antal, a másik Hoffmann Ferencz magánintézete volt; az elsőben 60, a másodikban 30 benlakó növendék tanult. E nevelő-intézetek tantervüket illetőleg nem igen tértek el a fent bemutatott intézet tervétől.

---

* Mint érdekes adatot meg kell említenünk, hogy ugyanakkor, a midőn még az angol kisasszonyok nevelő intézetében is 400 pengő forint volt a nevelés- és tartási díj s a mikor a jótékony nőegylet tanítójának 600 forint fizetést adott szabad lakáson kívül, minők voltak a pesti piacz árai.

A piaczon még akkor a *váltópénz* járta, egy mázsa mundliszt 16 frt 51 kr., a kenyérliszt 5 frt 15 kr. volt; egy kr.-ért $2^1/_4$ latnyi finom zsemlét adtak. A marhahúsnak fontja 12 kr., a borjuhús 24—30 kr. volt; sertéshús fontjáért 18—24 krt, a zsírért 36 krt kértek, egy font szappan 41 kr., egy pint tej 12, egy pár liba 1 frt 30 krba került, a cserfa ölét pedig 20—25 frt váltópénzért fizették. Méltán elmondhatta még akkor Pest városának tudós ismertetője Schams, hogy nincs Európában Pesthez hasonló nagy város, a melyben oly olcsón élhetnének az emberek. Egy *pengő* frtért akkoriban 12 font marhahúst lehetett kapni.

Péterfy Sándor.

AZ ARANY BULLA KORA.*

1. **E korszak áttekintése.** — A nagy királyok munkájának hosszú időn át nem akadt folytatója. Az országot egy századnál tovább pártoskodások dúlták, melyek a királyi családból indúltak ki, felzaklatták és féktelenségre kapatták a nemzetet s eredményük az lett, hogy alásülyesztették a királyi hatalmat. S míg a polgárháborúk csapásai alatt elgyengűlt ország hanyatlásnak indúl, a szomszéd nagyhatalmak mohón kapnak az alkalmon, hogy idegen igát erőszakoljanak a nemzet nyakára. Különösen a görög császárok serénykednek: élesztgetik a nemzet meghasonlottságának üszkét, csorbát ejtenek az ország területén s Szent István királysága — rövid időre bár — görög gyámság alá kerűl. De a nemzet hirtelen fölemelkedik lealáztatásából s a mint annak idején a német császárok támadásaitól megótalmazta, most a görög császárság ellenében is megvédi függetlenségét. S a pártoskodások sem dúltak és pusztítottak csupán; nem lehet tagadnunk, hogy teremtettek is s előbbre vitték nemzeti életünk felődését. A nemesség a gyönge királyokkal szemben túlságosan is kezdi érezni erejét, abbahagy régi visszavonultságával s a királyi szék mellett részt követel magának az állami hatalom gyakorlásában. Írásba foglaltatja s királyi esküvel szentesítteti a maga jogait, melyeknek gyakorlásában féktelenkedik ugyan s hanyagul veszi kötelességeit, de azért az «arany bullában» egy új hatalmas oszlopot illeszt be a magyar alkotmány épületébe.

2. **Az ország területén csorba esik; az urak pártütése a király ellen; a görög beavatkozás kezdete.** — Kálmán utódának, II. Istvánnak rövid uralkodása elénk tárja annak az egész korszaknak a képét, a melyről ebben a fejezetben szó lesz. Alig veszi

*) L. folyóiratunk 1884. évi IX-ik füzetét (672—689-ik lap).

hírül Velencze, hogy a bölcs és erős király halála után gyönge gyermekkézbe került az ország kormánya, azonnal útnak indítja hajóit s egymás után elfoglalja a dalmát tengerpart városait. István gyámjai sem késnek ugyan a magyar hadakkal s három évi harcz után visszaszorítják a tolakodót — de nem egészen. A nemzet kárára és szégyenére Velencze kezén hagyják Zárát és a szigeteket, a honnan az álnok szomszéd őrizet alatt tarthatta a többi kikötőt.

S míg innen, a hol szükség lett volna rá, elvonták: másfelé czéltalanúl vesztegették az ország fegyveres erejét. Az alig fölserdűlt király harczi kalandokra jár: majd a cseh fejedelemmel, majd az osztrák herczeggel köt ki, majd meg Oroszországba viszi hadait. De Kiew alatt a nemesség megtagadta az engedelmességet s hazatérésre kényszerítette a királyt. Az ellenszegűlés nem téríti magába, hanem kegyetlen bosszúra ingerli a nagyravágyó álmaiból fölrezzentett könnyelmű és indulatos ifjút. Az engedetlen urakban pártütőket lát, a kik királyi hatalma ellen esküdtek össze s mivel az összeesküvés fejének az atyja által megvakított Álmos herczeget hiszi, főképen ő ellene fordúl haragjával. Az üldözött herczeg menekül az országból s Bizanczba fut, a hol a császári udvarban rokoni fogadtatásra talál. De István bosszúja nyomon követi őt ide is: kiszolgáltatását követeli a császártól s mikor ezt megtagadják, nem riad vissza attól sem, hogy vakmerően haddal támadja meg az akkor nagyhatalmú birodalmat. Az első összeütközés megtörtént, de a háború — szerencsére — nem tartott sokáig: Álmos herczeg hirtelen halála gátat vetett a vérontásnak, a királyt pedig hazaszólította annak a fölkelésnek a híre, melyet távolléte alatt a királyi székre áhitozó Bors és Iván nevű urak támasztottak.

István leküzdi még ezt a veszedelmet is, de lelke megtörik: szőrcsuhát ölt magára, elzárkózik a világtól s annyi zavar közepette gyötrő aggodalommal gondol királyi nemzetsége pusztulására, melynek — hite szerint — ő volt utolsó ivadéka. Ezt az aggodalmát eloszlatta a sors; a vak Álmos herczeg fia, Béla előkerűlt a pécsváradi kolostor falai közűl, a hol gyöngéd lelkek rejtegették a szerencsétlen ifjút királyi bátyja haragja elől; István megbékél vele, örömmel fogadja utódává s a szerb fejedelem leányában, Ilonában

erős feleséget, a szerb fejedelemségben hasznavehető szövetségest szerez számára: de gondoskodásával nem tartóztathatta már föl s nem háríthatta el sem utódairól, sem nemzetéről azt a veszedelmet, a melynek magvait az ő gondatlan uralkodása hintette el s melyet az idő oly hirtelen nevelt nagyra.

3. **Újabb zavargások; az aradi gyűlés; Borics trónkövetelő támadásai.** — Bélát sokan nem látták szivesen a trónon: az egyik uralkodásra termettségét vonta kétségbe, a másik rossz szemmel nézte a papság iránt való túlságos hajlandóságát, a harmadik meg attól tartott, hogy boszút fog állani azokon, a kik vakságának okozói voltak. Béla ismerte az elégedetlenkedőket, de nem árulta el haragját. Barátságot színlelt irántuk s kétszínűségével törbe ejtette őket, hogy megsemmisítő csapást mérhessen rájuk. Aradon gyűlésre hívta az urakat, a melyen — semmit rosszat sem gyanítván — az elégedetlenkedők is nagy számmal sereglettek egybe. Itt aztán a királyné felszólítására az udvar hívei rajta rontottak a védetlenül meglepett pártosokon, a kik közül ötvennél többet kegyetlenül legyilkoltak. Azokat, a kik megmenekedtek a veszedelemből s a szörnyű vérengzés áldozatainak örököseit száműzték, birtokaiktól megfosztották s az elkobzott jószágokkal az egyházat és az udvar híveit jutalmazták meg. De Béla és tanácsosai olajjal láttak a tűz oltásához: az elégedetlenség lángjai magasabbra csapdostak mint az előtt. A száműzöttek, s azok, a kik a király tettén fölháborodottak, Boricshoz fordúltak reményeikkel és aggodalmaikkal — Kálmán király korcs fiához, a ki lesve-leste az alkalmat, hogy jogtalan nagyravágyását a magyar korona elnyerése által kielégíthesse. Ez nem sikerült ugyan neki; vágyait nem támogatta sem igazság, sem hatalom; de azért holta napjáig nem tette le a fegyvert s csaknem huszonöt éven át sok bajt és nyugtalanságot árasztott az országra támadásaival. Egész élete hijával volt a méltóságnak, megsiratatlanúl húnyt el s emlékével nem engesztelődött ki az idő sem. Béla uralkodása alatt kétszer támadt az országra Borics (1132-ben és 1133-ban), a kit a lengyel király segített; de mind a két alkalommal eredmény nélkül kellett visszavonulnia. A lengyel szövetséget eljátszván a görög udvarhoz s majd a német császárhoz fordúlt

támogatásért; mikor kitört a harcz Mánuel és Géza között, a görög csapatok sorában küzdött hazánk ellen s úgy húnyt el mint a görög érdekek zsoldosa 1155-ben.

4. **Magyarország küzdelme a görög császársággal; Mánuel és II. Géza.** — Vak Béla uralkodásának utolsó évei békében teltek el; de ez a béke a király gyengeségén nyugodott, melyet az ország nagyjai a maguk gyarapítására zsákmányoltak ki s olyan szélcsendhez hasonlított, mely nagy zivatarokat szokott megelőzni. A zivatar be is következett, csakhogy Béla nem érte már meg. Mánuel görög császár zudította azt az országra.

Béla fia és utóda, II. Géza még serdűlőfélben levő ifjú volt, mikor a görög császári széket a Komnén-család leghatalmasabb tagja, Mánuel foglalta el, a ki minden elődénél nagyobb tehetséggel, kitartással és szerencsével egész uralkodásán át azon igyekezett, hogy korhadozó birodalmának rég letűnt hatalmát és nagyságát visszaállítsa. Kis-Ázsiában a szeldzsuki törökök, a Földközi tengeren a normannok és velenczeiek, a Száva felől meg a magyarok ejtettek kisebb-nagyobb csorbát a görög császárság területén és hatalmán. Visszaszorítani a betolakodókat, visszaszerezni az elvesztetteket, s új hódításokkal pótolni, a mi nem volt visszaszerezhető: ez volt életének főtörekvése. S ez a törekvése elkerülhetetlenné tette az összeütközést a magyar királysággal, a melyhez szent László Horvátországot, Kálmán Dalmácziát és Rámát, II. Béla Boszniát, II. Géza pedig — Mánuel szeme láttára — Szerbiát csatolta: egytől egyig olyan országok, a melyek egykor a görög császárokat ismerték el urokul. Szerencséje hazánknak, hogy II. Gézában és III. Istvánban — a kiket a derék Belus nádor s Bánffy Lukács, az esztergomi érsek támogatott — embereire talált a császár; még nagyobb szerencséje, hogy Mánuel három világrészen osztván meg gondjait, nagyobb erővel s tartósabb eredménynyel nem fordúlhatott ellenünk.

Uralkodásának első éveiben Mánuel a Keleten és a Földközi tengeren volt elfoglalva s csak tizedévre kezdte meg támadásait a magyar királyság ellen. Korábban is adta ugyan jelét ellenséges indulatának — Boricsot, az országból háromszor kivert trónkövetelőt s Géza király száműzött testvéreit, István és László herczeget udva-

rába fogadta és támogatta; de első hadjáratát csak akkor indította meg, mikor a szerb fejedelemség, megvetvén a görög császárok főhatóságát, a magyar korona ótalma alá helyezkedett. 1151-től 1156-ig (épen száz éve múlt III. Henrik német császár támadásainak!) kétszer újult meg a harcz magyarok és görögök között. Első ízben Mánuel a Száván is átkelt s csatlósai a Temes vizéig pusztították az országot; de azon kívül, hogy dúlt és zsákmányolt, be kellett érnie Szerbia visszahódításával: a Száván túl nem terjeszthette hatalmát. Géza áldozatok árán ugyan, de megvédte az ország függetlenségét s volt oka rá, hogy az áldozatot, a melyet a béke *itt* követelt, ne sokalja. Ugyanis ép abban az időben, a mikor Mánuel támadott az országra, Barbarossa Frigyes, a hatalmas német császár is készülödött elődei munkáját folytatni. Géza őrt állt ő ellenében is; szövetségeséül szegődött ellenségeinek; nemcsak védekezik, hanem támad is, hogy a míg a déli határt biztosította, a nyugatin csorba ne essék. A küzdelemre termett derék ifjú király elhárította a veszedelmet nemzetéről, de meg nem szüntethette. Visszatért az elhunyta után azonnal, hogy annál ádázabb erővel sujtson le utódaira.

5. **Mánuel császár vazallusai a magyar trónon: Béla herczeg a bizanczi udvarban.** — Alig vette hírét annak, hogy Géza meghalt s az apai trónra a gyermek Istvánt helyezték, Mánuel azonnal megindította hadait Magyarország ellen s követelte, hogy a védelmébe fogadott magyar herczegek egyikét fogadják el királyokúl. A meglepett s meglepetésében tehetetlen nemzet nem ellenkezhetett a császár parancsával: a törvényes király, III. István gyámjaival, hiveivel, egész udvarával együtt az ország nyugati szélére vonult, a királyi hatalmat pedig, Mánuel kegyelméből, László, majd az ő hirtelen halála után István herczeg bitorolta. De sem az ő hatalmuk, sem pártfogójuké nem verhetett gyökeret azon a földön, melyet elárultak. Hiában hivalkodott István a császár rokonságával és segedelmével; hiába követett el erőszakot erőszakra, hogy hatalmát érezztesse: a nemzet, a mely megvetette őt, elfordúlt tőle s nem telt bele fél év, kiűzte őt az országból. Lukács érsek volt az, a kinek szavára a nemzet megemberelte magát, törvényes királya tiszteletét helyre-

állította s idegen urat szolgáló zsarnokától megszabadúlt. Mánuel nagy sereggel közeledett az ország felé, hogy az elűzött Istvánt megsegélje; de látván a nemzet egyetértését és elszántságát, hüvelyébe eresztette kivont fegyverét s erőszak helyett ármánynyal tört az ország megrontására. Nándorfehérvári táborából békét, barátságot, szövetséget kináló követeket küldött III. István királyhoz s kérette őt, küldené hozzá öcscsét, Béla herczeget, a kit az új frigy zálogául magával visz Bizanczba, udvarába, családjába fogad s mivel fiai nincsenek, nagy birodalma örökösévé fog tenni. Tetszett ez a kedvező fordulat a magyar uraknak s mielőtt fontolóra vették volna, teljesítették Mánuel kívánságát. Így került a fiatal magyar herczeg a görög császári udvarba, de nem a béke zálogául, hanem azért, hogy Mánuelnek Magyarország dolgaiba avatkozhatnia módot, alkalmat és ürügyet szolgáltasson. Nem is múlt el még egy év sem, a mikor Mánuel a Szerémséget s utóbb még Dalmáczíát is követelte, mint Béla herczegnek, az ő fogadott fiának apai örökségét. Meg is szerezte mind a kettőt, de csak kemény harczok árán, a melyek az erdélyi havasoktól az Adriáig vérbe-lángba borították az ország déli határait. Ezek a lángok voltak utolsó fellobbanásai a két szomszéd közt dúló negyedszázados küzdelemnek s nem olyan eredménynyel értek véget, a milyet az egyik fél remélt s a milyentől a másik fél retteghetett. Mánuel visszaszerezte ugyan mindazokat a tartományokat, melyek egykor a görög császároknak hódoltak, de a magyar királyság függetlenségét megdöntenie ép oly kevéssé sikerült, mint a német császároknak. Nem is fenyegette hazánkat délről komolyabb veszedelem mindaddig, míg a görög császárok székvárosa a török félhold uralma alá nem került. De Mánuelnek azok a tervei is szétfoszlottak, melyeket a fiáúl s örököséül fogadott Béla herczegre épített; második nejétől fia születvén, a magyar herczegre mint kelletlen vetélytársra nem volt többet szüksége udvarában. A mit pazar kézzel ráhalmozott, leszedegette azt most egyenként s üres kézzel bocsátotta őt haza, mikor gyermektelen bátyja halála után a magyar korona öröksége reá szállott. Az sem lehetetlen, hogy azt a mérget, a mely III. István kora halálát okozta, görög kezek keverték.

6. **III. Béla trónfoglalása; a görög beavatkozások és pártoskodások megszünnek.** — A görög udvarban növekedett Bélát bizalmatlansággal fogadták itthon még azok is, a kik törvényben biztosított joga előtt meghajolva, neki a koronát fölajánlották. Nem fojthatták el azt az aggodalmukat, hogy hátha eltanulta a görög császárok despotaságát, lelkébe szívta a császári udvar feslett erkölcseit s az orthodox vallás kedvéért elidegenedett ősei hitétől. A hevesebbek nem is elégedtek meg a lélek mélyére szálló vagy bús szavakban nyilatkozó aggódással, hanem tetthez láttak s ellenszegültek Béla trónfoglalásának. Az ellenszegülők közt az egyház nagyai buzgólkodtak az első sorban s Lukács érsekre szegezték tekintetüket, a ki nemzete és egyháza jogait féltve mindent koczkáztató elszántsággal azon volt, hogy a görög császár neveltjét és eszközét távol tartsa a tróntól. Merészen megtagadta Béla megkoronázását s az anyakirálynéval egyetértve, Béla öcscsét, Géza herczeget kiáltotta ki az ország királyává. Bélát bánthatta a hazafiak bizalmatlansága, megkeseríthette az érsek pártjának nyilt ellenszegülése; de nem tántorodott meg lelkében, melyet a jogos nagyravágyás mellett hazája szeretete hevített. Tisztelte mások jogait; de a maga jogai számára is tiszteletet követelt. Nem kereste a vérontást; de ki sem tért előle, ha más út nem vezetett a trónhoz. A fiatal, alig huszonötéves herczeg minden tettében határozottság, erő és önállóság nyilatkozott. Az esztergomi érsek vonakodott? — a pápa engedelmével megkoronáztatta magát a kalocsai érsek által. Megtagadták a köteles hódolatot a fejére helyezett koronától? — pártütők gyanánt bánt el az ellenszegülőkkel; fegyveres hatalmának súlyát éreztette velük s megvonta tőlük királyi kegyelmét. Anyját örökre száműzi az országból; öcscsét pedig börtönbe vetteti, melynek sötétségéből csak tizenkét év múlva szabadúl. Öt évi küzdelem után nem volt az országban, a ki a fiatal király hatalmával ellenkezni, jelleme, szándékai tisztaságában kételkedni mert volna. Jó rokona volt, hű barátja maradt Mánuelnek és családjának; de a görög udvar beavatkozásait távol tartotta hazájától. A kik azt hitték, hogy görög neveltetésénél fogva új, bizonytalan útakra fogja terelni a nemzet fejlődését, korán átlátták aggodalmaik hiú voltát; Béla leg-

nagyobb érdeme ép az, hogy visszatért a régi ösvényre, melynek irányát még Szent István tűzte ki, s melyet vele együtt László és Kálmán egyengettek. Minden igyekezetével azon volt, hogy nemzetét minél szorosabban kapcsolja a nyugati műveltséghez, melyen az fölnevelkedett s a melytől múltja megtagadása és jövője koczkáztatása nélkül el nem lehetett többé szakítani. De hogy népe ebben a szellemben gyarapodhassék, nyugalomra volt szüksége, melyet félszázad óta nem élvezett, és rendre, melyet a félszázados pártoskodások gyökerestűl felforgattak. Béla tiszteletet szerezvén az elődei alatt lehanyatlott királyi hatalomnak, a szerencsés fejlődés ama két tényezőjét is megszerezte és biztosította.

7. **III. Béla uralkodása, érdemei, helye nagy királyaink sorában.** — Az egykorú följegyzések s a későbbi idők krónikái egyaránt keveset beszélnek Béla uralkodásáról. Egy-két nagyobb fontosságú ténynek az emlékezetét őrizték meg csupán; de azért ezek is elégségesek arra, hogy uralkodásának legalább vázlatát megrajzolhassuk s méltatnunk lehessen érdemeit.

A keleti hatalmas szomszéd haragjától nem kellett már rettegnie a nemzetnek: Mánuel szorúlt Béla támogatására. Kis-Ázsia kopár felföldjén magyar csapatok segítették a görögöket az ikoniumi szultán ellen s egy ütközetben magyar vitézek mentették meg a császár életét. Mánuel halála után családja is Bélánál keres ótalmat a trónbitorló Andronikus ellen; Béla az ő javukért kétszer vezet hadat a görög birodalomba s nem rajta múlt, hogy rokonait a rájuk nehezedő sorstól meg nem menthette. Nagylelkű volt, de gyöngeség nélkül, mert Mánuel halála után azonnal visszafoglalta Zimonyt, a Szerémséget és Dalmácziát, a melyek a lealáztatás napjaiban szakíttattak el a magyar koronától. Dalmácziát nem bírhatta ugyan békével Velencze miatt, melylyel kétszer is hosszan tartó háboruba keveredett; de e harczokban ő volt a győztes s nemcsak szárazon, hanem tengeri ütközetben is diadalt aratott a büszke köztársaság fölött. S nemcsak hogy helyre állította az ország területének régi épségét, hanem új szerzeménynyel is növelte a meglevőt: Galiczia az ő idejében ajánlotta magát a magyar királyok hatalma és védelme alá. Laza ugyan a kapocs, a mely ezt az országot ekkor még

hazánkhoz köti; néha még lazábbá válik utóbb, sőt olykor-olykor el is tünik, de nem semmisült meg azért egészen napjainkig.

A mily független és hatalmas volt a királyság a szomszédokkal szemben, oly erős és bölcs volt Béla kormánya ben az országban. Rendet teremtett; helyreállította a személy és vagyon biztosságát, mely Kálmán halála óta ezerszeres támadásnak volt oda vetve minden oldalról. A krónikaíró is legnagyobb érdeméül ép azt magasztalja, hogy «az orvokat és rablókat üldözte s szokásba hozta a folyamodással való szólást». Maga Béla is így szól egyik oklevelében: «hogy a jelenlétemben vitatott és eldöntött per meg ne hiúsuljon, szükségesnek tartottam, hogy a magasságom által meghallgatott és tárgyalt minden ügy irott bizonyítványnyal erősíttessék meg». Az orvok és rablók üldözésére s megfenyítésére új megyei tisztviselőket rendelt; a közügyek írásban való elintézésére pedig a királyi udvarban kanczelláriát állított fel. És a jó kormány alatt nemcsak gyarapodott, hanem pallérozódott is a nemzet. Első felesége görög, a második franczia herczegasszony volt; ő velük s a hozzájuk csatlakozott hívekkel franczia és görög ízlés, műveltség s szokások költöztek a magyar királyi udvarba, melynek gazdag fényességét egy itt járt német krónikaíró nem győzi dicsérni. Az udvar példája hódítván, neki pezsdül a kereskedelem, föllendül az ipar és művészet. Az emlékszerű építészetnek Béla uralkodásával egy új virágzási korszaka kezdődik. S nemcsak a beözönlött idegenek buzgólkodtak műveltségünk gyarapításában; hódított és terjedt a műveltség a haza szülöttei között is: sőt a párisi egyetem hallgatói között magyar ifjakat is találunk. Számos bizonyítékával birunk annak is, hogy Béla mily bőkezű volt az egyház irányában, a mely makacs ellenségből hű szövetségesévé vált. Béla is mint Szent István az állami és társadalmi rend alaposzlopát becsülte benne s azt a kapcsot, a mely népünket a nyugati műveltséghez kötötte. Egyéb adományait s alapítványait nem említve, ő fogadta be a cziszterczita rendbeli szerzeteseket, a kik a benedekrendiekkel s a premontreiekkel versenyt munkálkodtak a nép hitének, erkölcseinek s műveltségének ápolásában. Nem találjuk följegyezve sehol, de tetteiből azt látjuk, hogy Béla egyik legnagyobb ősét, Szent Lászlót,

választotta mintaképéül — mint ő utána is még annyi jeles uralkodónk — s iránta azzal rótta le a maga s nemzete kegyeletének adóját, hogy 1192-ben az egyetemes egyház szentjei közé avattatta. Nemzete és királysága jóléte mellett a kor eszméi is foglalkoztatták, lelkesítették Bélát. Figyelemmel kísérte a keresztes hadak mozgalmait s mikor Jeruzsálem 1187-ben a hitetlenek kezébe került, maga is kedvvel tervezgette, hogy hadat vezet a kereszténység eme szent városának visszafoglalására. 1189-ben meg is indúlt a harmadik keresztes hadjárat s a német hadak Barbarossa Frigyes császár vezérlete alatt hazánkon vonultak keresztül. Béla királyi pompával fogadta vendégét; a budai hegyek közt vadászatokat, Esztergomban ünnepeket rendeztetett tiszteletére s fegyveres népét minden szükségesekkel bőven ellátta; de nem csatlakozott hozzájuk. Nem jószándékán múlt, hanem a körülményeken, melyeket nem ismerünk, mert élete végéig foglalkozott a hadjárat tervével s nagymennyiségű kincset gyűjtött e czélra. S nem felejtkezett meg róla halálos ágyán sem, a mikor akép intézkedett, hogy idősb fia, Imre, legyen követője a trónon, az ifjabb Endre pedig örökölje az összegyűjtött kincseket s legyen végrehajtója buzgó szándékának. Béla legnagyobb királyaink között foglal helyet, de sorsa is közös azokéval: tetteiket áldva magasztalják a késő unokák, de a fiak nem becsülik meg a rájuk hagyott drága örökséget.

8. **A nemzet meghasonlik Béla fiai között; az aláhanyatlott királyi hatalmat a pápai szék veszi gyámsága alá.** — Imre királyban több volt a jószándék mint az erő és állhatatosság. Békés időben talán betölthette volna hivatását, de ama zivatarok közepette, melyeket nyughatatlan nagyravágyó öcscse, Endre herczeg támasztott, sem nemzete érdekeit, sem koronája méltóságát nem bírta megőrizni. Apjuk halála után Endre a ráhagyott kincseken azonnal hadakat gyűjtött, de nem azért, hogy vitézségét a szent földön ragyogtassa, hanem hogy bátyja, az ország törvényes királya ellen támadjon. Támadása sikerült is: a készületlen, habozó, tehetetlen Imre király seregét leverte, Dalmát- és Horvátországot elfoglalta s ezeket a tartományokat új területtel is növelvén, 1198-tól kezdve magát Dalmát-, Horvátország, Ráma és Chulmia vezérének czí-

mezte. Hiában fordúlt Imre a pápai székhez, melyen VII. Gergely leghatalmasabb utóda, III. Incze szövögette a pápák világuralmának szálait, hogy kényszerítse a pártos herczeget apja szent fogadalma teljesítésére: Endre nem mozdúlt, hanem bűnös megátalkodottsággal újra meg újra ismételte támadásait bátyja ellen. Czélját nem érhette ugyan el; második és harmadik fölkelése meghiúsult, maga a király fogságába került s nejét, a meráni Gertrudot, a ki a nagyravágyás tüzét élesztgette lelkében, kiűzték az országból: de míg e harczok dúltak, a királyi hatalom annyira alásülyedt, hogy Imre sem a törvények tiszteletét alattvalóival szemben, sem alattvalói érdekeit a pápák ellenében meg nem óvhatta. Endre, hogy a királyi hatalmat megszerezhesse, Imre, hogy azt megtarthassa, versenyezve igyekeztek kitüntetésekkel, adományokkal, bűneik békén türésével a hatalmas urak szövetségét és támogatását megnyerni. S a helyzet nem változott azután sem, hogy Endre fogságba került: pártja nem semmisült azért meg s igézete alatt tartotta a királyt továbbra is, a ki kénytelen volt elnézni — a pártosoknál, hogy ellene ne támadjanak, híveinél, hogy el ne pártoljanak — mint tiporják el erőszakoskodásaik a jogot s mint vesztegetik meg féktelenkedéseik a közerkölcsöket. Imrének ennyi zaklatottság közepette csak egy szövetségese volt: a pápai szék s ez készségesen segítette is trónja és országa megtámadói ellen mindenkor: de az erkölcsi támogatás, melyet nyújthatott, ritkán fegyverezhette le az erőszakot s nem is volt önzetlen. Szolgálataikért a pápák nem késtek viszontszolgálatot követelni s szövetségük drága áldozatokkal járt. Támogatásuk nélkül tán elvesztette volna Imre a királyi hatalmat; így megtartotta, de aléltan, csonkán. Rá nézve nyereség lehetett ez is; de a nemzetre nézve mindenképen káros volt gyöngesége.

Imre különben, a mikor csak szerét ejthette, s a belső nyugtalanságok rövid szünetei engedték, föl-fölkereste apja nyomdokait s rajta volt, hogy királysága hatalmát legalább a szomszédokkal éreztesse. Nem volt szerencsés ezen az úton sem. Szerbiát visszakapcsolta ugyan s Bolgárország egy részét is elfoglalta; de a dalmát városok ezalatt veszendőbe jutottak. Beavatkozott a pápák és császárok küzdelmébe is s III. Incze unszolására hadakat küldött

Hohenstaufeni Fülöp ellen; de ezzel csak zsoldos szolgálatot teljesített s olyan áldozatot hozott, a melyből sem rá, sem nemzetére haszon nem háramlott. Hogy az ország bajainak mértéke teljes legyen, Imre idő előtt húnyt el, a mikor László nevű fia, a pápai szék engedelmével megkoronázott trónörökös, még csak csecsemő volt. Ha ő maga is csak ezer baj, zaklatottság és leláztatás között tarthatta fen hatalmát, miképen védhette meg koronáját a csecsemő, Endre pártja ellenében? Nem volt más menedéke: gyöngeségét rosszúl leplezvén nagylelkűségével, halálos ágyához hivatta a fogságból öcscsét s őt rendelte igaz szeretetre és támogatásra szoruló kis fia gyámjává.

9. **A nemesség hatalomra kapása.** — Az ország szabad földbirtokosainak sokaságát s a nemességet nagyban átalakították a XII-ik század ama küzdelmei és viszontagságai, melyeket elbeszéltünk. Szent István idejében s első utódai alatt az állami hatalom csaknem teljesen a király kezében volt, a királyok hatalma pedig nagy terjedelmű magánbirtokaikon s a királyi vármegyéken nyugodott. E szabad birtokos osztálynak, a nemességnek egyes tagjai, a kik származásuknál, gazdagságuknál fogva kiemelkedtek a többiek közül, részt vehettek ugyan a király körül az állami hatalomban, de inkább csak végrehajtó mint intéző részt. A király meghallgatta tanácsukat, de ellenükre is határozhatott; tisztségekre emelte, el is mozdíthatta őket. Szóval támogathatták a királyi hatalmat, de nem korlátozták azt. S ezt a szerepet is csak egyesek játszották. A nemesség maga, mintha kívül élt volna az új monarchia korlátain: nem követelt egyéb jogot, mint hogy a király megvédje a magánbirtok s az egyéni szabadság szentségét s nem vállalt más terhet, mint hogy a hazát fegyverrel védelmezte, ha ellenség rontott a határokra. A maga dolgait elvégezte maga, az ország dolgát hagyta a királyra. Csakhogy azok a támadások, melyek az országot kívülről érték s azok a pártoskodások, a melyek belsejében marczangolták, a nemességet is kiragadták magába vonultságából. Minél gyakrabban forgatta fegyverét, annál inkább visszatért régi erejébe vetett bizalma s annál inkább megkívánta a hatalmat, a melyet a királyság elzárt előle. Egy század története elég példát szolgáltat rá, hogy hányszor törte át Szent

István alkotmányának korlátait s hogy mindannyiszor készséges szövetségesre találtak benne azok, a kik a királyok ellen pártot ütöttek. A XII. század pártoskodásainak története tényleg a nemesség küzdelmének története a királysággal. S e küzdelem aláaknázta, lesülyesztette a királyi hatalmat a nélkül, hogy a nemesség maga hasznát látta volna. Csak egyes tagjainak vált az hasznára.

A hatalmukban meggyengített királyok maguk is kénytelenek voltak a nemesség soraiból választani szövetségeseiket. Módjuk volt hozzá, hogy tehessék. A királyi tisztségekből, a királyi jószágokból és vármegyék földjéből bőven telt a híveket szerző adomány. Csakhogy a mit királyaink eladományozgattak, azt maguktól vonták meg s ép azt osztogatták el, a min hatalmuk igazában nyugodott. A királyi tisztségek és méltóságok, egyeseknek ajándékoztatván oda, lassanként firól-fira szállókká válnak ezek családjában, vagy ha nem is válnak örökletesekké, megszűnnek a királyi kormányzás eszközeiül szolgálni. Országos méltóságokká válnak s inkább korlátozói mint végrehajtói a királyi akaratnak. A királyi jószágok és várföldek eladományozgatása által pedig nemcsak jövedelmük bőven fizető forrásaitól fosztják meg magukat királyaink, hanem ama haderő tetemes részétől is, a mely személyesen hozzájuk lévén kötve, mindig szolgálatukra állott s a melyen hatalmuk függetlensége és biztossága nyugodott. S minél bőkezűbbek voltak a királyok e kitűntetett hatalmasokkal szemben, annál kevésbbé volt ezután módjukban megakadályozni azt, hogy a kit ma hivükké tettek, holnap ellenük ne fordúljon. Igy áll elé lassanként, de biztosan növekedve a nemesség soraiból egy új osztály — az oligarcháké — a mely nagyranövését ép oly mértékben köszönhette a királyok gyöngeségének, mint a maga duzzadó erejének, a mely csak önzése szavát követi, a sikert imádja s a mely ha támogatja is királyát, csak vaskarjai közé szorítva támogatja. Természetes az is, hogy emez oligarchák még jobban éreztetik erőszakos, féktelen hatalmukat azokkal, a kiket gyengeségük a királyi hatalom s az ennek ótalma alá helyezett törvények védelmére utalt. Igy válik ostorává az új osztály magának a nemességnek is, a melynek soraiból kiemelkedett s a melynek nagy tömege nem érhetett föl hozzá. Magasra nőtt terebélyes lomb-

jaival fölfogja előle a világosságot és meleget, szétterjeszkedő gyökereivel elszívja tőle a tápláló nedvességet.

Ez az oligarchia csak keletkezőfélen van ugyan még azokban az időkben, a melyekről a föntebbi fejezetek szóltak, de III. Béla erős karjainak lehanyatlása után, fiainak szerencsétlen villongásai alatt azért már magasan hordja fejét s országos érdekké válik erőszakoskodásainak korlátozása. A király tehetetlen velük szemben; a nemesség lép hát sorompóba ellenük s ha kell a király ellen is, hogy a maga érdekeit és jogait megvédje, biztosítsa. II. Endrétől, mikor Szent István koronáját fejére illesztik, a nemesség már eskűt követel, hogy «az ország jogait és a korona méltóságát» meg fogja védeni. S az az erő és önérzet, a melylyel föllép, sejteti velünk, hogy ha a szükség úgy kívánja, erőszakkal is kényszeríteni fogja a királyt esküje beváltására.

10. **II. Endre gyönge uralkodása; neje és ennek rokonai; Galiczia elvész; keresztes hadjárat; az ország nyomorusága.** Imre király fia, a csecsemő III. László, rövid időn elhúnyt s a trón kapzsi nagybátyjára, hűtlen gyámjára, II. Endrére szállott. A nagyravágyó ember minden eszközt jónak látott, hogy a hatalmat kezei közé keríthesse s a gyenge uralkodó minden eszközt megpróbált, hogy a meg nem érdemlett hatalmat megtarthassa. Hosszabb ideig uralkodott mint — Szent Istvánt kivéve — bármelyik elődje; de hosszú uralkodásában csak gyarlóságainak állított emléket. Válságba döntötte a királyságot és nemzetet, s hogy az ország ebből a válságból szerencsésen megmenekedett, nem az ő érdeme. Mindjárt uralkodása kezdetén magára haragítja a nemzetet az által, hogy az ország kormányzásának gyeplőit nejének, a számüzetéséből visszatért Gertrudnak kezébe ereszti. Az egykorú író mondja, hogy «a király csendes és jámbor úr volt; a királyné azonban erős és hatalmas asszony, a ki a női gondolkodásba férfias lelket szövén be, az ország ügyeit kezelte.» És Gertrud kevesebbet törődött az országgal mint udvarával. Fényes udvart tartott, pazarul költekezett, esztelenül tékozolt; és ennek a hamis fényességnek is csak foszlányai jutottak a hazafiaknak. Az udvart idegenek árasztották el, a főméltóságokba és tisztségekbe idegenek helyezkedtek s e jövevények között a leg-

szemérmetlenebbek és legtelhetetlenebbek épen a királyné rokonai voltak. A magyar urakat nemzeti büszkeségük és sértett érdekeik kettős erővel tüzelték a királyné ellen s mikor Endre 1214-ben Galicziában járt, hogy kisebbik fiát, Kálmán herczeget ennek az országnak királyává tegye, Bánk bán és hívei a királyi palotára rontottak, a hivalkodó idegeneket szétrebbentették s a királynét életével lakoltatták bűneiért. Mire Endre hazatért, az országot fölzaklatva családját feldúlva találta; de a kétszeres csapás sem edzi meg akaratát. Gyöngeségét gyöngeséggel igyekszik jóvá tenni. Remegtében nem meri királyi haragjával sújtani a felkelőket; bocsánatot hirdet és kedvezésekkel édesgeti őket magához s a gyász éve még be sem telt, új házasággal felejteti az elsőnek bús emlékét.

Az udvar és az ország visszazökken a régi kerékvágásba; amaz dőzsöl és hivalkodik, emez vigasztalan harczot folytat nyomorúságával. S Endre a helyett, hogy nemzete sebeit kötözgetné, a határokon túl, idegen földön keresi dicsőségét. 1216-ban ismét Galiciát keresi fel hadaival s Kálmán herczeget az esztergomi érsek által Galiczia királyává koronáztatja. Alig tér innen haza, megszállja a buzgóság s a szent földre készül. Adományokat osztogat, hogy táborát növelje, bérbe adja a királyi jövedelmeket, megrabolja az egyházak és monostorok kincseit, hogy költségre tegyen szert s Zára városát örök időkre Velenczének engedi, hogy csapatait busás fizetésért a tengeren túlra szállítsa. Legidősebbik fiát, Béla herczeget, királylyá koronáztatja, helyettesévé teszi s az ország kormányzását János esztergomi érsekre bízván, korához nem illő reménykedéssel és méltóságát lealázó könnyelműséggel megindúl nagy útjára. Az 1217-ik év nyarán vitorláznak ki hajói a spalatói révből, de a következő év tavasza már itthon találja őket. S Endre visszatért a nélkül, hogy nevét valami nagy tetthez fűzhette volna. Maga és serege többet küzdött az éhséggel, inséggel és járványos nyavalyákkal mint a szaraczénokkal. Diadalok helyett a szent helyek ereklyéit, dicsőség helyett a jeruzsálemi királyi czímet hozta magával; de amazoknak csudatevő hatása megtört itthon az ország nyomorúságán s az új czím nem pótolta a réginek foszladozó varázsát.

A hazaérkezett Endre fenekestűl felforgatva találta királysá-

gát. «Midőn Magyarországba visszaérkeztünk — ezekkel a szavakkal tudósítja ő maga a pápát országa állapotáról — úgy találtuk, hogy az egyháziak és világiak oly gonoszságokra vetemedtek, a melyek minden képzeletet meghaladnak. Az ország kincseit elpazarolva találtuk, úgy hogy tizenöt év nem lesz elegendő országunkat régi jobb állapotába visszahelyezni.» A régi állapotokat az újakhoz képest jóknak nevezi s bár mily súlyosan nehezedik ez a vád reá, melyet mentség gyanánt említ, igaza volt. Hadd említsünk egy-két adatot a király levelének kibővítésére, magyarázatára. A főispánok közül többen a királyi vármegyék jövedelmeit elsajátították s a szomszéd tartományokba menekültek velük. Jakab váczi püspök, miután jövedelmeit és a püspöki szék jószágait lakmározásokra és részegeskedésre vesztegette, papságának fosztogatásához látott s az ellenszegülőket az egyházból kiátkozta. Az adószedő izmaeliták töméntelen kárba ejtették a népet s ez az által vélt magán segíthetni, hogy a tizedszedőket megölte. S Endrének az erőszakoskodók, fosztogatók és gonoszok ellen nem volt más fegyvere, mint hogy a szent szék átkát kérte a bűnösökre; az ország felsegítésére, királyi méltósága megerősítésére pedig nem talált egyéb orvosságot, mint hogy a meghamisított pénzen nyerészkedett, s tömegesen idegenítette el a királyi vármegyék földeit. Minden áron pénzre volt szüksége, mert ennek a hiányát sinylette legjobban; a maga baja erősebben égette, mint népe nyomorúsága s udvara hamis pompájában, a gyengeségén nagyra nőtt oligarchák körében észre sem vette, vagy semmibe vette, hogy könnyelműsége által királyi hatalmát teszi koczkára s alapjaiban rendíti meg az ország alkotmányát. Pedig koronáztatásakor megesküdött mind a kettőre. A nemesség, a mely ezt az esküt követelte, rajta van, hogy erővel is kényszerítse őt királyi szava beváltására.

11. **A nemesség fölkelése; az apa- és fiukirály; az arany bulla kibocsátása (1222).** — A király gyöngesége és az urak erőszakoskodása által egyaránt kétségbeejtett nemesség az ifjabb királyhoz tapadt bizodalmával és reménységével. Béla, a kit már 1216-ban megkoronáztak, azóta lelkes ifjuvá serdült, külön udvart tartott s felségi jogokkal élt. Az ő udvara menedéke, gyülekező helye volt az

üldözött és elkeseredett hazafiaknak, a hol elbúsult szívvel s aggódó elmével fontolgatták az ország siralmas helyzetét, elborúlt jövendőjét. Az ifjabb király érezve azt, hogy a nemzet tekintete rajta függ, erőt merít hazája szeretetéből, nemes elszántsággal apja elé járúl s a nemesség nevében, a nemességre támaszkodva követeli tőle «az ország jogainak és királyi méltóságának» épségben tartását. Előadja a nemesség sérelmeit és követeléseit: ne dédelgesse a hazafiak rovására az idegeneket, ne emelje őket méltóságokra s ne osztogassa szét köztük az ország vagyonát; egész vármegyét vagy méltóságot egyáltalában ne adományozzon örök birtokúl s ne tűrje, hogy a kapzsi nagyok több méltóságot ragadjanak magukhoz, mint a menynyinek megfelelhetnek; őrködjék a nemesek szabadsága fölött, hogy vagyonuk fölött szabadon intézkedhessenek, személyükben törvényes itélet nélkül meg ne támadtassanak és semminemű adóval vagy zsarolással ne sújtassanak; gondoskodjék róla, hogy a királyi kincstár tisztjei, adószedők s más tisztviselők csak a nemesek soraiból választassanak, az izmaelitákat és zsidókat pedig távolítsa el szolgálatából; a mi ezekkel a követelésekkel ellenkező történt, szüntesse meg, az ország kárára eladományozott vagy gazul eltulajdonított vármegyei jószágokat vegye vissza s ősi szokás szerint tartson Szent István ünnepén minden esztendőben országos gyűlést, a mely a nemzet panaszait elintézze s a veszélyeztetett szabadságot megvédhesse. — De a király makacssággal pótolván hiányzó erejét, visszautasítja a merész, de őszinte szót s az urak támogatásában bizakodva a pápa átkát kéri azokra, a kik fiával tartanak. A pápai átok meg is érkezett, de a nemzetet már az ifjabb király körül sorakozva fegyverben találta. Endre, a kit az igazság szava meg nem győzött, népe insége meg nem hatott, meghajolt az erőszak előtt. A főpapság közbenjárására meghallgatja a nemesség kívánságát, királyi levélbe foglalja követeléseit s magát és utódait esküvel kötelezi azok megtartására. Ez a legünnepiesebb formában kiállított királyi oklevél az, a mit a róla selyemzsinóron lefüggő, arany tokba zárt pecsétről az utódok röviden arany bullának neveztek.

12. **Az arany bulla.** — Ez a nevezetes királyi oklevél, melylyel egy századnál hosszabb időn át tartó küzdelem ért véget, s a

melyre őseink hatszáz éven át nagy büszkeséggel úgy tekintettek, mint a nemesi magyar alkotmány fundamentumára, a kevésbbé fontos dolgok elhagyása mellett, így szól:

«A szentháromság és oszolhatatlan egység nevében. Endre Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galiczia örökös királya. Mivel mind országunk nemeseinek, mind másoknak is Szent István királytól alapított szabadsága, némely királyok hatalma által — kik néha haragjukban bosszút álltak, néha gonosz emberek tanácsira hallgattak, vagy saját hasznukat keresték — igen sok részben rövidséget szenvedett: nemeseink fenségünk és elődeink füleit gyakorta ostromolták kérelmeikkel és folyamodásaikkal országunk javítása iránt. Mi tehát, tartozásunkhoz képest az ő kérelmüknek mindenben eleget akarván tenni — kivált mivel közöttünk és közöttük nem csekély keserűségek támadtak — megadjuk mind nekik, mind országunk egyéb embereinek a szent királytól megadott szabadságot és országunk javítására tartozó egyéb dolgokat is üdvösen rendelünk e képen: Rendeljük, hogy évenként a szent király ünnepét Székesfehérvárott tartozunk megülni és ha mi itten nem lehetünk, a nádor ott leszen helyettünk s képünkben meg fogja hallgatni az ügyeket; és minden nemesek, tetszésök szerint, szabadon oda gyülekezzenek. — Akarjuk azt is, hogy sem mi, sem utódaink le ne tartóztassák és el ne nyomják a nemeseket valamely hatalmasnak kedveért, ha csak előbb meg nem idéztettek és a törvény rende szerint el nem marasztaltattak. Továbbá semmi adót nem szedetünk a nemesek örökségein, valamint nem szedetünk az egyházak népeitől sem. Ha valamely nemes meghalálozik fi nélkül, leányát illesse birtokának negyed része; a többiről tetszése szerint rendelkezzék és ha a közbejött halál miatt nem rendelkezhetik, a hozzá közelebb álló rokonokra szálljon; és ha teljességgel semmi nemzetsége nincsen, szálljon a királyra. Ha a király sereget akar vinni az országon kívül, a nemesek ne tartozzanak vele menni, hacsak az ő költségén nem; ellenben ha sereg jönne az országra, mindnyájan tartozzanak menni. A nádor országunk minden emberei felett, különbség nélkül biráskodjék; de a nemesek főben és birtokban járó ügyeit a királynak tudomása nélkül el ne intézhesse. —

Ha külföldiek jönnek az országba, az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeltessenek; fekvő birtok az országon kívülieknek ne adományoztassék. — Egész vármegyéket, vagy bármily méltóságokat örök birtokul nem adunk. — A pénzek kamaragrófjai, a só- és vámtisztek országunk nemesei legyenek; izmaeliták és zsidók ne válhassanak azokká. — Ezen négy főuron kívül, tudniillik a nádor, a bán, a király és királyné udvarbírói, két méltóságot senki se viseljen. — Hogyha pedig mi, vagy utódaink valamelyike bármikor ezen rendelésünk ellen véteni akarnánk, álljon szabadságukban ezen levél erejénél fogva minden hűtlenségi vétek nélkül mind a püspököknek, mind más uraknak s az ország nemeseinek, összesen és egyenként, jelenleg és jövendőben, nekünk és utódainknak ellenállani és ellenmondani örökre. — Kelt Kletusnak, udvarunk kanczellárjának, az egri egyház prépostjának keze által, a megtestesült igének ezer kétszáz huszonkettedik esztendejében.»

Endre király, a kit erőszakkal kellett a bulla kibocsátására kényszeríteni, nem volt semmi erő és hatalom által rászorítható, hogy meg is tartsa azt, a mit benne fogadott. Kárbaveszett a nemesség fáradozása, a pápai szék haragja: kilenczed évre új esküt tett rá s alig telt el két év, az egyház átkát vonta magára esküje meg nem tartása miatt. Százados küzdelmekre volt szükség, míg a bulla igéi testet öltöttek. De ekkorra már eltemette az idő Endre gyöngeségét, hibáit, gyarlóságát s az utódok abban a fényben látták emlékét, a melyet az arany bulla vetett rá. Az 1505. évi rákosi országgyűlés rendei úgy magasztalják őt, mint a ki «a magyart nagygyá és dicsővé tette s hirét a csillagokig emelte».

13. **Az ország népessége új lakosokkal gyarapszik: ruthének, kúnok, németek, oláhok beköltözése.** — Mielőtt az arany bulla alapján meginduló új küzdelmek elbeszélésére térnénk, egy-két vonással ki kell még egészítenünk annak a korszaknak a képét, a melylyel eddig foglalkoztunk. Míg a nemesség az ország függetlenségének védelmében s a maga jogainak kivívásában emésztette és edzette erejét: e küzdelmek által föl nem tartóztatva, el nem riasztva idegen népek rajai új hazát kerestek hazánkban s letelepedvén, a nemzet számát, erejét és műveltségét új elemekkel gyarapítot-

ták. Az éjszak-keleti Kárpátok tövében már Kálmán idejében *ruthének* kezdik megszállani a lakatlan vidékeket s beszállingózásuk a korszak végéig tart. Békés pásztoremberek, de hozzálátnak utóbb a rengeteg erdők irtásához s az ember szolgálatától idegen földet megismertetik az ekével és vetőmaggal. A *kúnok* beözönlése is folyton tart, még pedig két úton: éjszak felől Oroszországon át *palócz* néven költözködnek be s Kálmán, II. István és II. Béla idejében a Mátra ágai közé fészkelik be magukat; dél felől az Al-Duna tájékáról is fölverődnek hozzánk egyes kún-rajok. Mikor Bolgárországban a görögöktől megverettek, egy csapat Tatár vezérlette 1122-ben II. István engedelmével a magyar korona ótalma alatt keresett és talált menedéket. A XIII. század óta még gyakoriabbá váltak a magyarság érintkezései a kúnokkal. Mióta 1204-ben a keresztes vitézek elfoglalták Konstantinápolyt s a görög császárokat elűzvén megalapították a latin császárságot: az erdélyi hegyektől délre és keletre lakó kúnok is a nyugati keresztény egyházhoz kezdtek hajolni. Megtérítésökön főképen magyar szerzetesek — a II. Endre uralkodásának idejében meghonosodott domokosrendiek — buzgólkodtak. Robert esztergomi érsek egymaga 15,000-et keresztelt meg közülök, s 1229-ben, mint a pápa meghatalmazottja megalapítja a kún püspökséget. Igy kerül a kúnok földje a havasoktól az Olt folyóig királyaink hatalma alá. Béla király utóbb királyi czímébe is fölveszi Kunországot. Azalatt míg hazánk részint kúnokat fogad be, részint a kúnok földére viszi műveltségét és hatalmát: a keleti határaink mentén őrt álló hegyek vidékét, föltűnést nem keltve, csaknem észrevétlenül — az egykorú írások egy szóval sem emlékeznek meg róluk — egy új népség szállja meg — *az oláhok*. Mint békés pásztorok jelennek meg ezek is: nyájaik legeltetésén kívül alig törődnek egyébbel, de számuk hirtelen növekszik s újabb meg újabb beköltöző rajok követik egymást. Régi életmódjukkal nem igen hagynak abba, de azért egyes vidékeken állandóan letelepednek. Abban a királyi levélben említtetnek először, a melylyel II. Endre 1224-ben az erdélyi szászok kiváltságait megerősítette.

Azonban eme keleti beköltözőknél sokszorta fontosabbak voltak a nyugatiak. A XII. században a Kis-Kárpátoktól az Erdélyi

hegyekig, Pozsonytól Brassóig németek szállják meg a magas hegyek közé szorult termékeny völgyeket és bányavidékeket. A hol letelepednek, kertté varázsolják a földet, városokat alapítanak, ipart űznek, bányákat művelnek, kereskednek s jólétre jutván gonddal ápolják az elhagyott hazából magukkal hozott műveltséget. Két nagyobb bevándorlásról emlékeznek krónikáink; mind a kettő II. Géza kiskorúságának idejében történt 1140 és 1150 között. Ez időben Európa sok vidékén éhinség sanyargatta, mely elől *flamandok* és *szászok* nagy sokaságban kerestek menedéket hazánkban. Amazok Erdély déli határai mentén alapították az első gyarmatokat; ezek az éjszaki Kárpátok tövében, a Szepességben. Utóbb az erdélyi flamand telepekhez is mind nagyobb számmal csatlakoztak más szász beköltőzők, a kikről a «király földjén» megszállott németeket az utódok általában szászoknak nevezték el. A szepesi szászok már 1204-ben megalapították az ő huszonnégy királyi plébániájuk szövetségét s Imre király megengedte, hogy «a maguk igazsága szerint» éljenek. Az erdélyi szász községeknek jogait II. Endre erősítette meg az arany bulla kibocsátása után harmadévére 1224-ben. Mind a szepesi, mind az erdélyi szászok ki voltak véve az országos kormányzat alól; maguk intézték el ügyeiket a maguk által választott tisztviselők, bírák és plébánosok által; területükön idegen nem szerezhetett magának földet és jogokat s ők az egész országban vámtól mentesen űzhették a kereskedést. Nagy szabadságuk fejében nem tartoztak egyébbel, mint hogy évenként, megszabott adót fizettek s ajándékokkal kedveskedtek a királynak; zászlai alá küldték a meghatározott számú fegyverest és városaikat meg a határhegyek szorosait ellenséges támadáskor a maguk erején védelmezték. Ezek s a többi német letelepedők, kiváltságaik bástyái közé zárkózva, nem olvadtak ugyan össze a magyarsággal; de azért részt vettek az ország jó- és balsorsában s tetemes részük volt abban, hogy nemzetünk boldogabb időkben lépést haladhatott a nyugati kulturával s ettől nem maradt, nem szakadt el teljesen még akkor sem, mikor az idők viharos járása hazánk ellen fordult.

Sebestyén Gyula.

A GYERMEKJÁTÉKOKRÓL.

Az érettebb kor komoly munkája közben, melyet áldanunk kellene egész szívünkből és mely ellen mégis oly sokat zúgolódunk: örömmel szállnak néha vissza gondolataink annak ellentétére, a játékra, mely gyermekségünk napjait kitölté.

Felnőtt korunkban is játszunk, de mennyire különbözik e játék a gyermekétől! Gyermeknél a játék a tevékenységi ösztön élénk nyilvánulása, a tettvágy közvetlen kifolyása, felnőttnél már épen a tevékenységi ösztön ellankadását mutatja. Felnőtt ember akkor játszik, ha kifáradt a munkából, ha nem tud, vagy nem akar dolgozni; a gyermek azért játszik, hogy tegyen valamit, hogy foglalkozzék. A gyermek munkája a játék és így fogva fel a dolgot, ép oly élénk figyelmet érdemel a szülők vagy nevelők részéről, mint később a komoly foglalkozás. Legkevésbbé sem közönyös a gyermek további testi, valamint szellemi fejlődésére, hogy mit mível, hogyan játszik és nem mindegy akár 5, akár 12 éves a gyermek, akár leány, akár fiú. — A két nem között minden tekintetben lényegesek a különbségek és már a játéknak is olyannak kell lennie, hogy azon erőket fejleszsze, azon hajlamokat segítse elő mindegyiknél, melyek későbbi életfeladatuk teljesítésére szükségesek.

Minden játéknál bizonyos tudatos czélnak kellene a nevelő szeme előtt lebegni és ha ezt mindenkor és mindenütt figyelembe vennők, sokkal jobban fejlődhetnék a gyermek testileg, sokkal jobban boldogulna a tanulással, sőt a jellem helyes képződésére is jótékony hatással lehetne így a játék.

De mily csekély számban vannak azok, kik a gyermek játékát figyelemmel kísérik, a kik annyi fáradságot vesznek maguknak, hogy

meglessék a gyermeki lélek e legközvetlenebb és legtermészetesebb nyilatkozását.

Mily kevés családban ügyelnek fel a gyermekek játékára és milyen kevesen értenek ahhoz, hogy miként kell a gyermeket játékkal úgy foglalkoztatni, hogy abból ne csak mulatsága, hanem igazán haszna is legyen.

A játékszerek megválasztásánál sem igen lehet tapasztalni nagy tapintatosságot. Gazdag családokban drágábbnál-drágább játékszerekkel látják el a gyermeket, és azt hiszik, hogy azok tökéletesen megfelelnek a czélnak, ha a szemnek tetszetősek. Pedig a játékszerek közt sem mindig arany a mi fénylik; fődolog az, hogy ne legyen a játékszer egy készítmény, melyből a gyermekeknek se haszna, se élvezete, hanem olyan, hogy foglalkozásra nyújtson a gyermeknek alkalmat.

Nem szükséges továbbá az sem, hogy nagyon sok játékszere legyen a gyermeknek egyszerre, hanem igenis szükséges volna az, hogy a gyermekkel beszélgetnének játszása közben és szemléltetnék a tárgyat, a melylyel játszik. De e helyett rendesen magára hagyják a gyermeket, ha játékszer van kezében, azt gondolva, hogy majd elmulat vele. Pedig már az első három évben is mennyire elő lehet mozdítani az érzékek fejlődését és milyen fontos a játék ép e zsenge korban, a melyben az első képzeteket szerzi magának a gyermek. Még ekkor leány és fiú között vajmi csekély a különbség, az erők egyaránt szunnyadnak mindkettőben és így a játékban sem kell még köztük különbséget tenni.

Azt hiszem, kis színes gummilabdák képezik a gyermek legczélszerűbb első játékszerét és pedig olyan labdák, melyek zsinórra vannak erősítve. Az által, hogy a labdákat bizonyos rythmusban mozgatjuk a gyermek szeme előtt, figyelme hosszabb ideig egy tárgyra irányúl, az által pedig, hogy a labdát kézbe fogja, tapintja, nyomja, a kéz izmai erősödnek, a tapintó érzék fejlődik, a labda élénk színei meg a látásérzéket ingerlik és arra jó hatással vannak. A labdával mindenféle mozgásokat tehet a kis gyermek, mindenféle apró játékokat lehet vele véghezvinni, a melyek egyrészről mulattatják, másrészről előnyösek fejlődésére.

A labdát követhetik azután más alakú játékszerek, pl. kis koczkák és már e korban is lehet játszva összehasonlításokat tétetni a a gyermekkel a tárgyak alakját, színét illetőleg, de természetesen itt nem lehet szó gondolati összehasonlításról, csak pusztán érzékiről.

Kis koczkákkal, hengerekkel a gyermek már 2—3 éves korában nagyon könnyen *építhet*. Az építés által fejlődik a formák iránti érzéke, előmozdíttatik a nagyság és tér fogalmának kialakulása, képzelő tehetsége működésbe jő és a mi több, a gyermek játszása közben kombinál, összeállít. De hiba az, hogy a gyermeknek már 2—3 éves korában egy mindenféle alakú kövekkel telerakott nagy építőszekrényt adnak kezébe; az olyan kis gyermek nem boldogulhat még a sok és különböző alakú építő anyaggal, egy darabkáról sem alkothat magának tiszta képzetet, így tehát nem is játszhat vele haszonnal és a mellett hamar bele is un, mert nem tud vele mit csinálni. Ezért a lehető legkisebb számra kell eleintén redukálni az építő koczkákat, elégséges 6—8 darab is kezdetben és csak később lehet összetettebb építő szekrényeket használni, olyanokat pl., melyekben a koczkákon kívül táblácskák is foglaltatnak, hogy a gyermek az egész test mellett a területet is szemlélhesse és képes legyen változatosabb alkotásokra.

Így az építés által nagy tér nyílik a gyermek szabad alkotási ösztönének, a nélkül, hogy azért önkényességbe, határozatlanságba tévedhetne. A gyermek legelőször csak a puszta felhalmozással kezdi, a részeknek egyszerű egymás mellé, sőt össze-vissza rakásával. Később rá kell vezetni az ellentétes alakok összekötésére, bizonyos rend követésére. A különböző, de mindig szabályos alakú testekkel való foglalkozás által a gyermek sokféle észrevételekhez és tapasztalatokhoz jut, a részeknek egy összefüggő egészszé való összeállítása pedig érzéki előkészítését képezi a gondolatok kombinácziójának.

Egyáltalában nagyon sajnos, hogy oly kevéssé alkalmazzák a gyermekek játékainál otthon a Fröbel-féle rendszert. A pálczácskákkal, karikákkal való játszás és belőlük mindenféle formák összeállítása, a borsó-munkák, papiros hajtogatása, fonása, kivágása és kiszurkálása,

otthon is nagyon könnyen kivihető. Az ilynemű játékok, a mellett, hogy nagyon fejlesztik a kézügyességet, felköltik az érzéket a szimmetria és a szép iránt, lekötik a gyermek figyelmét és hozzászoktatják ahhoz, hogy a tárgyat úgy egészében, mint részeiben megszemlélje, felfogja. A játék, a foglalkozás örömet okoz a gyermeknek, és ez öröm annál nagyobb, minél inkább látja a gyermek, hogy ő maga is mi mindent képes játéka közben előállítani.

Épen az valóságos átka a vagyonos osztály gyermekeinek, hogy csupa kész játékszereket kapnak, a melyeket idetehetnek, odatehetnek, de velök igazán nem foglalkozhatnak. Az erők működése meg van akadályozva, a tevékenységi ösztön elnyomatik és helyét lustaság foglalja el, a gyermek annyira hozzászokik a kényelemhez, annyira természetesnek találja, hogy neki semmivel sem kell fáradni és hogy az ő örömére és gyönyörűségére mindig készen van minden: hogy azt átviszi későbbi életére is. — Szerencsére a gyermek ösztöne segít magán a legtöbb esetben; ha látja, hogy nem tehet semmit a játékszerével, összetöri, szétbontja, megnézi, hogy mi van belől és így a játékok szétzúzása, a miért annyira haragszanak a gyermekekre, még áldássá is lesz rájok nézve.

Nem akarom ezzel azt mondani, hogy ne adjanak a gyermeknek semmiféle kész játékszert, ez már a változatosság kedveért is szükséges, de a kész játékszer is olyan legyen, hogy azt a gyermek saját fantáziája szerint többé-kevésbbé átalakíthassa és hogy az szellemét, kedélyét is mozgásba hozza. Ilyen czélszerű játékszer a kis leányok részére 2 – 3 éves koruktól kezdve 14—15 éves korukig a *baba*, egyike a legrégibb és legelterjedtebb játékszereknek, a leánygyermekre nézve egyike a legfontosabbaknak.

Semmiféle játéknál sem figyelhetjük meg a leányka individualitását jobban, és egynél sem oly szembeszökő a hatás, melyet a gyermekre környezetének bánásmódja, beszéde, egész magaviselete gyakorol. Az anya sehol sem láthatja saját modorát gyermekével szemben jobban letükrözve, mint gyermekének babajátékában.

És nem egy anya láthatná abban egyszersmind önmagának kritikáját, mely annál erősebb, minél inkább öntudatlan és ösztönszerű.

A gyermek csak úgy beszél és úgy cselekszik, mint környezete; a hogy vele vagy testvéreivel bánik az anya, úgy bánik ő is bábujával és ha áll az, hogy «nézd meg az anyját, vedd el a lányát», úgy áll az is, hogy nézd meg milyen a gyermek babájával szemben és megtudod, hogy milyen az anyának modora gyermeke irányában. A kis leány úgy beszélget bábujához, mint egy élő lényhez és ha ő hozzá durván szólnak mindig, csak olyan hangon beszél ő is a babával; ha nyájasak, kedvesek hozzá, az ő csevegése a babával is szeretetreméltó.

Még 5—6 éves koráig a kis leánynak mulatsága abban áll, hogy babáját levetkőzteti, felöltözteti, beszélget hozzá, később azonban nagyon jól fel lehet használni a babát a gyermek kézügyességének fejlesztésére az által, hogy vele varratjuk meg a baba fehérneműjét, ruháit. De ezt nem kell csak egyedül a gyermekre bízni; vezetni kell, tanácsolni, mutatni kell neki, a nélkül, hogy szabad akarata erőszakkal korlátozva, vagy fantáziája lekötve legyen. Helyes irányba lehet terelni az ízlését, rendre, csinosságra lehet szoktatni és így a baba okosan felhasználva, nem épen megvetendő nevelési eszközzé lesz.

A 13—14 éves leánykát már rendesen ki szokták nevetni, ha bábuzik, és az ily korú hölgyecskék többnyire már méltóságukkal meg nem egyezőnek is tartják a babával való játszást. Én részemről azt hiszem, hogy annál jobb, minél tovább marad gyermek a leány, minél később teszi félre babajátékát.

A babajátékkal együtt jár természetesen a babaszoba, bútorzat, kis konyhaedények stb., a mit mind föl lehet használni arra, hogy tisztaságra, rendszeretetre szoktassuk a gyermeket és fejleszszük ízlését.

Nem ismerek a fiúk játékszerei között olyant, mely a leányok babajátékának megfelel sokoldalúságát és pedagógiai jelentőségét tekintve; a hintáló, kard, trombita s több eféle játékszerek bizony vajmi kevés mértékben mozdítják elő a gyermek fejlődését.

Legtöbb figyelmet érdemelnek azon játékszerek, melyek a fiúk csont- és izomrendszerének erősödésére vannak jó hatással és bizonyos önállóságra szoktatják a gyermeket.

E czélnak a játékszerek közül a *teke* felel meg példáúl, a melynek nagyságát és súlyát természetesen a gyermek erejéhez és korához kell mérni és akkor már 5—6 éves gyermekek is tekézhetnek. Közvetlenűl a karizmokat fejlesztve, a tekejáték jól hat az egész testi szervezetre, gyakorolja a szemmértéket és hozzászoktatja a gyermeket az erejével való helyes gazdálkodásra.

A testi ügyesség, hajlékonyság előmozdítására igen fontos játékszer a *labda*, ez is mint a teke fiúkra és a leányokra nézve egyaránt.

A kedély fölvídítására ennél alkalmasabb játék nem is képzelhető és a gyermektársaság soha sem élénkebb, mint mikor labdázással van elfoglalva. De a labdázást össze lehet kötni különféle kéz- és karmozdulatokkal, ugrással, szaladással; a gyermekek maguk is találnak ki akárhány módot a labdázás változatossá tételére. Lehet versenyt is rendezni, díjakat tűzni ki a legügyesebbek részére, kitüntetni az ügyeset, ha mással nem legalább azzal, hogy elsőnek állítják addig, míg más fölül nem múlja. Igy folytonosan fön lehet tartani a kedvet és éberséget és mulatás közben egészséges mozgást végeztetni a gyermekkel.

Szintén erős mozgással jár a *crocket*-játék, melyet azonban csak nagyobb gyermekek játszhatnak. A mellett, hogy a testet folytonos mozgásban tartja, nagy figyelmet, a czélzásban való ügyességet, számítást, kombinálást igényel, ha többen és több golyóval játszanak egyszerre és így egyike a legpraktikusabb játékoknak.

Ennél könnyebb és ezért kisebb gyermekek által is kivihető a *karikajáték*, mely abból áll, hogy a játszó tőralakú pálcza segítségével szomszédjához röpíti a könnyű fakarikát, és ez a karikát egy hasonló pálczával ügyesen fölfogja.

A szerekkel való játékok közt körülbelűl ezek a leghasznosabbak, de nem kevésbbé czélszerűek a szabadjátékok is a test erősítésére, a melyeknek kivitelét tekintve azonban nagyon jól meg kell különböztetni a leányok és fiúk szabadjátékait. A fiúknál azt kell elérnünk, hogy csontjaik, izmaik minél erősebbek, minél fejlettebbek legyenek; a leányoknál nem szabad figyelmen kívül hagyni az eszthetikai szempontot sem, és arra kell törekedni, hogy a szabadjátékok

az erő mellett adják meg a leány testtartásának a kellemet, a hajlékonyságot, természetes bájt és fesztelenséget és ezért a leányt nagyon kifárasztani, nagyon megerőltetni és izmait a szépség rovására fejleszteni nem tanácsos.

A szabadjátékok közűl első sorban említendő a *szaladás*, melynek azonban csak úgy van jó hatása a szervezetre, ha bizonyos fokozat megtartása mellett történik.

Közönséges járással kell kezdeni és a lépés fokozatos lassítása után megállani. Ne engedjük meg, hogy a gyermek addig szaladjon, míg egészen kimerül és különösen ügyeljünk arra, hogy a szaladás ép úgy, mint minden más szabad gyakorlat ne történjék szűk, a légzést gátló ruházatban.

Nagyon egészséges és e mellett a testet ügyesítő játék a *kötélugrás*, a *hintázás*; a helyzet és alkalom gyors felhasználására alkalmas játék, pl. «a komám asszony hol az olló», az ú. n. «kopogtató», mely abból áll, hogy míg az egyik gyermek behunyt szemekkel 30-ig számlál, addig a többiek elbújnak. Azután a számláló vagy «kopogtató» az elbújtak keresésére indul, a mi alatt egyik vagy másik elbújt gyermek előjön és elfoglalni igyekszik a «kopogtatónak» elhagyott helyét; ha ez sikerül neki, a kopogtatónak tovább kell keresni, ellenkező esetben fölszabadúl.

Ilyen szaladással összekötött szabadjátékokon kívül igen czélszerű fiújáték a «*katonásdi*» is, melyet már 4—5 éves gyermekek is játszhatnak és fegyelemre, figyelemre, szófogadásra, rendre, egyenes szép testtartásra szoktatja a gyermeket.

Nem csak otthon, hanem még az iskolában is nagyon üdvös volna a kis fiúkat a rendes tornaórákon kívül is kétszer-háromszor hetenkint megekszerczíroztatni egy kissé. Ha a tanórákból el is esnék néha ez által 10—15 percz, a gyermekek vidorsága, élénksége és ezzel együtt járó nagyobb szellemi fogékonysága bőven kárpótolná a játékkal eltöltött időt.

A szabadjátékokon kívül, melyek különösen a test fejlesztésére szolgálnak, fontossággal birnak a szorosabb értelemben vett *társasjátékok* is azon élénkítő hatásuknál fogva, melyet az észre gyakorolnak. De más tekintetben is sok hasznok van. A gyermek

megtanúlja saját egyéni akaratát és szeszélyeit alárendelni a többség akaratának, megtanúl simúlni más gyermekekhez, önkénytelenül összehasonlítja saját erejét és ügyességét a többiével, látja, hogy miben gyenge, és miben bír fölénynyel a többiek fölött.

Társasjáték közben fejlődik a beszélő képesség és ez nem megvetendő előny; fejlődik a rokonszenv és ezzel együtt az ellenszenv is egyesek iránt, a mi megint értékes anyagot szolgáltat a nevelőnek a gyermek jellemének megbírálására.

A társasjátékoknak azonban csak akkor van becsök, ha az észt, a gondolkozást foglalkoztatják és ezért legjobbak azok, melyek talányokkal vagy számtani műveletekkel vannak összekapcsolva. Nagyobb gyermekek számára igen szép, észfejlesztő játék a tréfás definiciók készítése, a melyek közé komoly meghatározásokat is lehet közbe csúsztatni. A meghatározandó tárgy lehet bármily egyszerű és mindennapi, természetesen a gyermek korához és képességéhez mért; maga a definiczió, melyet a gyermek csinál, ha gyenge is, hiányos is, ha csak megközelíti is az igazságot, mégis nagyon gyakorolja a gondolkozó tehetséget.

Az ilyesféle játékot azonban nem kell erőltetni, különben megszűnik játéknak lenni és nem szabad követelni, hogy e definiciók hibátlanok legyenek, a logika szabályainak tökéletesen megfelelők. Mindenesetre többet ér az ilyen játék, mint pl. a lotto, mely nem egyéb puszta időtöltésnél.

Nagyon szeretném ajánlani e helyen a társasjátékoknak egy nemét, melylyel oly ritkán lehet találkozni a családokban, t. i. a gyermekek által rendezett kis *színi előadásokat.*

Pedig semmi sem hat annyira a gyermek képzeletére, semmi sem fejlesztheti jobban a beszélő képességet, és szoktathat oly jól szép, szabad, fesztelen testtartáshoz. Csak igen kevés családot ismerek, a hol ilyeneket rendeznek, és a hol meg is teszik, ez nagy czeremóniával, nagy áldozattal, nagy költséggel jár, de a gyermekekre nézve vajmi kevés haszonnal.

Pedig az ilyen gyermek-előadásokat könnyen lehetne rendezni egészen szerény körülmények között élő családokban is. Nem kell ahhoz külön jelmezeket készíteni, nem kell ahhoz külön terem, sem

fényes világítás. Játszhatnak a gyermekek házi ruháikban, a lakás bármely részében és a nélkül, hogy a legcsekélyebb pénzáldozatba kerülne. De mit játszanak? Már ez olyan kérdés, melyre nehezebb a felelet.

Önálló munka tudtommal nincs irodalmunkban, mely gyermek-színjátékokat tartalmazna, de a «Kis Lap»-ban, a «Lányok lapjá»-ban, az «Ifjúsági iratok»-ban gyakran jelennek meg olyan kis színjátékok, melyeket minden nehézség nélkül eljátszhatnak 7—8 éves gyermekek is. Az igaz, hogy nem nagyon szellemesek, nincs bennök bonyodalom, nem egyebek egyszerű dialógoknál, de hiszen a gyermeknek ennél több nem is kell és ha van benne egy kis erkölcsi tanúlság, egészen megfelel a czélnak. Ha még ezen fölül az a kis leány, a ki mamaszerepet ad, fölveheti saját mamájának pongyoláját, a nagypapa szerepét játszó kis színész atyjának sipkája és pipája fölött rendelkezhetik, kész a legpompásabb mulatság.

Kisebb gyermekek, kik még szerepek tanulására nem képesek, nagyon jól elmulatnak babaszínházzal is.

Gyakran volt alkalmam meglesni 5—6 éves gyermekeket, a mint egészen összefüggő beszédet tartottak színházok kis bábaalakjai nevében, sőt egész kis mesét játszottak el.

A gyermekek képzelő és utánzó tehetsége sokszor valóban bámulatos módon nyilatkozik olyan játékokban, melyeket maguk találnak fel és ezekben nyilvánulnak legjellemzőbben hajlamaik: tehetségeik, egész gondolkozásmódjuk. Bár bizonyos rendszert jó követni a gyermekek játékaiban is, bár lehetőleg változtatni kell a játékok nemeit és általok bizonyos czél elérésére törekedni kötelessége a nevelőnek, mégis kár az ilyenekben gátolni és háborgatni a gyermeket. Hadd játszék néha a maga módja szerint, hadd legyen meg a szabadsága; magamról tudom, hogy soha sem voltam elégedettebb, mint mikor magamra hagytak egy kissé és játszhattam a mit akartam, és a hogy akartam.

A mint e sorokat írom, eszembe jut saját boldog gyermekkorom és sajátságos vágy szállja meg lelkem, hasonló ahhoz, mely meg-meglepi az útast, ha távol bizalmas otthonától fantáziája eléje varázsolja hazájának képét. És mégis, ha most hirtelen valami

kegyes tündér gyermekké akarna varázsolni ismét, nem fogadnám el ajánlatát, nem áldoznám fel mostani érzésemet, mostani gondolkozásomat ama kor gondatlan vídámságáért. És vajjon fölér-e a gyermeki kaczaj egyetlen egy könynyel, melyet a későbbi korban néha egy-egy bensőbb, mélyebb, nemesebb érzelem csal szemünkbe? Fölér-e a gyermekkor egész öntudatlan boldogsága azzal az egyetlen tudattal, hogy nem élünk hiába, hogy van miért, hogy van kiért fáradjunk, küzdjünk, gondoskodjunk? Fölér-e a gyermek legszebb játéka az érett ember legcsekélyebb hasznos munkájával?

Nem, ne irígyelje felnőtt ember a gyermek játékát, hanem könnyítse meg a gyermek számára a játékról a komoly munkára való átmenetelt az által, hogy testet, lelket edző, nemesítő játékkal foglalkoztassa.

(Fegyvernek.) Subert Zsófia.

APAI TANÁCSOK ÉS TESTVÉRI LEVÉL.

A «*Dya-Na-Sore*» című szanszkrit regényből.

Altai és fivére a pálmák alatt ültek. Régi szokás szerint a szülői házat el voltak hagyandók, hogy idegenek közé menjenek. Nem panaszkodtak, nem sírtak. De azért mégis előre érezték azt a kínt, a melyet nekik a távollét okozni fog.

Ekkor hozzájok lépett apjok s ezeket mondá:

Gyermekeim, ez talán életünkben az utolsó est, melyet együtt töltünk. Emléke szent maradjon szíveitekben. Emlékezzetek meg róla a távolban, s gondoljátok, hogy *egy* férfiú gyermekei vagytok, hogy egyazon anyatejjel táplálkoztatok. A szeretet kötelékei fűzzenek titeket össze, hogy veletek öröm és boldogság térjen vissza házamba. A gyermekek egyetértése az apa boldogsága. És ha majd meghaltam, ha csontjaim porrá lesznek, ha a sors benneteket egymástól elválaszt, úgy akkor se feledkezzetek meg azokról a rokoni kötelékekről, melyek titeket összefűznek. Szeretet és egyetértés, mely ifjúságtok első éveiben ártatlan játékaitoknál köztetek volt, maradjon meg szíveitekben, s ama emlékezések tartóssága legyen legszentebb kincsetek. Ti született barátok vagytok, kiket a természet és a nevelés kötelékei egyesítettek.

Sohase kedveljétek az idegent jobban a saját véreteknél. Ha egyikteket baj éri, a másik segítségére legyen. Ha nővértek szenved, legyetek istápolói. Átkom arra, ki azt meg nem teszi! De ti, kik parancsomat teljesítitek, élvezzétek vagyonom áldását; fogadjátok, a mit én gyűjtöttem, gondoljátok meg, hogy az apa becsülete fiainak kötelessége; de hogy ezen becsület sohasem tartatik fen szebben, mintha évszázadok után a késő unokák ülnek háladatosan az ős

által alapított tűzhely körül, ha létének hatása a siron túl is megmarad, és az a fa, mely neki árnyékot adott, az unokák tulajdonává lesz.

És most, kedves fiaim, a válás nehezemre esik. Feledjük el ma, hogy mi vár reánk, és élvezzük a nyugalmat és csendes örömet bútalan szívvel.

Köszönöm, természet atyja! — így folytatá az öreg, midőn a búcsúlakomához ültek — köszönöm neked, hogy az élet legcsekélyebb szükségleteibe is magasabb, nemesebb örömöket fektettél. Jóságod megismerése fűszerezi ételeinket. Szellemünk megismeri bennük jótékonyságod emlékét, s lelkünk közelebb érzi magát hozzád, ha ereinkben az ital élete foly. Körültekint, és nem lát szükséget. Reményei, óhajai teljesülnek. Megelégedés lesz a test élvezéséből, s bátorsággal és örömmel erősíti lelkünket. Mindenütt látjuk a test és a szellem összefüggését, — s mindenütt a magasb czélokra való hívatást.

A ki a boldogságot egy pillanat alatt nem tudja megtalálni, arra nézve egy emberöltő is rövid, hogy azt fölkereshesse.

Fiaim, tekintsétek ősz hajamat, s higyjetek nekem. A fájdalom jótétemény, s neki ép úgy meg vannak a maga örömei, mint bármely más dolognak e világon. S ha mást sem okozna, mint hogy velünk az öröm hiánya által annak becsét megismerteti, úgy már ez is elég lenne annak nélkülözhetetlenségére.

Tekintsétek a szenvedő *férfit*. Nem magasztosabb-e a közönséges embernél? Nem ébred-e fel benne nemes erőinek és tehetségeinek diadalmaskodó tudata?

Vajjon meg tudnók-e az örömet becsülni, ha annak eltűnése a visszatérés értékét nem emelné? Számtalan pillanat csak akkor tűnik fel nekünk fontosnak, midőn már az örökkévaló örvény szélére jutott s eltűnik. Általán véve minden dolognak elvesztése képzeletünk szépítő ruhájába öltözteti azt. A rossz el lesz feledve. A jó fenmarad. A távolság gyarapítja értékét, s az elégedetlen lélek az elmultnál keresi azt a vígasztalást, melyet a jelenvalóban meg nem találhat. A *jó* valódi terhe a mi gyengeségünknek. Többnyire ellenkezésben van valamelyik óhajunkkal, és az elég arra, hogy annak

az elmultnak előnyt adjunk, mely képzeletünk akarata szerint változik, s minden alakot fölvesz, melyben rövidlátó lelkünk örömeinek eszményképét fölfedezi. Azért az ifjúkor mindig az az idő, melyre minden bekövetkező boldogságunk vonatkozik; azért reá, ha megvénültök, fájdalommal vissza fogtok emlékezni, mert ő volt az, mi az öröm utáni vágytokat már akkor is kielégíté, mikor még nem is kutattátok, hogy vajjon mi az az öröm; mert az ember olyan balga, a ki kínlódik azzal, a mije van, és csak azzal vél boldog lenni, a mije nincs. Az élet elején ott ül a csalódás. De ha majd megjön az igazság és az aggkor, úgy a csalódás is eltűnik, s vele együtt az ifjúkor boldogsága.

Az élet valódi bölcsesége abban áll, hogy a szenvedéseket és örömeket vegyesen élvezzük.

Ne higyjétek azonban, hogy én az örömet gyanúsítani akarom. Első ajándéka marad az mindig a jótevő istenségnek. De vajjon több jutott-e nekünk belőle osztályrészül, mint az ő álomképe, mely óhajokat gerjeszt bennünk, s erőinket megfeszíti, — az még mindig kérdéses. Ne higyjetek feltétlenül azoknak a szájhősöknek, kik birtokával dicsekednek!

Mi az öröm? Semmi egyéb, mint az a hit, hogy megvan, a mit óhajtunk. S vajjon mi legyen az, a mi megérdemli, hogy azt óhajtsuk? Szellemünk hangúlatától nyeri minden dolog a maga értékét, azon hangúlattól, melylyel a dologhoz közeledik. S mi egyéb ez a hangúlat, mint a dolognak véletlen hasonlósága agyunknak valamely eszméjével, már rég táplált és gyakran téves hajlammal, — árnyéknak árnyéka — —?

Mi egy virágot szentelünk a halálnak, mert a színe komor. De hát miért látszik nekünk e komorság a halállal rokonnak lenni? Mert a szem kialvása egy örökkévaló éjszaka képét festi nekünk.

Akár mennyit beszéljenek is nekünk a bölcsek, hogy boldogságunk a jelennel való megelégedésben áll, úgy mégis tudni szeretném, hogy miben álljon ez a megelégedés? Élvezet óhaj nélkül, óhaj nyugtalanság nélkül, nyugtalanság fájdalom nélkül nem képzelhető. Nem, csak a boldogság változásában érzi meg az ember annak létezését, — és az olyan lény, mely félelem, balgaság, köny

és remény nélkül való, — a mely sohasem nyer és sohasem veszít, az olyan lény jó lehet mindenre, csak arra az *egyre* nem, hogy önmagáról tudata legyen, — mitől pedig minden öröm kútforrása fakad.

Tartsátok meg ezt, fiaim. Kerüljétek az apáthia büszke álmodóját, de kerüljétek ama halkan suttogó csevegőket is, a kik örömeiket az erény leple alá szeretik rejtegetni, hogy az erénynek a világ előtt mivel se maradjának adósai. Nevessétek ki az öröm megvetőjét, de óvakodjatok attól az embertől, ki a testi élvezeteket az élet igazságának tartja. Az öröm egy más világ képe, nem a halandó szemnek van az szánva, melyet már annak távoli fénye is elkápráztat. — De elég legyen ebből. Jól tudjátok, hogy mit mondtam nektek mindig. A többszöri ismétlés gyengíti a tanács és oktatás hatását, s nem ritkán az ellenszenv megvetett tárgyává teszi az igazságot. Nem viseltetem iráutatok bizalmatlansággal, így hát menjetek isten nevében. Meglehet, hogy holnap már nem búcsúzom el tőletek. Talán soha se látjuk meg egymást többé. Még csak kevés mondani valóm van. De hallgassatok az ész és okosság szavára, tartsátok meg tanácsát.

Minden erény az észben, az okosságban gyökerez: az okosság az élet ura.

Ha férfit találtok, a ki szereti a mások hibáit kutatni, úgy legyetek meggyőződve, miszerint eljövend az az idő, a mikor keservesen fogja hallani a magáéit fölsorolni. Sokat beszélni bánatot szül. De hallgatni jó. Sohase dicsekedjetek azzal, hogy mások fölött gúnyolódhattok, mert ez veszedelmes. Egy keserű tréfa a barátság mérge. Évekig tartó béke bomlik fel miatta, s az élet nyugalma áldozatúl esik neki. Vigyázzatok nyelvetekre, élczeitekkel legyetek óvatosak és ha felébred büszkeségtek, úgy legyetek magatok iránt bizalmatlanok s tegyetek ajkaitokra zárt, mert a kísértet pillanata közel van.

Jaj annak, a ki egy ötlet viszketegének nem tud ellentállani! A kik ezelőtt nem látták, ellene lesznek és ismeretlenek szegődnek be ellenségeiül. Időszerűtlen mosoly jelszó a forrongásra s üldözőnknek eszközt szolgáltat kezébe. A sértett emberiség felébred a gúnyoló ellen, s mindenki, a ki követ emel reá, jó cselekedetet vél végbevinni.

Folytassátok békében ösvényteket. Ne tolakodjatok az idegenekhez, s ne vessétek meg azt, a ki hozzátok közeledik. Szerencse ne tegyen titeket vigyázatlanokká, s ne a bőség telhetetlenekké. Óvakodjatok a költséges kedvtelésektől, nehogy a fáradtság, melylyel azokat megszerzitek, értéköket meghaladja.

Viseljétek magatokat mint férfiak, a kik nem becsűlik a gazdagságot, a nélkűl azonban, hogy pazarlók lennétek; emlékezzetek meg aggságtokról, s bölcs válogatással élvezzétek az ifjúkor kincseit. Nem a *gyakori*, hanem a *bölcs* élvezés teszi az embert boldoggá. Sokat kevésben, és örömet ott is találni, a hol a közönséges tömeg mitsem lát: ez a finomabb lélek ismertető jele, a mely a dolgok mélyébe tud hatni s azoknak értékét teljesen ismeri.

Mindenek előtt arról gondolkodjatok, hogy *miért* vagytok itt. Tekintsétek erőiteket. Nézzétek fogyatkozásaitokat. Az élet kötelességeit felismerni, útján biztosan haladni: ebben áll az önismeret. Figyeljetek a viszonyok s körülmények hatalmára. Ne szóljatok és cselekedjetek, mielőtt meg nem fontoltátok szavaitokat s a cselekedet lehető következményeit. Maga a bölcseség is balgává lesz, ha kellő helyén nincsen.

Sohase tervezzetek, mert az emberek nagyon is kevéssé tudják, hogy minő véletlennel találkozhatnak; ámde útatoknak mindig meg legyen a maga czélja. Ha csak ezt nézitek, úgy bizton fogtok haladni, de mihelyest minden lépésnél kételkedni s aggódni kezdtek, úgy valószínűleg el fogtok tévedni. Azért a ti bölcseitek ott állapodtak meg, a hol az egyszerű ész tovább tudott menni. Ők azt hitték, hogy már mindent tudnak, s így hát semmit sem vártak, — az ész azonban mindenre várt, s erre szüksége is volt. Szerette a véletlent, mig ez a bölcseket visszatartá.

Pontosságot tettek a rend helyére, s az emberek önmaguknak kovácsoltak bilincseket, a mikért most a sors ellen zúgolódnak. Törpe szellemek a gyengeségből bölcseséget csináltak, s egy véletlen csalfa szerencséje évszázadokat vezetett félre. Mindezektől óvakodjatok.

Ne higyjetek semmi nagyságban, s ne engedjétek magatokat előítéletek által utánzásra ragadtatni. Vizsgáljátok s tiszteljétek az

igazságot, nem azért, mivel az a ti korotoknak műve, hanem tisztelj étek önön magáért.

De mindenek előtt óvakodjatok nagyoknak látszani abban, a miben mások nagyok voltak. Semmi sem olyan kiállhatatlan, mint az a törekvés, másoknak nyomdokaiba lépni, s azt, a mi már egyszer elmondatott és bámulatot gerjesztett, ezerszeres ismétlés által üressé, semmissé tenni.

A legnemesebbb is elveszti fényét, az erény határát, a lángész tiszteletét, ha az utánzók nevetséges erőlködései, mint valami köd fátyolozza be távoli méltóságát.

Az utánzás minden rendkívűli tettnek halála, a romlás csirája, melyben örökkévalósága megfullad. Szinte átkozni kellene a nagy emberek születését, mert az a förgeteg, melyet a kisebbek fejében okoznak, létüknek jótékony hatását megsemmisíti.

Senkit se tiszteljetek, mielőtt ki nem ismertétek. De viszont ne bizalmatlankodjatok senkiben ok nélkűl. Nemes bizalom az ég szövétneke, a mely az embernek sötét ösvényét megvilágítja.

Foglaljátok szíveitekbe azt, a kit igaznak találtatok, mert ez oly kincs, mely örömben, bánatban nyilatkozik. De ha gazember ajánlja fel nektek szolgálatát, útasítsátok vissza. Ha titeket valamely bérencz dícsér, hagyjátok a faképnél. Mert ezek az ész hálói, melyekbe ha belemennétek, szívetek majdan kínokat szenvedne.

A mások példájából tanúljatok bölcseséget, az ő hibáikból javítsátok a magáéitokat. Ne bízzátok a véletlenre, a mit elővigyázat elháríthat és a min gondosság változtathat.

Őrködjetek a saját elhatározástok felett. Minden baj kevélylyé tesz minket, mivel nekünk fáj. De az a baj, melynek *magunk* vagyunk okai, a megaláztatás legkeserűbb érzete marad. Nagy előny, ha jogunk van panaszkodni. De a saját hibánk megfoszt minket ez előnytől.

Ti azonban ne vessétek meg a boldogtalant. Nem reátok tartozik, hogy fölötte ítéljetek. Az okosságtól se várjatok mindig csalhatatlan eredményt. A nappal nem tudja, hogy mit hozhat az éj, s egy évszázad műve gyakran egy pillanatnak kedvező befolyása alatt hal meg.

A balga nem mindenkor szerencsétlen, s a bölcs nem mindig boldog, de bármiként legyen is, arról az egyről meg legyetek győződve, hogy egy balga sohasem lehet teljesen boldog.

*

Az éj elmult. A regg borúsan ébredt fel egy felhő mögött.

«Hol van apánk?» — kérdék a fiúk.

Az öreg Athort nem találták meg; ő ott rejtőzködött felejthetetlen neje sírjánál, hogy a multakra való visszaemlékezés által a jelen fájdalmát enyhítse. Csak a nővér és a kisebb testvérek álltak az elútazandók körül.

Altai egy pálmalevelet adott nővérének, melyre a saját kezével a következőket irta:

«Ifjúságod tavaszán, napjaid reggelén, ne feledkezzél meg hivatásodról, nem arról, hogy minek szánt téged a természet. Te egy férfiúnak társává fogsz válni, de nem rabszolganőjévé. Neked feladatod lesz az ő daczát hajlítani, s lelke szigorát szelídebb örömök iránt fogékonnyá tenni. Azért a női szépség nem az utolsó ajándék, és nem megvetendő kincs; a női szépség csak a balgáknak lehet gúnyja, a bölcsek azonban csodálják azt. Szépséged által hatalommal bírsz a férfiak fölött, híred erényhez és bűnhöz vezeti őket, híred tettekre ébreszti lelkeiket, s még a renyhét is lelkesíti. Tiszteljed testedet, mert az az istenség műve. De ne tiszteljed haszontalan játék és pipere avagy buja gőg által, hanem tiszta szűziesség és szerény nőiesség által. Gondold meg, hogy a szem csak csábít, de a szellem bilincsel, s hogy a legforróbb pillantás sem képes azon férfiút tartósan megnyerni, a ki a szívet meg tudja becsülni, s kedvesét nem egyedül külső előnyei miatt becsüli. Mivel fogsz a csapodár férfinak kedveskedhetni, ha az testi szépségeidet megelégelni kezdi, s mivel a bölcsnek, ha egy álom bánata nála ébredni kezd? Ha szellemed nem vezeti őket át a szirteken, úgy egy örömtelen és sivár aggkor fog reád várni. Panaszkodnod kell, de gúny lesz a kíséröd. Ártatlanság és szerénység legyenek ifjúságod ékei, s élénkség aggságod koronája. De amazt ne engedd hidegséggé, emezt pedig pajkossággá fajulni.

Ocsárolják a nőket, mivel a piperét szeretik és hiúk. Mintha bizony a férfiú, a ki a fényes fegyvereket szereti, kevésbbé hiú lenne, s az a férfiú, ki tudományával tündököl, elnézést érdemelne. S vajjon mivé lennétek a csinosság és báj iránti ezen hajlamotok nélkül? Hisz ebben rejlik jellemeteknek a lelke. Óh, a ki titeket ettől meg akarna fosztani, az ép oly helyesen cselekednék, ha tőletek az erkölcsösséget és erényt megtagadná. Hisz ez a hajlam üres óráitokban foglalkozást ad nektek, visszatart a kicsapongásoktól, segítségéül hívja az erénynek a büszkeséget, s egész lényeteket azzal a méltósággal koronázza, mely elől már nem egy nemtelen ajánlat visszariadt. Ez a hajlam tanít meg titeket az önbecsülésre, s tetszésteknek értéket ad.

Legyen a te szépséged erényednek hű társa és kísérője, s boldogságod soha sem fog eltünni. Élj boldogúl!»

Bánfi János.

EGYESŰLETI ÉLETÜNKRŐL.

A lefolyt szünidő alatt is élénk volt a népnevelésügy terén fáradozó testületek egyesületi élete. Nemcsak a néptanítók vidéki és fővárosi egyesületei, hanem a kisdednevelők, a polgári iskolai tanárok, a zene- és a torna-mesterek országos testületei is tartottak e nyár folyamán tanácskozásokat. Újra életjelt adott magáról a tanítók III-dik egyetemes gyűlésének végrehajtó bizottsága, nagyobb tevékenységet fejtettek ki a tanítóság országos jótékony intézeteinek, nevezetesen az Eötvös-alapnak, az árvaháznak és tanítónők menedékházának gondozásával megbízott testületek. Örvendetes lendület mutatkozott továbbá ama közművelődési egyesületek körében is, a melyek nagy Eötvösünknek a *népnevelési egyletekre* vonatkozó eszméjét újra föltámasztották és meg akarják valósítani.

Érdekes és tanulságos munkát végezne az, a ki a népnevelés terén fáradozó ezen egyesületek életéről évenként egy-egy hű képet állítana a nemzet itélőszéke elé. Ily képből nemcsak arra lehetne következtetnünk, hogy minő ügybuzgóság és szakműveltség uralja a népnevelésügy gondozóit, hanem meg lehetne itélni azt is, hogy minő irányban lehetne és kellene az egyesületi életre hatni, hogy az a hatalmas erő, mely a nemzettestben az egyesületi téren fejlődik, minél áldásosabb gyümölcsöket teremhessen.

Mi nem vagyunk azon szerencsés helyzetben, hogy a magyarországi népnevelési egyesületek működésének teljes képét bemutathatnánk egyrészt azért, mivel igen számos egyesület egészen csendben működik s munkásságának eredményéről csak az egyesületi iratokból lehetne tudomást szereznünk, másrészt azért, mivel folyóiratunk szűk keretébe nem volna az ily nagyobb szabású nevelés-történeti monografia beilleszthető.

A mit mi megtehetünk, nem lehet más, mint hogy egyesületi életünk nevezetesebb és a mi olvasóinkat is közelebbről érdekelhető mozzanatairól időszakonkint értesítjük az érdeklődőket.

1. A felső nép- és polgári iskolai tanítók és tanítónők orsz. egyesületének közgyűlése.

Először is a felső nép- és polgáriskolai t. egyesület által f. é. julius 6. és 7. napján tartott közgyűlés működéséről számolunk be. Nevezett egyesület, melynek már is 339 rendes tagja van, még csak most tartotta második közgyűlését, melynek legfontosabb tárgyait eme két tételnek megvitatása képezte: 1. *A polgári iskolák fejlődésének irányai hazánkban és külföldön.* 2. *A polgári leányiskolák továbbfejlesztése.* A gyűlés megfelelt minden tekintetben, a Gyertyánffy István elnök által kifejezett azon óhajtásnak és reménynek, hogy a tanácskozások jelentékenyen hozzá fognak járulni a polgári és felső népiskolák czéljainak tisztázásához s az ehhez vezető útak és eszközök helyes megválasztásához.

Az első tétel előadója dr. *Kerékgyártó Elek,* az egyesület titkára, a következő kérdéseket ajánlotta szépen írt felolvasásának megtartása után a közgyűlésnek figyelmébe:

a) Fentartandó-e még továbbra is a polgári fiuiskoláknak ama hármas iránya, melynek megfelelőleg a nevezett iskolák eddigelé hazánkban egyrészt előismereteket nyujtottak, másrészt befejező oktatást adtak és e mellett bizonyos szakiskolákat is pótoltak?

b) Nem igényli-e a polg. fiuiskolák tökéletesbülése, azaz különböző szakiskolákkal való kibővítése a polg. tanítóképző intézet fejlesztését?

c) Eléggé női jellegűek-e polgári leányiskoláink és fejleszszük-e ezen intézményt tanműhelyek által avagy egyébként?

A közgyűlés mind a három kérdésben döntött. Kimondotta, hogy a polg. fiuiskola hármas iránya megtartandó továbbra is azzal a felfogással, hogy az előkészítő jelleg ne túlnyomólag czél legyen, hanem inkább eszköz. Helyesli a közgyűlés, hogy a polg. tanítóképző intézet tovább fejlesztessék és óhajtja, hogy a «Pedagogium» egyelőre a «*kereskedelmi szaktanfolyam*» tárgyaira is képezzen és

képesítsen tanítókat. A jelenlegi polgári leányiskolákat nem tartja még a testület eléggé női jellegűeknek s azoknak fejlesztését szükségesnek itéli.

Ezen utóbbi határozatot a második tételnek tárgyalása után mondta ki a közgyűlés, a midőn elfogadta a *Krammer József* előadó által tárgyalás végett kijelelt következő határozati javaslatokat:

a) A leány-polgáriskolákat is szükséges tovább fejlesztenünk; a továbbfejlesztés kiválóan gyakorlati irányban történjék.

b) A továbbfejlesztés kérdése legczélszerűbben a IV-dik osztály fölé szervezendő kézimunka-tanfolyam állításával volna megoldható.

c) E tanfolyamba csak oly növendékek vehetők fel, kik a polgáriskola IV-dik osztályából legalább elégséges osztályzatú bizonyítványt mutatnak fel.

d) Hogy a 15—16 éves leányok a délelőttöt az anya oldala mellett háztartási foglalkozásokkal tölthessék el, a kézimunka-tanfolyamban csak a délutáni órákban tartatnék oktatás.

e) Elméleti oktatást a kézimunka-tanfolyam növendékei hetenként egyszer d. e. 9—12 óráig a következő tárgyakból nyernének: 1. költői művek olvasása és széptani fejtegetése; 2. test- és egészségtan; 3. általános neveléstan. A mellett a kézimunka-gyakorlatok befejeztével hetenkint kétszer 2—4 szólamú kardalokat énekelnének.

f) E gyakorlati tanfolyam két évre terjed. Mindkét évfolyam növendékei azonban együttes oktatásban részesülnek; csak az elméleti tárgyakat hallgatják külön-külön.

g) A kézimunka-tanfolyam vezetésével általános műveltséggel s alapos szakképzettséggel bíró éltesebb tanítónő bizandó meg, a kinek képessége van arra, hogy a felnött leányok iskolai nevelését mindenoldalúlag betetőzze.

h) Eme tanfolyam növendékei részére alkalmas iskolai könyvtár létesíttessék.

Ezen határozati javaslattal kapcsolatban elfogadta a közgyűlés azon indítványt is, a mely szerint az egyesület kebelében a választmánynak egy leányiskolai szakosztályt is kell alakítania, a melynek

feladatává teendő, hogy a Krammer József által írt jeles munkálatot tanulmánya tárgyává tegye és az abban foglalt tantervet tüzetesen megbirálja és a kérdést részleteiben is megfejtse.

A közgyűlés mind a két előadónak elismerő köszönetet mondott. Hasonló köszönetet szavazott a tiszti-karnak is, különösen pedig az egyesületi közlöny szerkesztőjének, dr. Kiss Áronnak, a ki a szerkesztői teendőket díjtalanúl végezi. Meg kell említenünk, hogy a közgyűlésen felolvastatott a Néptanítók Lapjában és az egyesületi Közlönyben is ma már közzé tett titkári és pénztárnoki jelentés, a melyek egyiránt arról tesznek tanuságot, hogy az alig másfél éves egyesület virágzó állapotnak örvend. Az egyesület tagjai a kiállítást is gondos tanulmányozásuk tárgyává tették; e teendőben szíves támogatást nyertek Suppan Vilmostól, a kiállítási bizottság egyik titkárától.

2. A polgári iskolai tanárok orsz. egyesületének közgyűlése.

A polgári iskolai tanítók régebbi egyesülete f. évi julius 3-dik napján tartotta meg dr. *Gyulay Béla* elnöklete alatt jelen évi közgyűlését az V-dik kerületi polgári leányiskolában. E közgyűlésen Sajóhelyi Béla titkári jelentésének és Legeza Béla pénztári kimutatásának felolvasása és tudomásul vétele után, *Szécskay István* a polgári leányiskolák továbbfejlesztéséről értekezett. Felolvasásában *Szécskay* kikelt azon áramlat ellen, a melynek következtében a polgári leányiskola eltérvén az eredeti tantervben megállapított tanczéltól, a tananyag kibővítése által megfosztatott leányiskolai jellegétől; különösen azt hangsúlyozta, hogy teljesen eltévesztett dolog, ha a nőket oly neveltetésben akarjuk részesíteni, minőt a férfiaknak kell nyujtanunk. Egyenesen kimondotta felolvasó, hogy polgári leányiskoláink főhibája abban rejlik, hogy azok a felsőbb leányiskolákat utánozzák. Kimondja, hogy leányiskoláink első és főbaja az, hogy leánytanítványaink túl vannak terhelve és pedig oly mértékben, miszerint négy éven keresztül egy nap mint másnap délelőtt és délután az iskolában kell ülniök. Szünnapról szó sincs; mert p. o. a fővárosban szokásos szerda és szombat délutánokon is a növendékek részint hittani, részint franczia, részint zene- és torna-

órákkal vannak elfoglalva. Vasárnap délelőtt vagy ünnepnapok délelőttjein pedig igen sok helyen be kell menni a növendékeknek az iskolába, hogy az egyik vagy másik tárgyból külön órákat vegyenek. Sok tanárnak felolvasó tapasztalata szerint nem elég az, hogy a növendék egész héten görnyed a könyv mellett, hanem még vasár- és ünnepnapját is elveszi, nem törődve azzal, hogy hat napig kell dolgozni és a hetediken pihenni. Az ily eljárás nagy visszaélés; mert ez elősegíti a leányok elidegenedését a családi élettől, a családi tűzhelytől és megfosztja a gyermekeket teljesen a gyermekkori örömöktől.

E bajon felolvasó úgy vél segíthetni, ha a mostan megállapított tananyag, mely négy évfolyamra van szánva — öt évfolyamra osztatik be, ha a polgári leányiskolákban csak délelőtt tartatnak előadások, ha a női kézimunkára nagyobb súly fektettetik, ha a háztartástan helyesebben kezeltetik és az egészségtant nagyobb terjedelemben és helyesebben tanítják mint eddigelé.

Határozati javaslata a következő: 1. Legyenek a polgári leányiskolák öt évfolyamuak s az oktatás bennök egyhuzamban délelőtt történjék. 2. A kézimunkára nagyobb súly fektetendő és 3. a háztartástan az embertannal kapcsolatban egészségtani alapon taníttassék.

A közgyűlés a felolvasó nézeteit elvben elfogadta; a részletek megállapítását azonban a választmány feladatává tette.

Szécskay után *Stojanovits István* értekezett a polgári iskolák szakszerű felügyeletéről; értekezésében azt nyilvánította ki, hogy miután a tanfelügyelők a polgári iskolák tüzetes felügyeletére nem rendelkeznek elegendő idővel s az iskolaszékeknek a törvény értelmében nem áll ez feladatukban: a városi és megyei törvényhatóságok nevezzenek ki a tanárok köréből alkalmas egyéneket, kik az ő nevükben gyakorolják a szakszerű felügyeletet.

3. A harmadik egyetemes gyűlés végrehajtóbizottságának nagygyűlése.

A III-dik egyetemes gyűlés végrehajtó bizottsága f. é. augusztus hó 20-dik napján tartotta meg jelen évi második közgyűlését Buda-

pesten a megyeház dísztermében. Körülbelül 400 tanító vett részt az ülésben, melynek tárgyait egy egészségtani felolvasás, a tanítók országos nyugdíjintézetének reviziója s a tanítói fizetés minimumának és a korpótléknak kérdései képezték. Szép befejező része volt a gyűlésnek az Eötvös-alap és az Országos tanítói árvaház ügyének felkarolására vonatkozó felhívás, melyet Tóth József kir. tanácsos és pestmegyei tanfelügyelő úr intézett a jelen voltakhoz egyre fokozódó lelkesedése között.

A gyűlést *Lakits Vendel* nyitotta meg rövid ünnepélyes hangon tartott beszéddel, a melynek végével bejelentette, hogy a gyűlésre 51 tanítói egylet küldött képviselőket a vidékről és hogy a képviselőkön és a bizottság tagjain kívül 127 vidéki tanító jelentette be magát.

A gyűlés elején dr. *Frank Ödön* kezdte meg érdekes, iskolaegészségügyi tételről szóló felolvasását, melyet másnap a közegészségügyi intézet nagy termében folytatott és fejezett be mintegy száz tanító hallgató előtt.*

Az egészségtani felolvasás után *Péterfy Sándor* előadónak következő határozati javaslata fogadtatott el:

Tekintettel arra, hogy a magas kormány és a törvényhozó testület is meggyőződött arról, hogy a néptanítók országos nyugdíjintézetére vonatkozó törvényt módosítani szükséges, ezt az érdekeltek előnyére javítani kell, mit leginkább azon tény is igazol, miszerint az 1885-ki XI-dik törvényczikkben, mely az állami tisztviselők nyugdíjazásáról szól, a magyarországi tanítók egy részének már is sokkal kedvezőbb nyugdíjazási és segélyezési módozatok biztosíttattak, mint a minőket az 1875-ik évi XXXII-ik törvényczikk a néptanítók nagy tömegére nézve megállapított;

tekintettel továbbá arra, hogy a tanítók országos nyugdíjintézetének alaptőkéje annyira növekedett immár, hogy a törvényhozás minden aggodalom nélkül megszüntetheti azon méltánytalan és szigorú szabályokat, melyeket az eddig érvényben álló néptanítói nyugdíjtörvény a jogosultak segélyezésére és nyugdíjazására nézve megállapított:

* E felolvasás közlését jövő füzetünkben kezdjük meg. *Szerk.*

a III-ik egyetemes tanítógyűlés végrehajtóbizottsága az ország tanítóságának engedve elhatározza, hogy a néptanítók nevében azon alázatos kérelemmel járul a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ő Nagyméltósága elé, hogy: 1. az 1875-ik XXXII-ik törvényczikknek küszöbön levő módosítása alkalmával a néptanítók országos nyugdíj-intézete ugyanazon alapelvek szerint változtattassék meg, a melyeket az állami tanárokra és tanítókra nézve az 1885-ik évi nyugdíjtörvényben a törvényhozás érvényre emelt, és 2. hogy azon néptanítókra nézve is terjesztessék ki az országos nyugdíjintézet áldásos jótékonysága, a kik csak azért, mivel az 1875-ik évben már 55 esztendősek elmúltak, daczára annak, hogy iskolafenntartó hatóságaik helyettük is kényteleníttetnek az orsz. nyugdíj-alaphoz az évi járulékokat fizetni — az országos nyugdíjintézet kötelékéből kizárattak — és így hűséges szolgálatuk jutalmául a legtöbb esetben agg napjaikban nyugdíj helyett a koldusbotra utaltattak.

Különösen kérelmezni fogja alázatos folyamodványában a III-ik egyetemes tanítói gyűlés végrehajtó-bizottsága a következő módosítások megejtését:

1. Szállíttassék le a szolgálati időnek maximuma a negyven évről harmincz évre.

2. Betöltött 30 évi szolgálat után a tanító nyugdíjösszegéül tekintessék mindenkor az utolsó évben élvezett teljes fizetés, kivévén az oly eseteket, a melyekben a tanítói fizetés nem éri el a törvény által megállapított minimumot.

3. A szolgálati évek az idősebb tanítókra nézve is ne 1870-től, hanem minden egyes esetben a szolgálatba-lépéstől fogva számíttassanak.

4. A végkielégítésre nézve érvényesíttessenek azon szabályok, a melyek az állami tisztviselők nyugdíjintézetének kötelékébe tartozó tanítókra nézve kötelezők.

5. Részleges nyugdíjazás esetében a nyugdij az alapúl szolgáló beszámítható fizetésnek 10 szolgálati év után 40 százalékával s 10 évet meghaladó szolgálati év mindegyike után 3 százalékkal magasabb összegben állapíttassék meg.

6. Az özvegy tanítónők nyugdíjazását és az árvák segélyezését illetőleg is vétessenek át az állami tisztviselők nyugdíjtörvényéből a néptanítói nyugdíjtörvénybe az ott megállapított azon pontok, a melyek az állami tanítókra nézve érvényesek.

7. Ezenkívül kéri a végrehajtó-bizottság, hogy a tanítók országos nyugdíj-intézete a jogosultak keresetre képtelen nyomorékainak, mint élethossziglan kiskorúaknak, 20 éven túl is nyujtson segélyt, és gondoskodjék a szülőtlen árváknak árvaházakban történő neveltetéséről is.

A gyűlés harmadik tárgyát *Vass Mátyás* előadónak következő határozati javaslata képezte:

«Hogy a tanítóság anyagi helyzetén javítva legyen, az 1868 : 38. törvényczikkben megállapított fizetési minimumot feljebb kell emelni és pedig a következő fokozat szerint:

1. 3000 lakossal bíró községekben elemi rendes tanító fizetése 600 frt, 10,000 lakosú községekben 700 frt, 20,000 lakosu városokban 800 frt, 30,000 lakossággal bíró helyeken 900 frt, 80,000 lakossal bíró községekben 1000 forint. Segédtanító fizetése mindenütt legalább 500 frt legyen. Rendes fizetésen kívül minden tanítónak legyen lakása vagy lakbére, $^3/_4$ hold kertje és 25 éven át 10% korpótlékja.

2. Polgári iskolai rendes tanító fizetése 1000 frt és 200 forint lakbér és az öt évenkinti 10% korpótlékban állapítandó meg. Polgáriskolai segédtanító fizetése 600 frt és 100 forint lakbér legyen. A minimum egyaránt kiterjesztendő az állami, községi és a felekezeti iskolákra is.

3. Az ötödéves korpótlék a rendes megválasztás, illetve kinevezéstől az ötödik évben venné kezdetét s minden öt évben emelkednék. A korpótléki alap a nyugdíjintézet mintájára az állam által lenne kezelendő. Ezen alap egyrészben az állam, másrészben az iskolafentartó községek, illetve felekezetek hozzájárulásával hozandó létre. Olyan iskolafentartó községekben pedig, hol a korpótlék már foganatban van, továbbra is maradjon az illető községek kezelése alatt.»

Ezen határozati javaslat helyett a tanítók egyetemes gyűlésé-

nek végrehajtó-bizottsága Somlay József, titkár következő indítványát fogadta el:

«A végrehajtó-bizottság központi választmánya megbízatik, kérje föl a vallás- és közoktatási minisztert, hogy addig is, míg az 1868 : 38. törvényczikk revizió alá vétetik, tegye meg a szükséges intézkedést arra nézve, hogy a felekezeti tanítók is részesüljenek a törvényben megállapított tanítói fizetés minimumában és hasson oda a kormány, hogy az állami tanítók részére biztosított ötödéves korpótlék a felekezeti tanítók részére is biztosíttassék illető hatóságaik részéről. Megbízta a közgyűlés egyuttal a központi végrehajtó-bizottságot, hogy a népoktatási törvény reviziója tárgyában mozgalmat indítson, s a tanító-egyleteket e tárgyban véleményadásra hívja fel.»

A végrehajtó-bizottság csak egy napig tanácskozott, hogy a vidéki tagok minél behatóbb tanulmányozás tárgyává tehessék a kiállítást.

4. A Mária Dorothea-egyesület.

Azon jótékony intézetek közül, a melyek a magyarországi tanítónőket és nevelőnőkét legközelebb érdekelhetik, a *Mária Dorothea-egyletnek*, mely a magyar tanítónők menedékházának alapját gyűjti — volt legszebb napja az idén Sz. Istvánkor. E napon tartották meg a Margit-szigeten nagy ünnepélyesség mellett azon tárgyak kisorsolását, a melyekről Jókai Mór ezeket írta a közönséghez intézett felhivásban: «*A kisorsolásra szánt nyereménytárgy értékét számok ki nem fejezhetik, azt csak szívek érezhetik át. Két őrangyala nemzetünknek, két fejedelmi sarj, József főherczegünk leányai, Mária Dorottya és Margit, magyar királyi herczegkisasszonyok saját kezű hímzése a nyereménytárgy. Nem kincs ez; több annál: ereklye! Olyan ereklye, a mit csak oltárokra téve mutogatnak; szentélylyé válik tőle a ház, a melynek ez tulajdonává leszen . . .*»

A művészi hímzéseket a két herczegkisasszony fölajánlotta a jótékonyságnak. Két magasztos czéllal bíró egyesület részesült azon kegyben, hogy javukra két főherczegasszony dolgozott, nevezetesen a «*Mária Dorottya-egylet*», melyet olvasóink közelebbről is ismer-

nek és a «*Klotild-szeretetház*», mely azon nyolcz év óta, melyben működik, valóságos áldást oszt a szegény elhagyatott gyermekekre. Évenkint 40 fiugyermeket gondoz nemzetiségi és felekezeti különbséget tekintetbe nem véve. Ezen egylet munkálkodása is meghatóan nemes. Fölkeresi azon gyermekeket, a kik, ha önönmagukra maradnának, elvesznének az életküzdelmei közt, vagy ha felnőnének is, elzüllött, boldogtalan nyomorultjai lennének a társadalomnak. Az egylet magához veszi ezeket az elhagyatottakat, istápolja és becsületes munkás embereket nevel belőlük; lelkükbe oltja a nemes erkölcsöket, vallásos érzületet, s mikor már 16 éves korukban kibocsátja őket az intézetből, még akkor nem hagyja el őket, hanem védő szárnyai alatt tartja őket mindaddig, míg önállóságra nem vergődhetnek.

Méltó mind a két egyesület arra, hogy fejedelmi kegyben részesüljön s hála Istennek nemzetünk is méltó arra, hogy ily őrangyalok gondozták a jótékonyság erényét körében. A sorsolásból, melyre alig készültek egy-két hétnél tovább a sorshúzást rendező emberbarátok, hatalmas összeg folyt be. A Mária Dorottya-egylet alaptőkéje 6000 forinttal, a Klotild-szeretetházé kétszer ennyinél is sokkal többel gyarapodott és a «Füredi szeretetház» is részesült 2000 forint adományban. A nemzet készséggel követte a két főherczegkisasszonyt a jótékonyság gyakorlásában.

A sorshúzás megejtése után augusztus 25-dikén Budapesten a Klotild-szeretetház falai között fejeztetett be a Szent-István napján kezdődő szép ünnep.

József főherczeg leányainak hímzéseit adták át a szerencsés nyerőnek, egy uradalmi gazdatiszt nejének megfelelő ünnepiességgel. Már tizenegy óra előtt nagy számmal gyűltek össze a Klotild-szeretetház és Mária Dorottya-egylet rendes és választmányi tagjai, úgy a meghivott vendégek, kikkel szemben egy virágokkal gazdagon díszített emelvényt, melyen a főherczegnők hímzései voltak üvegfedelű vörösbársony tokban elhelyezve, a szeretetház negyven árva figyermeke vette körül. Báró Atzél Béláné 11 órakor jelent meg, s ekkor megkezdődött az ünnep. Szőcs András igazgató kibontván egy nagy pergament tekercset, fölolvasta a következő okmányt: «Alól-

írott József főherczeg ő cs. és kir. fensége főudvarmestere: nyáregyházi báró Nyáry Adolf cs. és kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, cs. és kir. altábornagy, ezennel bizonyítom, miszerint a Klotild-szeretház és Mária Dorottya-egylet által Budapesten 1885. augusztus hó 20-án jótékony intézményeik felsegélése végett kisorsolt díszhímzések és ugyan egy párna és egy kis asztalterítő, melyeket sorshúzás útján Zatsovits Lipót, a zirczi apátság előszállási uradalmához tartozó kis-venyimi puszta kasznárjának neje, szül. Schmidtbauer Antónia úrhölgy nyert meg, ő cs. és kir. fenségeik Mária Dorottya és Margit főherczegnőnek, József főherczeg leányainak sajátkezű készítménye és hogy a hímzéseket ő cs. és kir. fenségeik báró Atzél Béláné, a Klotild-szeretetház másodelnöknője ő méltósága felkérésére, kisorsolás czéljából adományozták nevezett egyleteknek, melyek javára borosjenői Atzél Béla báró és kir. kamarás úr által tervezett és foganatosított kisorsolásból kifolyólag Magyarország közönsége nemeslelkűleg 37,184 forintot adakozott. Kelt Budapesten, 1885. augusztus hó 25-dikén. Báró Nyáry Adolf, s. k.» Ez okmány felolvasása után, mely a nyerőnek adatott át, Atzél báróné az emelvényhez lépett és egyik kezét a hímzésekre téve, kérte a szerencsés nyerőt, egy éltesebb tisztes úrnőt, hogy őrizze kegyelettel a főherczegnők munkáját. A nyerő, átvéve a hímzéseket, meghatottságtól remegő hangon igérte meg, hogy: «a zirczi templom oltárára fogja azokat letenni, maradjanak ott örök időkre, mint tanubizonyságai két fejedelmi nő nemes szívének és egy nemzet kegyeletes szeretetének.» Általános tetszést idéztek elő e szép szavak és mindenki sietett kezet szorítani az egyszerű gazdatiszt nejével. Ezután papi köntösben Böschot János, a Klotild-szeretetház kath. lelkésze közeledett az árvákhoz és e szivhez szóló szavakat intézte hozzájuk: «Gyermekeim! Ti, kik az emberi szenvedések elől e falak közt menedéket találtatok, vessetek egy utolsó tekintetet a magas kezek e munkájára, mely annyi könyet szárított, annyi nyomoron segített; tartsátok meg emléketekben e napot, véssétek szívetekbe védnöknőitek kimagasló alakjait és ama nemeslelkűek neveit, kik filléreikkel a felebaráti szeretet oltárán áldoztak és kérjétek a Mindenhatót, hogy áldja meg őket, mert ők megkönyörültek

rajtatok, mert ők áldást hoztak reátok!» — Könyező szemekkel és összetett kezekkel hallgatták végig a gyermekek e fenkölt szavakat és ima szállt fel ez egykor elhagyottak ajkairól a magasba: «Mindenható isten, áldd meg jótevőinket!»

5. *Az Eötvös-alap.*

Az Eötvös-alapra nézve is nevezetes gyűlések tartattak a folyó évi augusztus havában. Mihelyt ugyanis a III-dik egyetemes gyűlés végrehajtó-bizottságának központi választmánya tudomást szerzett arról, hogy a miniszter Ő Nagyméltóságának 1885-dik évi május 12-dik rendeletével szentesítést nyertek az Eötvös-alapnak azon új alapszabályai, a melyeket a III-dik egyetemes tanítói gyűlés végrehajtó bizottsága és az országos tanítói gyűlés közmegegyezéssel készítettek — azonnal megtette a maga részéről is az alapnak az új gyűjtő- és kezelő-bizottság hatáskörébe való áthelyezéséhez szükséges lépéseket. Az új kezelő- és gyűjtő-bizottság az 1885-dik évi aug. 19-én alakult meg Ngs Békey Imre miniszteri tanácsosnak, mint az országos tanítói gyűlés elnökének vezetése alatt. Elnökké választatott az intézmény alapítója *Péterfy Sándor*, alelnökké *Léderer Ábrahám* az egylet egyik alapító tagja, pénztárnokká *Örley János* az egylet másik alapító, tagja *Luttenberger Ágost* újból elvállalta a titkári tisztet, jegyzővé választatott *Tanos Imre*, ellenőrré pedig Jenny József. A gyűjtő- és kezelő-bizottság tagjai: Békey Imre, Tóth József és Zirzen Janka alapító tagok, továbbá Lakits Vendel, Gyertyánffy István, Gyulay Béla, Sebestyén Gyula, Dusócsky Károlyné, Somlyai József, Vajdafi Gusztáv, Schmidt Gyula, Kálnay Nándor, Falvay Antal, Szilágyi József, Szőke István budapesti tagok; továbbá Groó Vilmos, Bálint Mihály, Sipos Elek, Merényi Kálmán, Vargha István, Böszörményi Mihály, Major János, Göbel György, Mády Lajos vidéki tagok; meghivatnak minden egyes gyűlésre ezeken kívül Neiger Sándor, Szánthó Eleázár, Wehner Gyula, Tanos Sándor, Kurz Sámuel, Adámy Gyula, dr. Göőz József, Sántha Lajos, Kafka Károly és Bardon József póttagok, a kik rendesen tanácsadó szavazattal bírnak s a rendes tagok egyikének-másikának meg nem jelenhetése esetében a szavazó jogot is felváltva gyakorolják.

Az újonnan alakult bizottság kiküldte a maga részéről az alapot átvevő bizottságot, a mely ezen feladatot a III-dik egyetemes gyűlés végrehajtó-bizottsága által hasonló czélból kiküldött bizottság jelenlétében fogja eszközölni Tóth József királyi tanácsos úrnak mint az alap miniszteri biztosának felügyelete alatt. Kiosztatott ez alkalommal az alap állapotát és eddigi működését feltüntető jelentés, a melyből itt csak annyit említünk fel, hogy az «Eötvös-alap eddigelé 239 ösztöndíjt, illetőleg segélyt osztott ki, ide nem számítván a szegedi és győri árvízkárosultaknak nyújtott segélyt, sem ama fővárosi külön, a városi hatóság által kezelt Eötvös-alap ösztöndíjait, a mely eddigelé mintegy 3200 forintot nyújtott többnyire fővárosi tanítók tanuló árva gyermekei számára. A 239 jótéteményből 107 római katholikus, 51 ág. hitv. ev., 42 helv. hitv. ev., 4 görög kath., 4 unitárius és 31 izraelita vallásu tanítói családnak jutott az Eötvös-alapból segítség. — Ki kell emelnünk még azt is, hogy azon 1500 forintból is, mely összeget az Eötvös-alap fennállása óta irnoki díjképen kifizetett, $^3/_4$ részt római kath. tanítók egyetemen tanuló fiai nyerték meg.

Az új bizottság megalakulásával az új alapszabályok is érvénybe léptek; reméljük, hogy az Eötvös-alap új gyűjtő- és kezelő-bizottsága a régi lelkesedéssel, a hazai tanítóság pedig eddigelé még ki nem fejtett buzgósággal karolják fel a magyar jótékony intézetek egyik legszebb és legáldásosabb tagját, annyival is inkább, mivel ezentul a tanítók «Országos árvaháza» növendékei is rendes osztalékot várhatnak az Eötvös-alap évi jövedelméből.

6. A tanítók országos árvaháza.

A tanítók országos árvaházának alapját gyűjtő-bizottság még f. év május hó 24-én pünkösd másodnapján tartotta meg közgyűlését Tóth József kir. tanácsos és pestmegyei tanfelügyelő úr elnöklete alatt. A gyűlést az elnök lelkes szavakkal nyitotta meg; a melyekben reá mutatva a bizottság által elért eredményre hálás köszönetet mondott mindazoknak, a kik az igének testté ételéhez hozzájárultak. Megemlékezett ő felségének bátorító adományáról, Trefort Ágoston miniszter úr ő kegyelmességének azon intézkedéséről, mely-

nek köszönhetjük, hogy az árvaház a budai pedagógium mellett fölépült állami költségen, és hogy a Lázár Bernát-féle 4000 forintos alapítvány, valamint a Bujanovits-féle hagyatékból 2000 forint a magyarországi tanítók árva-alapjához csatoltathatott. Megemlékezett a lelkes gyűjtőkről és az adakozókról s buzdító szavakkal fordult a bizottság tagjaihoz az árva-ügynek érdekében.

Elnök megnyitó szónoklata után az örvendetes pénztárnoki jelentés olvastatott fel, mely szerint a már f. év május 25-dikén megejtett pénztár-vizsgálás alkalmával *Rohn József* egyesületi pénztárnok kimutatása szerint készpénzben 21,427 forint és 25 krajczárja volt az árvaházi alapnak; felajánlott, de még be nem folyt összegben bírt az egylet 2320 forint 60 krt; evidencziában tartott összegekben pedig számíthat az alap 8082 frt 22 krra.

A pénztári jelentés után Dr. Kiss Áron titkár a következő kimutatást olvasta fel:

Legutóbbi közgyűlésünket 1884 ápr. 6-án tartottuk.

E közgyűlés fontosabb mozzanatai voltak: Tőkepénzünk jövedelmezőbb elhelyezése, utasítások a tőke és a jövedelem szaporítására és a leányárvák felőli gondoskodás.

A közgyűlés ugyanis kimondta, hogy mind az az összeg, a mi az első Árvaház megnyitásáig gyűl, tőkepénznek tekintendő s mint ilyen az árvák segélyezésére szánt alapítvány úgy a házi, mint a takarékpénztári kezelés esélyei s a legelső értékpapirokat is érhető árhullámzások ellen biztosítandó.

Közgyűlésünk aztán a biztosítás módját is meghatározta, utasítván az elnökséget, hogy felirattal keresse meg a miniszteriumot, mely szerint tőkéinket, mint «Magyarorsz. Tanítók Árva-alapját» az «Orsz. Tan. Nyugdíjintézet» pénzeivel együtt kezeltesse s attól nekünk a folyó szükségekre 5%-ot adasson. Ez a kérelem be is nyujtatott s most már itt az ideje, hogy az «Árvaház» megnyitása előtt teljesedésbe menjen.

A mi pedig azon utasításokat illeti, melyeket a közgyűlés a tőke és a jövedelem szaporítására adott, mint p. o. a «Népnevel. Egyl.» indítványa szerint a jótékony czélú áll. sorsjátékok jövedelméből való részesítés s egy önálló sorsjáték rendezés iránti folyamodás,

ezekre nézve jelenthetem, hogy az első helyt említett módozatra nézve a folyamodvány a miniszteriumhoz beadatott. Az önálló sorsjáték tanulmányozására és előkészítésére pedig egy három tagú bizottság neveztetett ki, mely az «Eötvös-alap» hasonló bizottságával együtt a két testvér-intézet közjavára oldja meg e fontos kérdést.

A leányárvák elhelyezésére nézve a választmány azzal vélt eleget tenni a közgyűlés óhajtásának, hogy folyamodott a nagym. miniszter úrhoz legyen kegyes megengedni, miszerint az állami tanítónőképezdék internatusába vétessék fel már a jövő isk. évre egy-egy tanköteles koru leányárva. Ha pedig ez bármi okból nem történhetnék meg, a választmány meg fogja keresni a leányárvaházak igazgatóságait, hogy a segélyre szorultak közül azokban helyezhessen el.

Szolgáljanak az elmondottak felvilágosításul arra nézve, hogy a választmány miként hajtotta végre a közgyűlés határozatait. Most lássuk a lefolyt év egyéb eseményeit.

Az utóbbi közgyűlésen Gy. I. ez. int. ig. még csak a terveket mutatta be, ma készen áll az első «Árvaház», mely minden díj nélkül örök időkre e nemes czél használatára engedtetik át.

Nagy alapítványokat nyertünk. A magas kormány a Bujanovics-alapítványból 2000 frtot s a közoktatásügyi miniszter úr Lázár Bernát, szegvári földbirtokos úr adományából 4000 frtot adtak pénztárunknak.

S legújabban megengedte a nagym. miniszter úr, hogy arczképe sokszorosíttassék s alaptőkénk javára terjesztessék.

A közgyűlés az ediggi eredményeket s kivált ez év vívmányait a Trefort név mellé írhatja. Az első megindulása az egyesületnek 1882 szept. 9-én miniszterünk tíz éves kormányzásának a jubileumán történt s azóta is folyton az ő pártfogása éltetett bennünket s fokozta buzgóságunkat. Ha nincs még márványba vésve e név az első tanítói árvaház falán, vésődjék be mélyen sziveinkbe, ő az első magyar kormányférfi, a ki nemcsak a tanítókért, de azok elmaradt árváiért is cselekedett.

Egyesületünk ügyei élénk pártolásra találtak az egyes megyéknél s kivált a tantestületek s egyesületek körében.

Így 3000 frtos alapítványt gyűjtött: Fejérmegye, mely most a másodikat is megkezdte. Gyűjtési készségüket igérték s bejelentették: Bihar, Békés, Brassó, Gömör, Mosony, Máramaros, Nógrád, Pest, Tolna, Udvarhely, Ung, Zala, Zemplén s az egyesületek közül a «Délmagyarorsz. Tanító-Egyl.» és a «Kecskeméti ref. e. m. tantestület».

Az «Eötvös-alap» elnöke már a mult közgyűlésen jelenté, hogy az Árvaház czéljait évenként 1000 frttal fogják előmodítani.

A jövő év teendője lesz, hogy a megkezdett jótékonyságra hivatkozva, a mit eddig nem tehettünk, annál nagyobb erélylyel megtegyük, t. i. a megyei hatóságokat s a pénzintézeteket az alap czéljaira való adakozásra fölkérjük.

Itt hálával ismerjük el a tanfelügyelő urak gyűjtési buzgalmát, sajnos, hogy e tekintetben nagyon kis perczentje az a tanfelügyelőknek, kiknek e hála és köszönet szól, de reméljük, hogy a miniszter úr példája őket is felbuzdítja e czélért, mely az övék is, munkálkodni.

Mielőtt eddigi mozgalmainkról szóló jelentésemet berekesztném, egy kiváló fontosságú tényt kell itt megemlítnem.

Mi az egész haza minden tanítójára gondoltunk ez egyesület alkotásánál. A feladat tehát, melyért munkálkodnunk kell oly nagy, hogy e nagyság meggondolása önként keltette fel szívünkben az elégtelenség, a szizifuszi munka fájó érzetét. Azonban az isteni gondviselés segítségeket támasztott. Az egyházak, melyek oly sokáig viselték teljesen egyedül a magyar tanügy terhét, megemlékeztek annak munkásairól.

Első volt a leggazdagabb anyagi eszközökkel rendelkező róm. kath. egyház, mely igazán hatalmához és fényéhez méltóan kezdte meg a kath. népisk. tanítók árváiról való gondoskodást és tette ezt egy oly férfiú vezetése alatt, kinek áldott kezeit addig is ösmerte Magyarország minden humanisztikus intézete. Egyesületünk e férfiunak, hazánk biboros főpapjának, Simor János ő eminenciájának, háláját s köszönetét feliratilag juttatta tudomására.

Most még egy pár szót a teendő intézkedésekről. Az egyesület alapszabályai szerint összeköttetésben áll az orsz. képv. tanítói köz-

gyűléssel. Ezt az összeköttetést határozott alakba kell öntenünk kimérve egyaránt a jogokat és kötelességeket. De alapszabályaink közt van sok, a mi módosításra vár. Így p. o. a közgyűlés összeállítása és az egyesületi rendes és pártoló tagok fogalma oly annyira határozatlan, hogy az tovább így nem maradhat. Ez okból elkerülhetlen, hogy már ez a közgyűlés utasítsa a választmányt, miszerint a reviziót vigye keresztül s jelentését a III. képv. tanítói közgyűlésen terjeszsze elő.

Egy másik utasítás szerint, mely az alapsz. 3. §-ában foglaltatik, elkészítette a választmány az első árvaház szervezetét is, mely a vallás és közokt. ügyi miniszter úrnak mutatandó be.

Ez a szervezet a következő alapelven nyugszik: átadni a nevelési teendőket teljesen az árva-atyának, illetőleg azon igazgatóságnak, melynek kötelékében az árvaház felállíttatott; fentartani a választmánynak mindent, a mi a külső felügyeletre, szervezetre, az egész intézet irányára és pénzügyeire vonatkozik.

A választmány gyondoskodott alkalmas egyén kiszemeléséről is, kit az első árvaház élére állíthasson. Ő exczellenciája elé e tekintetben jelentést fog terjeszteni.

Mondandóim végére érkeztem. A választmány bátran tekinthet vissza arra a harmadfél évre, mely óta az egyesületet kormányozza. 1882 szept. 9. adtuk ki az első felhivást, 1882 decz. 2-án hivta össze Gyertyánffy István az első értekezletet, mely decz. 10-én tágabb bizottsággá lett, 1883 május 27-én lettünk Egyesületté. Rohn József intézetünknek kezdettől fogva buzgó pénztárnoka 1882 decz. 2-kán jelentette be az első 583 forintot, és ma harmadfél esztendő mulva harminczezer forintnál több alaptőkénk s egy díszes épületünk van.

Isten után itt az érdem ő nagymélt. Trefort miniszter úré, az ő nevének paizsa alatt, az ő kezének pártfogó vezetése mellett érte el a választmány, a mit eddig elért, kezdjük tehát azzal munkásságunkat, hogy az összes hazai tanítóság nevében fejezzük ki előtte hálánkat s köszönetünket. Éljen a miniszter úr, a mi pártfogónk sokáig!»

Az árvaházi bizottság az elnöki, pénztárnoki és titkári jelenté-

seket tudomásul vévén a titkári jelentésben foglalt választmányi határozati javaslatokat egyhangúlag elfogadta s miután elhatározta, hogy *Suppán Vilmos* tanárt kéreti fel újolag a választmány által az árvaatyai tiszt elfogadására — felhívta a választmányt arra is, hogy az árvák felvételére nézve a kellő intézkedéseket tegye meg.

Az árvaházi alapot gyűjtő-bizottság ezen közgyűlése óta a választmány intézkedett is az árvák felvételéről. A beérkezett folyamodványok megvizsgálása után négy fiuárvát vett fel az árvaházba és hat leányárvának felvételére nézve megtette a kellő lépéseket; mert Trefort Ágoston a legkegyelmesebben elrendelte, hogy az állami tanítónő-képezdék mindegyikében állami ellátásban részesülhet egy-egy tanítói árva, ha az árvaházi bizottság bizonyos csekély tartási összeget fizet helyettök.

Így áll ma a tanítók árvaházának ügye! Bizonynyal örvendetes tény az, hogy hazánkban is ennyire jutott már az egyesületi s az önsegély áldott eszméje; azonban, ha tovább nem terjed a közérzület hatalma azon körnél, melyet elfoglalt, úgy mind az, mit eddig felmutathatunk csak kezdetnek marad és nem fog megfelelni egy művelt nemzet tanítóiban jogosan feltehető erkölcsi erő nagyságának.

Nem attól függ az Eötvös-alapnak és a tanítók országos árvaházának és a tanítónők menedékházának virágzása, hogy egyesek erejökön fölül is áldozzanak tovább is a szép intézetekre, hanem attól, hogy csak egyetlen egy tanító, egyetlen egy nevelőnő és tanítónő se akadjon széles e hazában, ki filléreivel nem támogatja évenkint ezeket. — Hetenkint csak 4—5 krajczárt szánjon mindegyikünk ezen mi országos intézeteinkre — s évenkint együtt lesz 60—70 ezer forint. A szeretet lelke adjon annyi erőt a magyar nemzet tanítónak és tanítónőinek, hogy a csekély áldozatra hajlandók legyenek s ez az erő lesz majd akkor a mi áldott intézeteink legbiztosabb *alap-tőkéje*.

Ámde lehet-e arra biztosan számítanunk, hogy ezen óhaj valaha teljesülésbe megy? Ott, hol olyan a tanítói világban a közérzület és a nemzeti ügyek iránt való lelkesedés, mint nálunk, a hol

hála Istennek tizenötezer olyan tanító akad, ki a nemzeti ügyek iránt annyira tud lelkesülni, hogy költséget nem kimélve, megnézi az országos kiállítást, ott csak buzdító apostolok és vezérek kellenek a jó ügy terén, s meglesz az, ha nem is ma, de bizonnyal a közel jövőben, hogy minden tanító készséggel járul a szeretet szent oltárához, mert nemcsak kartársi összetartozásunk, hanem nemzetünk iránt való kötelességeink érzete is erre int mindnyájunkat.

y. r.

MAGASABB NŐNEVELÉSI INTÉZETEK ROMÁNIÁBAN.

I. Leány-középiskolák.

A leány-középiskolákról az 1864-iki közoktatasi törvény II. szakasza intézkedik és pedig a következőképen:

Minden liczeummal biró városban ötosztályú leány-középiskolák állittatnak föl, melyeknek felügyeletével a kerületi tanácsok, illetőleg az egyetemi rektor bízatik meg. Minden ily iskolának személyzete áll; egy nő-igazgatóból, egy, vagy több nő-osztályfőnökből, férfi- és nő tanárokból és egyéb szükséges személyekből. Mindezeknek illetményeiről az állam-költségvetésben történik gondoskodás. Az igazgató és osztályfőnökök, családjaik nélkül, az intézetben tartoznak lakni.

Az igazgató kötelessége az iskolát erkölcsi és anyagi tekintetben kormányozni, a tanulmányok és fegyelem fölött őrködni, a felső hatóság részéről hozzáküldött rendeletek foganatosításáról gondoskodni.

Az iskola tanulmányi körét — tananyagát — az állandó közoktatási tanács állapítja meg, melyet aztán az egyetemes tanács felülvizsgál, illetőleg azt jóvá hagyja s az ily módon jóváhagyott «program»-ot a király szentesíti.

Az iskolában szereplő tantárgyak kötelezők, kivévén:

a) a *modern nyelveket*, melyek közől a növendékek szabad választás szerint csak egyet kötelesek tanulni;

b) a neveléstan, melyet az utolsó év tárgyal, és mely csak azon növendékekre kötelező, kik tanári pályára készülnek és

c) a gyakorlati zenét, melyért az azt tanulni akarók külön díjt fizetnek.

Ez iskolák valamennyi növendékei bentlakók és részben fizetők, részben ösztöndíjasok, s számuk külön rendelettel állapíttatik meg.

Az intézet gondnoka minden év szeptember havában előterjesztést tesz a miniszternek az igazgatóság útján az intézet folyó évi jövedelmeiről, rendes és rendkívüli kiadásairól.

A bentlakók évi illetményeiket félévenkint, előleges részletekben fizetik.

Az állami ösztöndíjak az év elején adatnak oda és pedig verseny vizsgálat útján, melynek kihirdetése a megtartási nap előtt legalább is 3 hónappal történik; a verseny-vizsgálat a kérdéses osztály alatt álló valamennyi többi osztály tananyagára kiterjeszkedik.

A pályázók mindenek előtt az igazgatósági irodában az e czélra megnyitott lajstromba iratkoznak be, mely alkalommal szüleik, vagy azok helyettesei leteszik a növendékek kereszt-levelét, és bizonyítványaikat végzett tanulmányaikról, valamint a bizonyítványt arról, hogy az illetők már voltak himlőben betegek, s végre a szülők szegénységét igazoló, vagy arról szóló bizonyítványt, hogy a szülők az államnak a közpályán szolgálatokat tettek. A verseny-vizsgálatok az intézetek székhelyein tartatnak.

Bucuresciben a vizsgáló bizottságot a közoktatási miniszter nevezi ki s a vizsgálat eredményét is ő hozza nyilvánosságra; egyebütt a bizottság sorsolás utján az intézet tanáraiból alakúl az igazgatónő elnöksége alatt, ki a vizsgálat eredményéről fölterjeszjesztést intéz a közoktatási miniszterhez, s a miniszter az «állandó közoktatási tanács meghallgatása mellett» véglegesen határoz. Az igazgatónő kötelessége az üresedésbe jövő ösztöndíjas állomásokat haladék nélkül a közoktatási miniszternek bejelenteni, valamint félévenkint az intézet állapotáról jelentést tenni.

Minden leány-középiskolánál testgyakorló terem, valamint a betegek számára gyógyterem rendeztetik be, ez utóbbit az inté-

zet orvosa hetenkint legalább is háromszor köteles meglátogatni. A fegyelmi büntetéseket az igazgatónő alkalmazza egy, erre vonatkozó külön rendelet értelmében.

Az intézetből való kizáratás történik:

1) ha a növendék rosz magaviselete által az intézeti rendet veszélyezteti, vagy növendéktársainak megbotránykoztatására szolgál; 2) az ösztöndíjasokra nézve, ha azok az osztályt saját hibájukból ismétlik. Az intézetből való kirekesztést fölterjesztés alapján a miniszter mondja ki.

A magánosok, testületek, vagy városok költségén alapított és fentartott, ilyenemű intézetek hasonlóan az állam által alapítottakhoz rendeztetnek be föltéve, hogy alapitóik semmi más különös intézkedéseket nem tettek.

Ha magánosok az általok alapított ily intézeteket az állam felügyelése és kezelése alá helyeznék, az azoknak fentartására vonatkozó alapítványok elfogadásáról külön törvény által történik intézkedés.

Az állami intézeteknél a magánosok által tett ösztöndíjas alapítványok az alapitók rendeletei értelmében kezeltetnek; külön intézkedések hiányában, úgy mint az állami ösztöndíjak. Ha az alapitók az ösztöndíjak számát megállapitották; de időközben a hagyományozott összeg elégtelenné vált a meghatározott szám föntartására: a miniszternek jogában áll a szükség mérvéhez képest a számot leszállítani.

Az egyesek, testületek, vagy városok által ösztöndíjazott növendékek az állami ösztöndíjasokkal egyenlő elbánás alá esnek.

Fizető növendékekül 12 évesnél idősebbek nem vétetnek föl. Ezeknek a szükséges elemi iskolai ismeretekkel kell birniok. 13 évesnél magasabb korú leányoknak állami ösztöndíjakért folyamodniok nem lehet. A pályavégzett leány-növendékek az igazgatónő által aláirt és az egyetemi rektor által láttamozott bizonyítványt kapnak. E bizonyítvány jogot nyújt elemi iskolai tanitónői állomásra

Ösztöndíjas leány-növendék félbe nem szakíthatja az iskolai folyamatot, kivévén ha arra törvényes okot nem tud felmutatni.

Elegendő okok hiányában a szülők vagy azok helyettesei kötelesek a leány-növendékre fordított költségeket megtéríteni.

A működésben levő leányiskolák, úgy a felsők, mint a központiak is, tápintézeteikkel együtt, melyek az állam által tartatnak fen, e törvény kihirdetése után hat hónappal leány középiskolákká alakulnak át.

II. Leány-ipariskolák.

Egy másik tényezője a nőnevelésnek az úgynevezett *leány-ipariskolák*, melyekről az 1877 nov. 7. szentesített fejedelmi rendelet a következőképen intézkedik:

A leány-ipariskolák 3 évi tanfolyamból állanak. Ezen kívül a leány-növendékek, hogy az iskolai végzettségről szóló bizonyítványt megszerezhessék, tartoznak magukat még egy évig a kézi munkában gyakorolni. Az évenkint már letett vizsgálatokon felül csak is akkor nyernek jogot az egyetemes vizsgálat letehetésére.

A beiratkozási eljárás és az iskolai év megnyitása itt is a szokásos módon történik. Az első osztályba lépőknek legalább is 13 éves koruaknak kell lenniök, és az elemi iskolai ismeretekkel bírniok. A mely leány-növendékek magán úton, vagy valamely magán intézetben végezték el elemi iskolai tanulmányaikat, azok fölvételi vizsgálat alá esnek. Az első osztályba fölléphetnek magasabb-korú növendékek is; de, ha azok a gyermeki éveken túl vannak, kötelesek az iskolai bizonyítványon egy, a maguk jó erkölcsi viseletéről szóló bizonyítványt is fölmutatni. Ha valamely ipariskolai növendék intézetet változtat, tartozik az eddig végzett tanulmányairól hiteles bizonyítványt fölmutatni. Ha valamely leánynövendék az egyik ipariskolából kizáratott, az többé egyetlen ipariskolába sem vehető fel.

A mi a kézi munkát illeti — minthogy az iskola három fő iparágat különböztet meg — az igazgatónő kötelessége abba a csoportba utasítani a növendéket, melyben az magát kiképezni akarja.

Az igazgatónő rendben tartja az anya-könyvet, a tanárok és tanárnők jelentései szerint havonkint bejegyzi a növendékekre

vonatkozó előmeneteli és erkölcsi érdemjegyeket, igazolt vagy igazolatlan mulasztásokat; s ezekről minden év végén jelentést küld a közokt. miniszternek. E jelentés egyuttal kiterjeszkedik a tanártestület működési körére is, a netáni hiányokra vagy bajokra, hogy e hiányok az intézet érdekében minél elébb pótoltassanak, illetőleg a bajok orvosoltassanak.

Az *iskolák látogatását* illetőleg a következő szabályok állanak fen: az iskolai termek, valamint a kézi-munka helyiségei is a tanítási idő kezdete előtt fél órával nyittatnak meg; a tanítás mindenütt közös imával kezdődik és záródik. A padokban való elhelyezés az igazgatónő belátása szerint történik s a növendékek a számukra kijelölt helyeket nem változtathatják. Az igazgatónő, a tanárok és tanárnők, valamint más tekintélyes egyének belépését az iskolába vagy a tanműhelybe a növendékek fölállással üdvözlik.

A ragályos betegségben szenvedő leány-növendékeket az igazgatónő köteles hozzátartozóiknak azon utasítással átadni, hogy azok teljes felgyógyulásukig az intézetbe be nem léphetnek.

Az igazgatónő gondoskodik arról is, hogy a leány-növendékek az iskolában tisztán, szerényen és illendően öltözködve jelenjenek meg; felébreszti bennök a szerény egyszerűség, a tisztaság és a rend érzékét. Kézi munkához való anyagot a leányok nem hozhatnak hazulról, hanem kötelesek a miniszter által adott anyagot feldolgozni, vagy a magánosok áftal tett megrendeléseket teljesíteni. A kézi munkához szükséges eszközöket: tűket, ollókat, czérnát és másféléket az igazgatónő szerzi be a számára e czélra utalványozott összegből.

A tanulás vagy kézi-munka ideje alatt — a legrendkívülibb eseteket kivéve — a kimenés szigorúan meg van tiltva.

Az utcza-hosszant való ismételt járkálás kikerülhetése végett a d. e. leczkeórák után a leány-növendékek haza nem mehetnek; de meg van engedve nekik, hogy magukkal hazulról ebédre valót hozhassanak, melyet aztán a déli szünet alatt maguknak az iskolai épületben e célra rendelt helyen elkészíthetnek.

A munkaidő télen át 11—4-ig tart, közben 2-től $^1/_2$3-ig pihe-

nőül egy negyed óra van; nyáron 11-től—6-ig, s ekkor a pihenési egy negyed óra 3 órakor adatik.

A rend minél biztosabb megőrzése végett az osztályokban épen úgy mint a munkatermekben egy-egy előhaladottabb korú, jobb magaviseletű, és jelesebb-előmenetelű leány-növendék vigyázóúl alkalmaztatik, ki a netaláni felmerült rendellenességekről az igazgatónőnek, illetőleg osztályfőnek jelentést tesz; de maga semmi büntetést sem alkalmazhat.

A *Vizsgálatokat és jutalmakat* következőképen szabályozza a törvény: A leány ipariskolákban évenkint kétszer tartatnak vizsgálatok és pedig az első vizsgálat van január 2—12-ike között, a 2-ik pedig jun. 12—22-ike között. Ez utóbbi vizsgálat előtt 3 napi készületi idő engedélyeztetik. A vizsgálatok idejét megelőzőleg az igazgatónő a tanár-testülettel egyetértőleg megállapítja a vizsgálatok rendjét, mely csak a miniszter jóváhagyása után emelkedik érvényre.

A vizsgálat sorsolás útján ejtetik meg. Minden leány-növendék minden vizsgálati tárgyból 3—3 tételt huz ki. A mi azonban a kézi-munka tárgyát illeti, ebből a vizsgálatot egy, a miniszter által ez alkalomra kinevezett nő-vizsgáló bizottság ejti meg, mely egyúttal — tekintettel a tanulók egyéb tárgyakban is tanusított előmenetelére — a jutalomra érdemes leány-tanulók névsorát is megállapítja.

A vizsgálatok a miniszter által jóváhagyott terv értelmében a délelőtti órákban tartatnak; a délutáni idő az iskolai év folyamában készített műtárgyak (kézi-munkák) rendezésére szolgál.

A vizsgálatok utolsó leczke-óráiban irásbeli verseny-vizsgálatok tartatnak minden egyes tantárgyból.

A vizsgálatok alól egyetlen leány-növendék sem vonhatja ki magát a nélkül, hogy jogosúltságát egy újabb vizsgálatra el ne veszítené.

A mely leány-növendék azonban a vizsgálatról való elmaradását elég elfogadható okokkal igazolja, annak joga van, magát a következő iskolai év kezdetén megvizsgáltatni.

Ha valamely leány-növendék egynél több tantárgyból elégtelen jegyet nyert, köteles az évet ismételni; a mely növendék

azonban csak egy tárgyból nyert elégtelen érdemjegyet, az a következő iskolai év kezdetén — ha különben a kézi-munkában, mely amúgy is főfeladata az ilynemü iskoláknak, elegendő jártasságot tanusít — ismétlő vizsgálatra bocsátható.

A vizsgálatok befejezése után a tanár-testület gyülése megállapitja a növendékek érdemjegyeit és kiszemeli a jutalmakra érdemeseket. A jutalomra azok a legérdemesebbek, kiknek érdemjegyei összeadva a legmagasabb számot adják ki.

Elesik azonban ebben az esetben a jutalomtól az illető növendék, ha különken az erkölcsi viseletből év közben kedvezőtlen érdemjegyet kapott. E tekintet alá jönnek mind ama növendékek, kiknek érdemjegye év közben a 8-on alul maradt.

Az érdemjegyek úgy a tantárgyakból, mint a magaviseletből is a következők: 10 = dicséretes; 9 és 8 igen jó; 7 és 6 = jó; 5 és 4 = középszerű 3, 2 és 1 = rosz.

Olyan leány-növendék sem részesülhet jutalomban, a ki különben minden tekintetben megütné a kívánt mértéket; de az osztályt ismétli. —

Ama növendékek, kik mind a tantárgyakban, mind a kézi munkákban kitűntek, jogot tarthatnak mind a két nembeli megjutalmaztatásra.

Azon vizsgálatokon kívül, melyeket a leány-növendékek, hogy az osztály végzettségét igazolhassák minden iskolai év végén letesznek, tartoznak még egy általános vizsgálatnak is alávetni magukat úgy az összes tantárgyakból, mind a kézi-munkának is ama köréből, melyben magukat kiképeztették.

A tantárgyakra vonatkozó jutalmakban részt vesznek az egész osztálynak növendékei; a kézi-munkára vonatkozó jutalmak azonban — mivel a növendékek a munkakör három főágazata szerint három főirányban taníttatnak — a jutalmak is csoportokat képeznek.

Az egyes tanfolyamok és az egész iskola bevégzettségéről szóló bizonyitványokat az igazgatónő irja alá és az intézet pecsétjével látja azokat el; a bizonyitványok átvételét a növendékek a classifikáló könyvben a bizonyitvány másának aláirásával igazolják.

A fegyelmi szabályok következők: A kötelességeket nem teljesítő, vagy az iskolai szabályokat áthágó növendékek büntetésnek vannak alávetve; a büntetések, melyek a bűn mérvéhez képest alkalmaztatnak, a következők: 1, a megintés; 2 az iskolában való visszatartás, bezárás; 3 a szülők értesítése; 4 az ideiglenes, vagy végleges kizárás.

A megintés a vétség arányában történik vagy az iskolában vagy tanműhelyben, a többi leánynövendék jelenlétében, ha t. i. a vétség is azok jelenlétében követtetett el; ellenkező esetben magán úton az igazgatói irodában.

A bezárás büntetése alkalmazást nyer mind azon esetekben, melyeket a tanár, illetőleg kézi munka-tanító erre minősítetteknek tart. Ily esetben a leány-növendék $^1/_2$ vagy 1 egész órát állva marad a terem egyik félreeső szögletében; súlyosabb vétségekben a bűnös növendék az intézetnek e célra szolgáló külön helyiségében valósággal bezáratik és büntetési munkát kap. A bezárás ideje 1—3 óráig terjedhet.

Lényegesebb kihágás a tanár-testület határozata alapján ideiglenes kizárást von maga után, mely azonban 30 napon túl nem terjedhet, s melyről a miniszter is mindenkor értesítendő.

A végleges eltávolítás csak azon esetben alkalmaztatik, ha a tanítvány kereken megtagadja a tanár-testület iránti engedelmességet, vagy tettei által a közerkölcsiséget veszélyezteti — s az igazgatóságnak törekvése, hogy a növendékeket a javulás utjára terelje, eredménytelen maradt. A kizáratás a tanár-testület által fölvett jegyzőkönyv alapján mondatik ki. A jegyzőkönyvet az igazgatóság saját véleménye kíséretében a miniszteriumhoz terjeszti föl.

A miniszter által helyben hagyott kizáratásról a szülők vagy helyetteseik értesíttetnek.

III. A leány-középiskolák tanterve.

1. Vallástan.

I. osztály: Az ó-testamentom magyarázata, mint bevezetés a kereszténységhez, tekintettel a Messiásról szóló elvre.

II. o.: Az új-testamentom magyarázata, tekintettel a kereszténység megalakulására és más hitfelekezetek viszonyaira.

III. o.: Az orthodox vallás dogmái és hitelvei a román egyház keletkezésére vonatkozó magyarázatokkal.

IV. o.: A keresztény erkölcstan az evangelium és a sz. írás alapján.

V. o.: Nincs vallásoktatás.

2. Román nyelv.

I. o.: A szószármaztatás alapján egyszerű és bővített mondatok, szóalkotás képzés- és összetétel által, helyesírás és megfelelő irásbeli dolgozatok.

II. o.: Az okszerű elemzés, szólásmódok, a főmondat megkülönböztetése a mellékmondattól, az írásjegyek használatának ismertetése, megfelelő gyakorlatok.

III. o.: Az irálytan, a tropusok és figurák, a prozodia és poetika és az ezekre vonatkozó írásbeli dolgozatok.

IV. o.: Irodalmi fogalmazványok, az irodalom különböző nemeinek szabályai, levelezési gyakorlatok.

V. o.: Az irodalom általános elemei, tekintettel a világirodalom, de kiváltképen a román irodalom nevezetesb férfiainak életrajzaira.

3. Franczia, német és olasz nyelv.

I. o.: Írás és olvasás, valamint könnyebb szólamoknak és egyszerűbb mondatoknak fordítása.

II. o.: Nyelvtani és helyesírási elemezések, fordítások és tollbamondás.

III. o.: Mondattan, dialogusok és idézetek.

IV. o.: Levelezések és beszélgetések.

V. Szerkesztések és magasabb fokú irodalmi fordítások.

4. Mennyiségtan.

I. o.: Az elemi iskolai tananyag ismétlése.

II. o.: Az okszerű arithmetika a mérték-rendszerig.

III. o.: Az okszerű arithmetika folytatása; algebrai elemek az egyenletekig.

IV. o.: Az algebrai elemek folytatása; a sík-mértan elemei.

V. o.: Számviteltan; mértan a térben.

5. Természettan és természetrajz.

I. o.: Az általános kozmologia elemei, a naprendszer, a föld és annak mozgásai, az atmoszféra és annak változatai, a testek háromnemű állapota és ez állapotoknak a világosság, melegség és villamosság által való módosulása, a föld felülete, a föld állat-, növény- és ásványországi termékei.

II. o.: A leíró és elemző zoologia, állattani anatomiai és fiziologiai észrevételek; az osztályozás alaprendszere, a különféle főbb osztályok és használatosabb állatok leírása; a háziállatok nevelésére és gondozására vonatkozó észrevételek.

III. o.: Az elemző és leíró növénytan, vonatkozással a virágtenyésztésre és kertészetre.

IV. o.: Természettan. Elemi ismeretek, a testek általános tulajdonságai: a nehézség, terjedtség, melegség, világosság, delejesség, villamosság, fénytan, akusztika; a használati eszközöknek megmagyarázása.

V. o.: Vegytan. Elemi ismeretek, általános tulajdonságok és törvények, alakúlások és átalakitások, ásvány- és földtani elemek.

6. Földrajz.

I. o.: A földgömb ismertetése általában, a térkép-jegyek magyarázata, a térkép-jegyek által képviselt fogalmak természetének értelmezése gyakorlati ismétlésével annak, mit a növendékek az elemi iskolában tanultak.

II. o.: Ázsia, Afrika, Amerika és Oceania (Ausztralia) természettani gazdaságtani és potitikai földrajza.

III. o.: Európa természettani, gazdaságtani és politikai földrajza részletesen.

IV. o.: A román területek (?) földirata különös részletezéssel.

7. Történelem.

I. o.: Az ó-kor rövideden, a rómaiak kivételével.

II. o.: A rómaiak története; a középkor rövid vázlata.

III. o.: Az újkor a franczia forradalomig.

IV. o.: A jelenkor története.

V. o.: A románok története, tekintettel a közigazgatási rendszerre.

8. Bölcsészet és nemzetgazdaságtan.

IV. o.: Psichologiai és logikai észrevételek.

V. o.: Ethikai esztetikai észrevételek; a nemzetgazdaságtan elemei.

9. Közegészségtan.

Az V-ik osztályban.

10. Neveléstan.

V. o.: Általános neveléstan és annak a nyilvános és házinevelésre vonatkozó segédeszközei.

11. Szabadkézi rajz és szépirás.

I. o.: A latin irásjegyek betanulása; folyékony irás; vonalzós rajz.

II. o.: A rondirás; a geometrikus és technikus rajz.

III. o.: Szépirási gyakorlatok; a figuralis rajz.

IV. o.: Szépirási gyakorlatok; tájképrajz.

V. o.: Figuralis rajz,ornamentikus rajz vonatkozással a nők napi szükségleteire vonatkozó alkalmazással; szinezési gyakorlatok vízfestékkel, szépirási gyakorlatok, vonatkozással a góth- és ékirásra.

12. Ének.

I. o.: A hangjegyek; az énekolvasás, énekjegyek, a kulcsok, a hangközök a nagyobb skálában, «do sol és fa» végzetű nagyobb scálák; a hangjegyek és pauzák értékei, a hangmenet, vagy tempó, a $^2/_4$, $^3/_4$ és $^4/_4$ ütemek. Elemi gyakorlatok és énektanulmányok vonatkozattal a «nagy- és kis-second» közökre.

II. o.: A nagyobb és a kisebb skálák a $^3/_2$, $^6/_4$, $^3/_8$, $^6/_8$, $^9/_8$,

12/8 méretek; elemi gyakorlatok és énektanulmányok a 3-ad és és 4-ed intervallumokra vonatkozólag.

III. o.: Elemi gyakorlatok és énektanulmányok az 5-öd hatod, 7-ed és 8-ados hangközöket illetőleg, valamint a chromatikus félhangokra vonatkozólag. Gyakorlatok a bas-kulcsban; ének kettősben.

IV. o.: Ének kettősben (kéthangon) karének darabok szöveggel. Gyakorlatok a széthangzó (dissonans) közökre, melyeket a gyakorlatba vett karénekek tartalmaznak.

V. o.: Lépcsőzetesen karénekek a mesterek szerkesztményeiből. A karénekek mestereinek vázlatos életrajzai.

13. Kézi-munka.

Az első négy osztályban a szabás, varrás, fehérítés, vagy mosás és a konyhai dolgok magyarázatával és pedig:

I. o.: Kötés kötő- horgoló és hímző-tűvel; szövevényesebb minták finomabb anyaggal; könnyebb virág- és levélfüzések kezdete; a szokásos ruházat készítése.

II. o.: A fehérneműek hímzése; a fehérnemű hímzés gyakorlata minden ruházatra vonatkozólag, valamint a finom-ruházatnál előforduló kezdő betűk «abc»-jének hímzése.

III. o.: Ruhaszabás és varrás általán; a hímzések folytatása és azoknak a szükséges és fényűzési ruhákon való alkalmazása.

IV. o.: Ruhaszabás folytatása, a méretek készítése; kalapok fejkötők és egyéb öltözéki eszközök elkészítése.

IV. A leány-ipariskolák tanterve.

Ez iskolák czélja az iparfejlesztés lévén, a fősúly erre esik és így a többi tantárgyak kevesebb számban is, szűkebb körben is fordulnak elő.

Szűk keretben a következő tantárgyak foglalnak helyet ez iskolákban: Vallástan, román nyelv, franczia nyelv, számtan, mértan, szabadkézi- és mértani rajz.

A kézi-munka három csoportra oszlik s mindenik növendék egy tetszése szerinti csoportba véteti föl magát. A három csoport:

1. *A ruházat általában,*
2. *Úri nőruhák szabása,*
3. *Művirágok és minták készítése. Minták.*

I. Ruházat.

I. évf.: Az egyszerű fehérnemüek varrása; az úgynevezett angol hímzés; a keresztes betétek hímzése; az egyszerű, nemzeti himzés; a gomblyukkészítés.

II. évf.: A férfiingek varrása; a díszruházat, a fínom hímzés, fínom betétek hímzése; az egyszerű gyermekruhák; gyakorlatok varró-gépen.

III. évf.: A fínom ruha-munka, fejkötők, fejdíszek, hajak, stb., a fínom hímzés lenvásznon, tulipánfélék stb., a nehezebb gyermekruha-készítés; a fehérneműek s gyermekruhák szabása, a minták készítése. A harmadik évfolyam leánynövendékei az év nagyobb részében a tanultakat gyakorlatilag mutatják be az alsóbb csoportbeliek előtt.

II. Úri nőruhák szabása.

I. évf.: Az egyszerű varrás, a tűzés, a szélek összeillesztése; az egyszerű gyermekruha-készítés; a gomblyukak készítése, a ránczolás szabadkézzel; a legegyszerűbb díszítmények.

II. évf.: A díszítmények összeállítása és azoknak a szoknyákra való fölrakása, illetőleg elhelyezése; a derék és ujjak előállítása, a gépvarrás, mindenféle díszítmények készítése.

III. évf.: A minták alkotása táblákon és a papiroson, e minták kicsinyítése és nagyítása a szükséghez képest, a mérték-vétel, a tunikák szerkesztése és mindenféle díszítmények rendezése. E csoport növendékei szintén tartanak gyakorlati próbát és úrinőknek való teljes szoknyákat (ruha-aljakat) készítenek.

III. Művirágok és minták készítése.

I. évf.: Viráglevelek kivágása, a virágszirmok készítése, a levelek vasalása és nyomása, az egyszerű virágok alkotása.

A posztófélék és a bársony ránczolása és tűzése, a kalapok alakítása és földíszítése.

II. évf.: A levelek kivasalása és préselése, a levelek és szirmok színezése; a legnehezebb virágszirmok (stamina) készítése; mindennemű virágok készítése és csokorba való kötése; mű-növények készítése.

A kalapok hajlítása, földíszítése és a fejhez idomítása; főkötőkhöz kalapokhoz és hajakhoz szükséges egyszerűbb díszítmények.

III. évf.: A színek összetétele, a legnehezebb virágok készítése, a virágoknak lombokká való alakítása, salon-csokrok készítése, az edényeknek virágokkal való ékítése; a virágoknak koszorúkba kötése.

A kalapok-, fejékek-, fejkötők- és hajak alakjainak előállítása; különböző haj-és kalap- divatformák, a legszövevényesebb díszítmények; a kalapok és hajhoz való virágok és tollak összeállítása.

Végül megemlítjük, hogy hivatalos adatok szerint Romániában az 1883-iki évben volt:

1. Községi vegyes (fiú és leány) népiskola: 1945; 2. Városi elemi leány iskola: 125; 3. Közép és ipar-leányiskola: 12. Az összes közoktatási költségek ugyanezen évben 11,007,738 lei-re vagy frankra rúgtak.

Közli: Kiss Gábor.

KÖNYVISMERTETÉS.

Vezérkönyv a női kézimunka osztályonként tanításához leányiskolában s magán-használatra 128 ábrával. Szerkesztette *Dóczy Gedeon* tanár, a debreczeni ev. ref. egyház leány-nevelőintézetében igazgató. A debreczeni ev. ref. egyházkerület tulajdona. Ára 1 frt 50 kr.

A tiszántúli ev. reformált egyházkerület 1878-ban új népiskolai tantervet dolgozott ki s léptetett életbe s még 1881-ben nyilvános pályázatot hirdetett az új tanterv alapján készítendő vezérkönyvek és kézi könyvek megírására. Több jeles népiskolai könyv köszöni a pályázatnak lételét, a pályázat azonban a «Munkatanítás»-ra nézve meddő maradt s így az egyházkerület — a népiskolai egyházkerületi tanügyi bizottság ajánlatára — *Dóczy Gedeon* urat hívta fel s bízta meg azzal, hogy a «Munkatanítás»-hoz készítsen egy vezérkönyvet. Ez a könyv keletkezésének története.

Első pillanatra egy kissé különösnek tűnik fel előttünk, hogy a «Munkatanítás» vezérkönyvének megírására *egy férfi* vállalkozott. A munkatanítás annyira praktikus tárgy, s a férfiak eddig oly keveset és ritka esetben foglalkoztak vele, miszerint alig tudjuk elképzelni, hogy akadjon köztük valaki, ki a munkatanítás theoriájának megalkotására szükséges gyakorlati ismeretekkel bír, s azokkal bibelődni méltóságán alulinak nem tartja. Itt kétségkívül kivételes esettel van dolgunk s lehet — a dolog minden különössége mellett is — hogy e kivételes esetnek egy egészen kitűnő vezérkönyvet köszönhetünk. Szükségesnek tartjuk ugyan, hogy a ki a munkatanításhoz vezérkönyvet ír, bírjon a kötés, varrás, himzés stb. női munkákban nem csupán elméleti, hanem gyakorlati ügyességgel is: de Dóczy úr pedagógiai jó hírneve elég kezesség nekünk arra, hogy bele sem fog olyan tantárgy tanítási módszerének leírásához, melyhez maga nem ért, melyet gyakorlatilag meg nem kisérlett.

Ime, bevalljuk egész őszintén, ezekkel a gondolatokkal fogtunk az előttünk fekvő könyv tanulmányozásához, s már csak azért is lelkiismeretes gonddal olvasgattuk azt, mert ismertetésére több oldalról felszólítottak. A mű tanulmányozása kezdetén alkottunk magunknak egy ideális mértéket, melynek alapjául az szolgált a minek és a milyennek egy jó vezérkönyvnek szerintünk lennie kell. Ezt a mértéket — kimondjuk nyiltan — a Dóczy úr könyve nem ütötte meg. Egy jó vezérkönyvnek szerintünk legelső és legfontosabb feladata a tanítási anyagot osztályonként lehető legpontosabban megjelölni, s a lehető eltérésekre — pl. városi vagy falusi, osztott vagy osztatlan iskolákban — rámutatni. Egy jó vezérkönyvnek, a fokozatosság elvét szem előtt tartva, meg kell határoznia még azt is, hogy az egyes munkanemekből melyik osztályban, vagy milyen korú gyermekekkel, milyenféle munkadarabokat készíttessen a tanítónő. Épen ezekben a dolgokban találjuk a legnagyobb ingadozásokat a munkatanítás terén s igazán nagy szolgálatot tenne a munkatanítás ügyének, ki a tanítási anyagot és módszert szigorúan körvonalozná s az összes hazai leányiskolákra nézve egyaránt kötelezővé tenné. Dóczy úr könyvében ezeket a dolgokat kerestük, de nem találtuk meg, pedig Dóczy úr maga is érezhette művének e hiányát, mert előszavában utalva rá, azzal igyekszik mentegetőzni, hogy a «tanmenet»-ről azért nem emlékezhetett meg, mert az a különböző helyi körülmények között levő iskolák szerint igen különböző. Igaz, de épen azért volna jó, ha a járatlanokat útbaigazítaná valaki, hogy a munkatanítás széles mezejéről minő ismeretek virágait ültesse be legczélszerűbben tanítványai lelkébe.

Világért sem jut azonban eszünkbe, elítélni egy művet csak azért, mert nincs benne az, a mit mi vártunk, reméltünk. Hiánynak tartjuk ugyan ezt, de tudjuk, hogy a maga nemében jó lehet a mű abból a szempontból megítélve, melyből a szerző kiindúlt, ha a mi mértékünket meg nem üti is. A kérdés csak az, helyes volt-e a szerző álláspontja?

Szerző «A női kézimunka főfajainak elemeit oly módszerrel igyekezett kidolgozni, a mely által egy osztály valamennyi növendéke aként tanítható, mintha csak egy személyt tanítanánk; arra

törekedett, hogy a női kézimunkatanítás által ne csak a kéz ügyesedjék, hanem az értelem és az ízlés is fejlődjék». (L. Előszó XI. lap első bekezdés.) Elismerjük, hogy e törekvés helyes, de kénytelenek vagyunk hozzá tenni, hogy a siker messze elmaradt a törekvés mögött.

Azt, hogy szerző oly módszert igyekezett kidolgozni, mely szerint «az osztály úgy tanítható mintha egy személy volna», csak íráshibának veszszük, mert szerintünk óriási különbség van a tömegtanítás és az egyénenként való tanítás között. Az iskolai vezérkönyvírónak épen e különbségekre kellene rámutatni, de ezekre nézve Dóczy úr könyve teljességgel nem ad útbaigazítást. Dóczy úr könyvében nem leltünk mást, *mint egyszerű leírását a különböző munkanemek készítésmódjának.* Elismerjük, hogy az ily munkának is van jogosultsága, csakhogy az ilyen munka iskolai használatra alkalmatlan. Oda teszi ugyan Dóczy úr minden fejezet végére az elmagyarázott dolog ismétlését kérdésekben és feleletekben, de ez még nem szolgál útmutatóúl a tömegtanításra nézve, mert arra, a minek ismétlését magában foglalja, a munkatanítónőnek szüksége nincsen; feltéve t. i., hogy a munkatanítónő, mikor a tanításra vállalkozik, tud már horgolni, kötni, varrni, stb. De nincs erre szüksége a tanítványnak sem, mert ő is csak oly sikerrel használhatná e könyvet, mint a ki tánczolni, úszni, tornászni, stb. könyvből akarna megtanulni. Az ilyen könyv csak fejlettebb tanulók részére, magánhasználatra alkalmas.

Hogy Dóczy úr nem adja művében azt, a mire a tanítónőknek — mert hisz ezek számára írta könyvét — szükségök van, ennél a hibánál sokkal nagyobb hiba az, hogy azzal, a mit nyujt, félre vezeti őket. Felsorolja pl. először a horgolásnak — még a műhorgolást sem véve ki — mindenféle faját meg-megszakítva, a szerinte módszeres kérdések és feleletek sorozata által. A kézimunka-tanítás methodikájában esetleg járatlan tanítónő ebből azt következteti, hogy neki azt olyan sorrendben kell megtanítania s talán, ha telik az idejéből, meg is tanítja mind. Pedig azokra a mesterséges horgolás-szemeknek készítésére nem csak az iskolai folyam alatt, de talán egész életében sem lesz szüksége a tanítványnak. Az iskolának nem

is lehet feladata a műhorgoláshoz tartozó különféle szemek készítésmódját megtanítani s ha teszi, megbocsáthatatlan hibát követ el. Ép így van ez a kötéssel, varrással és hímzéssel is. Az alatt, hogy az iskola a munkanemek elemeit tanítsa meg, nem szabad azt gondolnunk, hogy a tanítás elemeit az egyes munkák elemzése által találjuk meg; így nagyon sokat kellene adnunk a gyermeknek, a mi az ő képességeit, szellemi fejlettségi fokát túlhaladja: a gyermeknek csak a legkönnyebb és legegyszerűbb munkák ismeretére s gyakorlatára van szüksége, s ezt a legegyszerűbbet és legkönnyebbet kiválasztani sok pedagógiai tapintatot s a munkanemek alapos, gyakorlati ismeretét feltételezi.

Nem csak azt nem találtuk tehát Dóczy úr könyvében, a mit mi kerestünk, hanem azt sem, mit ő az előszóban igért s a mit ő maga a munkában nyujtani vélt. Sehol egy módszertani utasítás az eljárásra nézve, sehol egy útbaigazító szó a tanítónőhöz intézve! Ha csak módszertani utasításnak nem veszszük azt, hogy Dóczy úr a horgolás egyes mesterségesebben előállítható mintáinak leírását házi feladatúl kivánja adni a növendékeknek! (26. lap.) Milyen növendékeknek? Elemi vagy polgári iskolai növendékeknek? Beszélhetünk aztán a tanulók fölösleges túlterhelése ellen!

Mindezekből kitünik, hogy mi Dóczy úrral a «Vezérkönyv»-ek természetére nézve nem értünk egyet. Azt találjuk szükségesnek, a mit Dóczy úr szándékosan kihagy könyvéből, a mit pedig ő ad benne, az szerintünk hasznavehetetlen. Ilyen különböző alapokon állva a művet elvi szempontból megitélni tartózkodunk. Inkább annak tárgyalásába bocsátkozunk, jó-e az, a mit Dóczy úr könyvében nyújt s a mire ő oly nagy súlyt helyez, a munkanemek leírása? Részben jó, részben nem. Jó mindaddig, míg legfőbb «kútforrását» «Gabriele Hillardt»-ot szóról szóra követi, a mit a szerzőnőbe vetett megtisztelő bizalommal lapokon és fejezeteken keresztül meg is tesz, átvéve híven a szöveghez tartozó ábrákat is. Őszintén szólva azt nem is veszem rossz néven — erre talán a szerzőnőnek lehetne oka — Dóczy úrtól. Azokat az unalmas leírásokat, melynek szerkesztéséhez és olvasásához egy német türelme szükséges még fordítani is nagy áldozat, az ábrák megrajzoltatása s a «clichék»

újból készíttetése pedig igen sokba kerül: csak azt sajnálom, hogy Dóczy úr a fordítás készítése közben fáradságot nem vett magának a helyes és már eddig is használatban levő műszók felkeresésére. Bármelyik kézimunkához értő hölgyet kérdezte volna meg ismerősei közül, az megmondta volna, hogy «*das Auflegen der Maschen*» magyarban nem a «*szemek felrakását*», hanem egyszerűen «kezdést» jelent, a *hurkos felrakás = kezdés hurkolt szemekkel; a szemek felkötése = kezdés síma szemekkel; leszemzés = bevégzés, fonal elkötése = fonal betoldása* vagy *bekötése; láb = harisnyafej;* a *rádli* nem *vonalvezető*, hanem *jelző kerék*, a czérna nem «kötelek»-be van kötve, hanem *pászmákba* vagy kötegekbe, nincs *hengerre vonva*, hanem *rátekerve* vagy gombolyítva; a fehér vászonnak nincs *színes oldala*, hanem «*színe*», ellentétben a «*fonákjá*»-val vagy visszájával; az *egyesítő-varrás* magyarúl *összevarrás* stb.

De nem folytatjuk tovább e sort, nehogy szőrszálhasogatónak látszassunk, legföljebb azt emeljük még ki, hogy a *szalagra erősített gombostűhorgot* nem szokták a vaaróasztal fiókjába szorítani, hanem rendes körülmények között rávarrják a varró-vánkosra. Egyet azonban nem hagyhatunk szó nélkül s ez a szabás leírása; ez ellen tehetünk legtöbb kifogást. Könyvének e részében Dóczy úr elhagyta vezetőjét a jó «Gabriele Hillardt»-ot s másokhoz fordúlt és pedig — úgy látszik — mást követ a fehérnemű-szabás leírásánál, mást a felső ruhaszabásánál; innen van, hogy egyszer arányosított (48-as) mérőszalagot használ, máskor meg a czentimétereset. Innen látszik legjobban, hogy Dóczy úr maga soha sem tanított szabni, különben tudná, hogy mennyire megkönnyíti a tanítást, ha a növendékek a fehérneműek s a felső ruhák szabását egy s azon rendszer szerint tanulják, s hogy mennyivel többet ér — különösen az iskolai tanításban — a czentiméteres mérőszalag használata az arányosított mérőszalagok használatánál. Elképzelheti bárki, hogy mily sok gyakorlati nehézségbe ütközik minden testalkatra külön arányosított mérőszalagot készíteni olyformán, hogy a felső-derékbőség felét *negyvennyolcz* egyenlő részre osztjuk, s mily fölösleges munka ez, mikor a czentiméteres mérőszalagban egy egyenlő részekre pontosan beosztott mértéket bírunk. Feltűnő rossz különben a példa is, mit Dóczy

úr az arányosított mérőszalag készítésénél felhoz. «Például tegyük fel, hogy valakinek felső bősége 50 cm.; előveszünk egy 50 cm. hosszú papirszalagot s azt a közepén ketté vágjuk. A papirszalag hossza 25 cm.; de ne tekintsünk arra, hogy hány czentiméter, hanem ezt a szalagot oszszuk be 48 egyenlő részre; egy ilyen részt egységnek nevezhetünk. Az arányos mértéket mindenki saját felső bőségéhez készíti.» — Itt csak azt emeljük ki, hogy egy felnőtt, közép erős termettel bíró nőnek a felső bősége 90—100 czentiméter között változik, a legsugárabbaké is 75—80, sőt a hároméves gyermekeké is meghaladja az 50 cm.-t. A példának pedig pedagógiai szempontból meg kell közelíteni a valóságot, a valóságtól való eltérés teljesen az értelmesség s az érthetőség rovására esik.

Ezek a legfontosabb megjegyzéseink Dóczy úr könyvére nézve, ezekből mindenki következtetést vonhat a könyv értékére nézve. Őszintén sajnáljuk, hogy a könyvben több dicsérni valót nem leltünk; már csak azért is, mert így egy jó munkatanítási vezérkönyv készítését még mindig a jövőben kell várnunk, remélnünk valakitől. Sajnáljuk különösen azt, hogy az egyházkerület e mű kiadása által kitüzött czélját el nem érhette, de eme sajnálkozásunk daczára is kénytelenek voltunk a föntebbieket elmondani, mert az ügy iránti szeretetünk s igazságérzetünk ezt tőlünk egyaránt megkövetelte. Különben, ha itéletünkben valaki meg nem bízva állításaink bizonyítását követelné, utaljuk őt magára a munkára, melynek minden lapja igazolja az itt mondottakat; bővebb idézetektől és bizonyításoktól csupán térszűke s a t. olvasók türelmével való visszaélés félelme tartott vissza.

—*a* —*a*.

ISKOLAI ÉRTESÍTŐK.

I.

A budapesti VI. ker. állami tanitónőképző-intézet és a vele kapcsolatos gyakorló-iskola (leánynevelő-intézet) multja és jelene. (1869—1885.) Összeállította Zirzen Janka, igazgató. E sürűn nyomatott 6 ívnyi füzetben röviden összeállítva találjuk ezen, hazai nőnevelésünk terén oly fontos intézetnek történetét, felállításától egész a jelen ideig. Adott ugyan ki ez intézet már a föntebbi években is Értesítőket, számszerint 4-et, melyek fejlődésének első 12 évéről számot adnak: mind a mellett a képezde igazgató-tanácsa jónak látta, hogy a jelen füzetben az intézet fejlődésének egész története összefüggőleg feltüntettessék.

Az intézet 1869-ben Budán nyittatott meg, mint elemi isk. tanitónőképző, s a következő évben megnyilt a vele kapcsolatos elemi gyakorló-iskola. Az elemi isk. tanitónőképző kifejlődését nyomban követte (az 1872—73. isk. évvel) a felső nép- és polgári isk. tanitónőket képző intézet felállítása, mely mellé egyelőre külön gyakorló-iskola nem szerveztetett. Az elemi isk. képzőnek állandó tanári kara lett; a felsőbb képzőintézetben azonban az igazgatón kívül, nagyobbára ideiglenes tanitó-erők alkalmaztattak, s a budapesti (s különösen a budai) gymnasiumok egyes tanárai bizattak meg az oktatással. Az intézet helyisége előbb a buda-vári alsóbástyán levő s e czélra kibérelt Novák-féle házban volt, honnan 1872. év őszén a József-műegyetem előbbi budai helyiségébe, s innen 1874. tavaszán a viziváros ötpacsirta-utczai, saját czéljára épült házba költözött az intézet.

A tanitónőképző-intézetek csakhamar nagy népszerűségre tettek szert. A budai képzőbe több éven át háromszorta is nagyobb számmal jelentkeztek a fölvételre, mint a mennyien tényleg fölvehetők voltak. Közoktatásügyi kormányunk tehát elhatározta a fővárosban még egy másik tanitónőképző felállítását. — Ilyenformán 1875. őszén a budai felsőbb képezde, élén *Zirzen Janka* igazgatóval, Pestre tétetett át, azon épületbe, melyben az intézet jelenleg is elhelyezve van (Andrássy-ut, 65. szám a.); mely ház, az intézet czéljaira átalakítva, előbb béreltetett, s később a képezde számára megvétetett. Az elemi képző, új igazgató vezetése alatt, Budán maradt, s Pesten a felsőbb képezde mellett, szintén *Zirzen Janka* vezetése alatt, új elemi isk. tanitónő-képezde nyilt s fejlődött ki 3 évüvé, melyben már az intézet Budán végzett jeles növendékei: *Stetina Ilona, Harrer Paula* stb. kezdték meg a tanítást. — Az intézet megszilárdulásához jelentékenyen hozzájárult az, hogy 1877. őszén az ideiglenes tanárok nagyobb része helyett állandó tanitó-erők alkalmaztattak. Ekkor nevezték ugyanis ki az intézethez *Péterfy Sándor, Révy Ferencz, Sebestyén Gyula* és *Rybár István* tanárokat, kik mind a felsőbb, mind az alsóbb

képezdéhez nyertek megbizást. Az 1879. év őszén *Hoffman Jolán* és (Révy F. helyébe) *Komáromy Lajos* léptek az intézet tanári karába. Ugyanezen év nov. 19-én ünnepelte az intézet 10 évi fennállásának évfordulóját. mely alkalommal az intézet volt növendékei a tanitók árváit segélyző «Eötvös-alap»-hoz *Zirzen Janka* nevét viselő 1000 frtos alapítványt tettek le. Ugyanezen nap emlékére alapította a tanári kar folyóiratunkat, a *Nemzeti Nőnevelés*-t.

Az 1880—81-ik isk. évvel ismét lényeges fordulat állott be ez intézet fejlődésében. A két évi folyamu polg. isk. képezde ugyanis 3 évüvé alakíttatott, s egyszersmind nagyobb súly fektettetett benne a német, franczia és angol nyelvek, továbbá a zene és rajz tanítására. hogy a belőle kikerülő növendékek egy része alkalmassá legyen előkelő családoknál nevelőnői állomás betöltésére is; ehhez képest a felső képezde «*polgári isk. tanítónőket és nevelőnőket képző intézet*» czímét vette föl, és mellette gyakorló-iskolául benlakással egybekötött polgári leányiskola szerveztetett, mint *leánynevelő-intézet*, melynek ez évben megnyilt az I. és II. osztálya. A képezde állandó tanári kara teljessé lett *Pokorny Ottó*nak kinevezése által. A következő isk. évben teljesen megszünt az elemi isk. tanitónőképző, hogy az intézet az átalakított felsőbb képezde és gyakorló-iskolája fejlesztésére fordíthassa minden erejét. Az 1882. év nyarán az intézet helyisége az Andrássy-úti homlokzatnak az e czélra megvásárolt szomszéd telken való továbbfolytatása által jelentékenyen kibővíttetett, s a következő évben nagyobb összeg fordíttatott az intézet hiányos fölszerelésének gyarapítására.

A gyakorló polg. iskola bár eredetileg csupán benlakó növendékek számára terveztetett, mind a mellett kedvezményképen bejáró tanulók is vétettek föl beléje. Ez utóbbiak csak a polg. leányiskolák tanterve szerinti oktatást nyertek, a benlakók azonban ezenkívül külön oktatást kaptak az idegen nyelvekben, a zenében, a tánczban, úszásban. A benlakók tanítási és eltartási díj fejében évi 700 forintot fizetnek. A legutóbbi, 1884—85. isk. évben volt a gyakorló iskolának 53 benlakó és 75 bejáró növendéke. A bejáró növendékek számára, az illető szülők sürgetése folytán, kik leányaik nevelését az intézetben óhajtották befejezni, — a 4 polgári osztály fölé még 2 osztályú felsőbb tanfolyam szerveztetett, egyelőre ideiglenes minőségben. E szerint a mult évben már a leánynevelő-intézet 6 osztályból állott.

Nagy gondot fordított ez intézet az *ipari szakoktatásra* is. A növendékek eleitől fogva oktatást nyertek a különböző kézimunkákban és a munkaoktatás módszerében. *Zirzen Janka* a tanítás anyagát és menetét föltüntető munkagyűjteményt állított össze az elemi, felső nép- és polgári iskolák, valamint a tanítónő-képezdék számára, mely gyűjtemény jelenleg az orsz. tanszermuzeumban van elhelyezve. — Az intézet igazgatója s egy-két tanárnője több izben utazásokat tettek a hazában is, a külföldön is, az ipari szakoktatás tanulmányozására. 1876—1882-ig a képezdével kapcsolatosan külön *iparos tanfolyam*, majd *ipartanítónő-képző* is állott fenn az intézetben, melyből számos ipartanítónő került ki az állami tanítónőképzők, polgári és elemi iskolák számára. Az évenként tartatni szokott ipartanítónői képesítő vizsgálatokon nemcsak intézeti növendékek, hanem idegenek is nyerhettek képességükhöz mérten házi ipartanítónői oklevelet, vagy munkamesternői bizonyítványt. Az elemi isk. tanítónő-

képezde megszüntével megszünt az ipartanitónő-képző is, de azért a felsőbb képezde növendékei továbbra is rendszeres munkaoktatásban részesültek s évenként nehány jó tanító-erőt szolgáltattak a hazai iparoktatásnak. Az iparoktatásban jelentékeny haladást jelöl *Hollós Károly* rajztanárnak, az orsz. mintarajztanoda volt növendékének az intézethez az 1881—82-ik isk. évben történt kinevezése. A nevezett tanár ugyanis az ornamentalis rajz tanításánál főkép a magyar motivumok felhasználására és feldolgoztatására törekszik, s működésének megkezdése óta alig készült az intézet iparműhelyében himzett, vagy bármely más technikáju munka, melynek rajza nem stilszerű és nem magyaros. Erről eléggé tanuskodnak a jelenlegi orsz. kiállításon bemutatott munkák, melyek tervezetét Hollós tanár részben maga készítette, részben tanítványaival készíttette.

Az 1884—85. isk. évben a felsőbb képzőintézetben tanítottak: *Zirzen Janka* igazgató, *Péterfy Sándor*, *Komáromy Lajos*, *Sebestyén Gyula*, *Pokorny Ottó*, *Rybár István*, *Szarvasné Harrer Paula*, *Renaud Fanny*, *James Anna*, *Karkis István*, *Hollós Károly*, *Hoffman Jolán*, összesen 12-en. — A leánynevelő-intézetben tanítottak: főtiszt. *Klempa Simon*, VI. ker. prépost-plébános; *Laky Dániel* ref. főgymn. tanár, *Goldberg Rafáel* dr., budai rabbi — mint hitoktatók. — Továbbá: *Boldizsár Piroska*, *Tavassy Mariska* és *Thuránszky Irén* gyakorló isk. rendes tanítónők; a képzőintézet tanárai közül: *Komáromy Lajos*, *Rybár István*, *Szarvas Gáborné*, *Hollós Károly*, *Hoffman Jolán*. Mint benlakó nevelőnők: *Radnai Izabella*, *Vámossy Ilona*. Zenetanítónők: *Hoffman Amália*, benlakó rendes tanítónő; *Szebényi Antónia*, *Gaál Anna*, *Odor Vilma*, *Zöllner Erzsébet* óraadó tanítónők. — Mint óraadó a felsőbb tanfolyamban: *Sebestyénné Stetina Ilona*. Az angol és franczia nyelv tanítását a képezdei benlakó nyelvmesternők *(Renaud Fanny, James Anna)* vezették, azonban a társalgásra alkalmazva voltak: *Sutter Laura* és *Bürger Elza*. A tánczot *Campilli Frigyes* tanította. E mellett foglalkoztak a nevelőintézeti növendékek tanításával a képezde III. osztályának tanulói is. Ezek ismételték és gyakorolták be a kis növendékekkel a feladott leczkéket s gyakorolták velük a zenét és idegen nyelveket is. — E szerint az intézet mindkét ágában működő tanító-személyzet rendes és rendkívüli tagjai összesen 29-en voltak.

Az Értesítőhöz függelékül 3 statisztikai táblázat van mellékelve, melyek közül az 1-ső föltünteti, hogy az intézet fennállása óta évenként hány növendéke volt az elemi és polg. képezdének s közülök hányan részesültek segélyzésben; a 2-ik tábla a gyakorló isk. növendékeinek létszámát, s a 3-ik azt, hányan nyertek évenként az intézetben tanítónői oklevelet. — Az 1884—85-ik évben a polg. isk. tanítónő-képezdének volt összesen 59 növendéke (az osztályok szerint: 26 + 24 + 9); közülök benlakott 56, bejárt 3. A benlakó növendékek összes száma tehát, idevéve a leánynevelő-intézetbelieket is, — számszerint 53-at — 109-re ment. Az intézet fennállásának 16 éve alatt **750** *tanítónőt képesített a hazai nőnevelés számára*; még pedig az *elemi iskolák számára* **291**-et, a polgári iskolák részére **283**-at; továbbá **30** nyelvmesternőt az idegen nyelvek tanítására és **146** ipartanítónőt.

Az intézet könyvtára 4706 műből áll 7104 kötetben és 432 füzetben. Az utóbbi években külön *ifjusági könyvtár* is alapíttatott.

Az Értesítő szerkesztése óta ismét új mozzanat történt ez intézet fejlődésében, s az egésznek oly átalakítása kezdődött meg, melynek bizonyára áldásos eredményei lesznek hazai nőnevelésünk ügyére. Ez átalakítások tervét közoktatásügyünk tevékeny vezetőjének, *Trefort Ágost* úr ő excellenciájának f. évi jul. 6-án 24948 sz. a. kelt s az intézet igazgatójához küldött felsőbb rendelete foglalja magában. Ismertetésünkhöz függelékül ideiktatjuk röviden e szóban forgó változásokat.

Az ujítás alapját az képezi, hogy a *polg. isk. tanítónőképzés teljesen különválasztatik a nevelőnőképzéstől.* A polg. isk. tanítónő-képezde mellé 4 évfolyamú *nevelőnőképző* állíttatik, amattól teljesen független tantervvel. E gouvernante-képzőbe fölvétetnek 4 polg. osztályt jó sikerrel végzett, 15 évet betöltött s a magyaron kívül egy idegen nyelvet, pl. a németet, folyékonyan beszélő növendékek; a fölvételi vizsgálaton az egyes tárgyakból való kikérdezés mellett főleg tekintettel kell lenni a belépni kívánó értelmi tehetségének megitélésére, s különösen arra, hogy föllépése, társadalmi műveltsége olyan-e, hogy belőle négy évi nevelés és tanítás után előkelő körökben megjelenni tudó, értelmes nevelőnőt és ügyes társalgót lehet várni. — A növendékek a tanfolyam végezte után tanító- és nevelőnői képesítő vizsgálatot tesznek s a nyert oklevél jogosítja őket legalább elemi isk. tanítónőségre; azonban az idegen nyelvekben kellő jártassággal birók házi nevelőnői tisztük bevégzése után alkalmazást nyerhetnek mint nyelvtanítónők polg. leányiskolákban, felsőbb leányiskolákban, valamint a kellő jártassággal birók ugyanezen intézetben mint zenetanítónők.

A polg. isk. tanítónőképezde tantervében azon változás történik, hogy a franczia és angol nyelv, valamint a rajz, a zene és ének nem kötelező tárgyakká lesznek. Megmarad az eddigi 2 szakcsoport, s mellé egy 3-ik, a *nőipari szakcsoport* szerveztetik, melynek tanulói lehetőleg az intézetbeli nevelőnői, és polg. tanítónőképezdei növendékek közül veendők. E szakcsoportból a 3 évi tanfolyam végeztével s az illető képesítő vizsgálat letétele után a női munkák tanítására önálló munkatanítónők kerülnek ki, kik azonban megszerezhetik a nevelőnői vagy polg. isk. tanítónői oklevelet is. A szakcsoport oly növendékei, kiknek egyszersmind elemi isk. tanítónői oklevelük is van, — felső nép- és polg. iskolai, felsőbb leányiskolai és tanítónőképezdei munkatanítónőségre s egyszersmind tornatanítónőségre jogosíttatnak.

A képesítő vizsgálatokra más intézetekbeli növendékek is jelentkezhetnek ugyan, s ezek az 1877-iki «házi ipari tanítónőképezde tanterve» szerint vizsgálandók; azonban ezek csak elemi iskolában lehetnek munkatanítónők.

A nevelőnőképezde mellett kétféle *gyakorló-iskola* lesz, u. m. egy 4 osztályu osztatlan *elemi iskola*, s egy 6 osztályu *felsőbb leányiskola*, mindkettő benlakó növendékekkel. Az eddig fennállott gyakorló polg. leányiskola fokozatosan felsőbb leányiskolává alakíttatik át, mely egyszersmind a polg. isk. tanítónőképezde növendékeinek is gyakorló iskolául szolgál.

A polg. isk. tanitónőképezdének benlakó növendéke lehet mintegy 32, a nevelőnőképzőé 36—40; a felsőbb leányisk. 6 osztályában összesen 72, a gyakorló elemi iskola 4 osztályában összesen 16 benlakó növendék lehet. A benlakó nevelőnő-jelöltek ingyenes tartásban és neve-

lésben részesülnek, a gyakorló-iskolai növendékek pedig rendes fizetés mellett vétetnek föl.

A nevelőnőképző s az elemi gyakorló-iskola első osztálya már a jelen iskolai évben megnyilik, s ez új intézeti ágak tovább fejlődése által szükségessé válandó helyiségek már a közel jövőben újabb építkezés által fognak előállíttatni.

II. Felsőbb leányiskolák.

1. Értesítő a budapesti m. kir. állami felsőbb leányiskola 1884—85. tanévéről. Közli: Berecz Antal, igazgató. — Az intézet ez évben fejezte be fenállásának tizedik évét s régi, bérelt helyiségéből, a hol az első deczenniumot töltötte, a kormány által számára berendezett ujvilág-utczai új épületbe költözött be. A jubiláris ünnepet f. év junius 14-én már az új helyiségben ülte meg. — Az intézet *tanítókara* a hitoktatókkal együtt 26 tagból állott; *tanárok:* Berecz Antal igazgató, Berecz Ede, Hornischek Henrik, Károly Gy. Hugo, Lojka Hugo, Rayé Lajos, Révy Ferencz, Sonnenfeld Zsigmond, Torkos László, dr. Balogh Tihamér, Bockelberg Ernő; *tanítónők:* Beöthy Miklósné Stetina Róza, Bogya Irma, Bossányiné Edwards Ellen, Odor Emilia, Saláry Irma, Egan Luiza, Goldzieher Ilona, Tomor Etelka, Henderson Mari, Bockelberg Ernőné. — Tanítottak összesen 11 osztályban, mivel minden osztály párhuzamos volt, kivévén a hatokikat. — A növendékek összes *létszáma: 373;* tehát 19-el több mint a megelőző évben. Az egyes osztályokban a legnagyobb létszám 41 (II. a. osztály), a legkisebb: 23 (V. a. osztály); az osztályok átlagos látogatottsága: 33. — *Vallásra* nézve volt: róm. kath. 114, ágost. ev. 27, reform. v. 8, mózes v. 224; *nemzetiségre* nézve: magyar 365, német 4, más 4; *illetőség szerint:* Budapesten születtek: 297, más megyékben 68, külföldön 8. — Az osztályt ismételte 1, javító vizsgálatot tett 1; az isk. év berekesztése előtt kilépett 21. — Az Értesítő közli a részletezett tanítási anyagot s a használt kézikönyvek jegyzékét; az isk. felszerelések (taneszközök, könyvtár stb.) gyarapodását azonban ez évben nem ismerteti. — *Tandíj:* 80 frt; *beiratási díj* 5 frt.

Az Értesítő a hivatalos részen kívül közli Sonnenfeld Zs. tanár értekezését az iskola tizéves történetéről és Révy Ferencz emlékbeszédét az intézet elhunyt rajztanára, *Rákosy Nándor* fölött. Rákosy 1832-ben született Szegeden, a hol atyja tekintélyes polgár és vagyonos vaskereskedő volt s fiát is arra a pályára szánta, a mely az ő szorgalmát és fáradságát oly dúsan jutalmazta; ezért a 15 éves Nándort a gymn. hat osztály elvégzése után Aradra adta egy jónevű vaskereskedésbe. De alig töltött itt az ifju egy évet, mikor kiütött a szabadságharcz s őt is magával ragadta. Rákosyt, a «gyermekhőst» vitézsége csakhamar hadnagygyá, testének erős alkotása pedig zászlótartóvá tette. Több véres ütközetben vett részt s kartársai ma is elragadtatással beszélnek vitézségéről, bátorságáról és vakmerő huszárbravurjairól. A szabadságharcz gyászos vége után Rákosy is az üldözöttek közé került s elfogatván egy ideig a temesvári várban sínylett, később pedig besorozták a császári hadseregbe mint közvitézt. Innen azonban egy baleset következtében, a mely képtelenné tette őt a katonai szolgálatra, az ötvenes évek elején megszabadult s mig Pes-

ten több éven át gyógyíttatta magát, erőt vett rajta a festéshez való régi hajlama s kezdett rajzolni tanulni. Gyors haladása ez új pályán megfelelt nem közönséges tehetségének. 1855-ben nagyobb külföldi tanulmányutat tett, honnan visszatérvén nehány évet Velenczében töltött, hogy a híres Blaas Károly vezetése mellett tanulmányait befejezhesse. Ez idő alatt festett képeit atyjának kellett hazaküldenie Szegedre s így művei csak kis körben forogván, Rákosy neve nem válhatott oly ismeretessé, a mint ezt művészi alkotásai megérdemelték volna. Végre a hosszas távollét után erőt vett rajta a honvágy; hazajött s mint történeti festő Budapesten telepedett le. Művészi ecsete itt csakhamar ismertté tette nevét a szakkörökben s megbízásai napról-napra szaporodtak. Szorgalmas munkásságából családi ügyei zavarták ki, melyek miatt kénytelen volt a fővárost elhagyni s atyjához költözött Szegedre. Itt 1869-ben megházasodott s megkettőzött erővel látott művészi ambicziója kielégítéséhez. Azonban a sors ellene fordult. Atyja még ugyanabban az évben meghalt s őt tette általános örökösévé. Anyagi gondok nehezedtek reá, melyekkel nem birt megküzdeni. Pihentetni volt kénytelen ecsetét s reménységének szálait egyelőre legalább az ekeszarvához kötötte. Nem boldogult; elvesztette mindenét, vagyonilag teljesen tönkre jutott. De már ekkor családapa volt, s nem volt szabad kétségbeesnie. 1876-ban ismét feljött tehát a fővárosba, hogy művészi pályáját újra kezdje. Sokat szenvedett, türt és dolgozott. Sorsa évről-évre javult is, míg végre 1879-ben az áll, felsőbb leányiskola rendes rajztanárává nevezték ki. «Ez idő óta volt ő a miénk — úgymond a megemlékezés irója — egész haláláig. Tanítványainak nemcsak mestere, de valóságos atyja is, a kik ezért őszinte gyermeki szeretettel övezték körül». Egész lelkével az iskolának és a művészetnek élt, de a sors élete ellen tört. Hosszú, gyötrő betegség vetett gátat lelkes, mondhatni lázas munkásságának s kínos szenvedéseitől csak a halál szabadította meg 1884 november 26-án.

2. A trencséni m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1884—85. tanévről. Közli: Manyák Alajos, igazgató. — Az intézet ez évben vált teljessé a 6-ik osztály feállítása által, s mivel a felsőbb leányiskolával négyosztályú elemi iskola is van összekapcsolva, az ennek első osztályába lépő növendék tiz éven át részesülhet az iskola falai között nevelésben s kiképzését ott fejezheti be, a hol megkezdte. A felsőbb leányiskola tanítókara a hitoktatókon kívül 8 tagból állott; *tanárok:* Manyák A. igazgató, Guta József, Szimányi Samu, Ényi László, Pfeiffer Antal; *tanítónők:* Guta-Oláh Mária, Hell Franciska, Platthy Kamilla. Az elemi iskolában tanítottak: Ényi-Mauks Gabriella és Czink Antonia. — *A növendékek száma* az igazgató jelentése szerint örvendetesen szaporodott; e szaporodás a mult évi létszámnak 48%-át teszi. Az összes létszám 108; ebből esik a felsőbb leányiskola hat osztályára 71, az elemi iskola négy osztályára 37 növendék. Évközben elmaradt 9 növendék. A felsőbb leányiskola alsó három osztályában volt: 15, 27, 18; a három felsőbb osztályban már csak: 6, 4, 1 növendék. *Vallásra nézve* volt az összes növendékek közül: róm. kath. 48 (f. l. isk. 25), gör. e. 2, ágost. 7 (6), helv. v. 2, mózes v. 49 (40). *Nyelvre nézve:* magyar 21 (f. l. isk. 10), magyar-német 59 (45), magyar-tót 15 (5), magyar-német-tót 13 (11). *Szüleik lakóhelyére nézve:* Trencsén városi 81 (f. l. isk. 46), trencsénmegyei 17 (mind a f. l. iskolában), nyitramegyei 6 (5), pest-, pozsony-, turóczmegyei 1—1,

morvaországi 1. *Előmenetelre nézve:* haladó 106, ismétlő 2 (1). Az intézet internátussal van egybekapcsolva; bennlakó növendék volt 8 (f. l. isk. 7), bejáró 100. Volt *iskolai takarékpénztár* is; az elemi iskola I—IV. osztályának 37 növendéke közül gyűjtött 24 növendék 225 frtot, a felsőbb leányiskola I—II. osztályának 42 növendéke közül gyűjtött 44 növendék 259 frtot; az összes betétel tehát 484 frt. Az értesítő közli a részletezett tantervet, a használt könyvek jegyzékét s a taneszközök örvendetes gyarapodásának kimutatását. *Tandíj:* a f. leányiskolában 30 frt, az elemiben 20 frt; *beiratási díj* egyszer mindenkorra 5 frt. A benlakás díját nem közli az értesítő.

Értekezés: «*Néhány tanítási óra a számtanból*» *Szimányi Samutól.*

3. A lőcsei m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1884—85. tanévről. Dr. Szántó Károly igazgatótól (IV. évfolyam).— «Az intézet épülete — úgymond az igazgatói jelentés — Lőcse középpontján van és a város legszebb épületei közé tartozik; 16 szobát foglal magában s minden oldalról fák veszik körül. Az intézetben levő tornaterem már be van rendezve, bár némi átalakításra vár még. Az intézet épületének kibővítése lehetővé tette, hogy külön kézimunka-termet, énekszobát és tanítónői szobát rendezzünk be. Ez utóbbiban nemcsak a tanítónők tartózkodnak, hanem kisebb, hamar muló betegségtől rosszul lett tanulók házi orvoslást is nyernek». A *tanítókarnak* a hitoktatókon kívül nyolcz tagja volt; *tanárok:* Dr. Szántó K. igazgató, Hibján József, Klimkó Mihály, Kottler Dániel, Szobissek József; *tanítónők:* Eördeögh-Holzinger Anna, Klimkó-Kozmund Vilma és Thoma Teréz. Az intézet *öt osztályában a növendékek száma összesen 85.* Évközben elmaradt 4 növendék. Az osztályok látogatottsága az osztályok sorrendjében: 28, 14, 19, 21. 3. *Vallásra nézve* volt: róm. kath. 42, ágost. v. 28, reform. v. 1, mózes v. 14. *Anyanyelv szerint:* magyar 23, német 62. *Előmenetelre nézve:* haladó 83, ismétlő 2. Az értesítő közli a f. l. iskolák szervezeti szabályait, a részl. tantervek, a használt tankönyvek jegyzékét s a taneszközök gyarapodásának kimutatását (e gyarapodás pénzértékben kétezer írtnál többre rugott). *Tandíj:* 15 frt; *beiratási díj:* egyszer mindenkorra 5 frt; *évi értesítőre:* 1 frt.

4. A soproni m. kir. állami felsőbb leányiskola negyedik értesítője az 1884—85. tanévről (XIV. évf.). Közli: Jausz György, igazgató. — Ez évben megnyittatott az V-ik osztály, de csak két növendék vétette föl abba magát. «Ez alkalommal is sajnosan kellett tapasztalnom — úgymond az igazg. jelentés — hogy a szülők, noha az intézményt elvben pártolják, *nem szabadulhatnak amaz alaptalan félelemtől, hogy leányaik az által, ha az iskolát a szokott életkoron túl is látogatnák, házi kötelességeik teljesítésétől nagyon is elvonatnának*». Az intézet számára az állam új, teljesen megfelelő épületetet készíttet; az épület a jövő év tavaszán már lakható lesz. A mostani helyiségek szűk volta sok alkalmatlansággal járt; egyebek közt a tornatanítás is csak a legnagyobb bajjal volt eszközölhető. *A tanítókarnak* a hitoktatókon kívül 10 tagja volt; *tanárok:* Jausz György igazgató, Altdörfer Ker., Bründl Ödön. Fuchs Károly, Józsa Menyhért, Melchár József, Riesz József; *tanítónők:* Bründl-Prohaszka Ottilia, Tschürtz Oktávia, Wagner Jozefin. A *növendékek létszáma* az öt osztályban: *86.* Az osztályok látogatottsága: 30, 25, 17, 12, 2. *Vallásra* nézve: róm. kath. 30, ágost. v. 32, mózes v. 24; *nyelvre* nézve:

magyar 21, német 65, *illetőségre* nézve: sopron városi 73, sopronmegyei 10, más megyékből 3. Az értesítő közli a könyvtár tetemes gyarapodásáról szóló kimutatását. *Tandíj:* 20 frt; *beiratási díj:* 3 frt.

Értekezés: «*Az egészség ápolása a leányiskolában*» (magyar és német nyelven), Jausz Gy. igazgatótól. Különösen a gerinczgörbülésről, a skoliózisról szól s nem is annyira az iskola teendőit sorolja el a baj megelőzése, s ha már megvan az, szemmeltartása tekintetében, hanem a szülők mulasztásait és kötelességeit hangsúlyozza. «Szomorú dolog — úgymond — hogy tiz anya közül alig akad egy is, a ki a baj iránt azonnal komolyan érdeklődnék. Legtöbbjének sokkal több gondot okoz az a kérdés, hogy milyen szövetet válaszszanak leányaik ruhájához; hogy azonban milyen asztal vagy szék alkalmas részükre, s hogy azt hová kell állítani, az rájuk nézve tökéletesen közönyös. Senki sem törődik azzal, vajjon a házi feladatok készítésénél a gyermeknek bal felől jut-e a világosság, a mint kell, vagy nem kapja-e azt jobbról, vagy végre nem káprázatja-e szemeit előlről. Hányszor engedi az anya, hogy leánykája a szürkületben olvasson, vagy dolgozzék; hányszor vásárolnak könyvet parányi nyomtatással, néha csupán külső csinjuk kedveért és elrontják azokkal az ifjuság szemét. Nem néznek arra, vajjon a leányka írásközben egyenesen ül-e, sőt egyáltalában képes-e úgy ülni; nyugodtan elnézik azt, hogy a fejlődő idősb testvérek ifjabb testvérüket folyton egy és ugyanazon karon czipelik, vagy pedig a kicsinek első járási kisérleteit féloldalt fogva segítik elő: hanem az bezzeg sok fejtörést okoz, vajjon a leányka díszes ruhájában jól megállja-e helyét a tánczmester előtt s szépen perdül-e a szalonban. Így talál minden szabályellenes dolog szigorú megrovást; ám a modern társadalomnak amaz egészségügyi és magukat az egész életben megbosszuló vétségeire nem akad biráló; ha akad, nincs a ki meghallgassa, mire pedig meghallgatják, akkorára minden késő. Ha már a baj megesett, akkor annak elhárítására nem elegendő az örökös intés, hogy a gyermekek magukat egyenesen tartsák; a feladat: a jellem erejét szilárdítani és az ifjuságot egyenletes, kitartó izommegfeszítésre szoktatni. Mindenekelőtt azonban újra vissza kell adni a serdülő leánykának a gyermekkor üdeségét és életörömét, melyet a túlterhelés meg a fölösleges tudákosság rendszeresen elrabolt. Elég már az is, hogy a nyilvános iskola magasabb igényekkel lép a női ifjuság elé. Ha már most a szülői házban is minden szabad órát felemészt a mindenféle magánórák raja, s az Isten szabad ege alatt való mozgás a tiltott gyönyörök közé tartozik: akkor azon az úton járnak, a hol a szegény, vidámnak teremtett leánykák mumiákká aszalódnak össze . . . Csak nézzen az anya arra, hogy a gyermekek otthon vagy mind a két karjukat az asztalra támaszszák, vagy egyiket sem; hogy az ivásnál vagy pedig kézimunkák készítésénél ne ereszszék le balvállukat, lábukat ne tegyék keresztbe és karjaikat össze ne fonják; vegye tekintetbe azt, hogy leánykájának czélszerű és testalkatának megfelelő asztala és széke legyen; továbbá, hogy iskolába menéskor nehéz táskáját ne kezében, hanem a hátán vigye: mindenek felett pedig ne feledje el az orvost megkérni, hogy kedveseit időről-időre megtekintse, s végül rontsa le azt az ezer meg ezer korlátot, miket a túlfínom életmód leányának útjába állít . . .»

5. A beszterczebányai m. kir. állami felsőbb leányiskola második értesítője az 1884—85. tanévről. Közli: Kárpáthy Endre,

igazgató. — Az isk. év történetéből a tanítókarban történt változásokon kívül az értesítő nem közöl általánosabb érdekű momentumokat. Megemlíthetjük, hogy a kanyaró januártól áprilisig járványszerűleg hatalmasodott el a városban, a mi az isk. tanítást is nagyban megzavarta. Sőt a kanyarón kívül számos más komolyabb betegségi eset is fordult elő (hagymáz, mell- és szembajok, vitustáncz és főleg hülési esetek), úgy, hogy betegség miatt többen vizsgálatra sem jöhettek, sőt orvosi rendeletre az intézetből is kiléptek. A *tanítókarnak* a hitoktatókon kívül 8 tagja volt. Tanárok: Kárpáti Endre igazgató, Groó Lajos, Hunyady László, Koronczi Imre, Telegdy Gyula; tanítónők: Décsey Janka igazgatónő, Máriássy Berta és Stauffer Emilia. A *növendékek létszáma* az eddig megnyitott két osztályban *70*. Az osztályok látogatottsága: 32, 38. A tanévet befejezte: 56. *Vallásra* nézve volt: róm. kath. 21, ágost. v. 11, móz. v. 38; *anyanyelvre* nézve: magyar 17, német 22, tót 1; *illetőségre* nézve: beszterczebányai 43, zólyommegyei 14, más megyékből 13. Az értesítő közli a részletezett tananyagot, a tanszerek gyarapodásának kimutatását s a tanári testület által alkotott fegyelmi és házszabályokat. Az intézet *benlakással* van egybekötve; de arról nincs kimutatás, hogy a benlakó növendékek hányan voltak. *Tandíj és beiratási díj* együtt véve 30 frt; értesítőért s egyéb nyomtatványokért 1 frt 50 kr. A bennlakás díja 10 hónapra 250 frt; külön zongoraórákért ezenfelül mérsékelt díj.

Értekezés: «*A nőnevelés és iskolánk*» Koronczi Imrétől. Az értekezés szerzője röviden vázolja, hogy milyen volt a nők társadalmi helyzete s a lányok nevelése e század közepén; azután kimutatja, hogy a nők társadalmi helyzete mennyire átalakult s az átalakulás miképen tette szükségessé a lánynevelésnek is új alapokra való fektetését. Hosszasabban foglalkozik a magán nevelés egyoldalúságával járó félszegségekkel s rámutat arra a pusztító bajra, a melyet épen a házi nevelés útján az idegen nevelőnők terjesztenek. A nyilvános iskolai nevelés nemcsak ajánlatos leányainknak, hanem határozottan szükséges is. A kormány kiváló gondot fordít ily leánynevelő nyilvános iskolák felállítására s ama gondoskodásának legnyomósabb szavú tanui a felsőbb leányiskolák — a művelt középosztály lányainak iskolái. Általános képzettségben és műveltségben részesítik ez iskolák növendékeiket — úgymond — még pedig kiválóan a nemzeti műveltség az, a melyet szünet nélkül szem előtt tartanak. A leánygyermekek kedélyvilága sokkal előbb és erősebben fejlődik ki, mint értelmi tehetségeik. Ha czélzatosan a kettőnek harmonikus fejlesztésére nem törekszünk, érzelmeik túláradókká válnak s könnyen érzelgősséggé fajulnak el. Minthogy pedig az érzelgősség a léleknek beteges állapota, már ennek meggátlása végett is nagy súlyt kell helyezni a leányok nevelésében értelmi tehetségeik kimívelésére. Az értelem az, a mi az embert urává teszi a földnek; csak az értelmes ember szerezheti meg munkálkodása árán mindazon eszközöket, melyek nemcsak saját boldogsága megvetéséhez szükségesek, de arra is, hogy családja, a társadalom és hazája iránt tartozó kötelességeit is leróhassa. De az értelem kimívelését iskolánk nem úgy magyarázza, hogy a növendék minél több tudományt sajátítson el, hanem hogy a mit tanul, azt értse is, s hogy értelmi tehetségeinek kimívelése által önmunkásságra neveltessék. Az ész azonban bármily drága kincsünk is, önmagában véve az embert nem elégítheti ki. Ez okból kedélyvilágunk művelésének becsét sem szabad

csekélyebbnek tartanunk értelmi tehetségeink kimüvelése szükségességénél. Érzelmeinkben találjuk fel összes boldogságunkat; érzelmei késztetik az embert minden nagyszerűnek megalkotására; nélkülök a szépet létrehozni vagy a szépben a szépet élvezni nem is tudná. Ama gyönyör pedig, mely a szépnek reánk való hatásából származik, nem muló értékű, mert lelkünket nemesíti, erkölcseinket javítja. A boldogság kedélyünkben lakozik, de a boldogtalanság kútforrásai is ott keresendők. Ennélfogva nem kicsinylendő az az óvatosság, melyet az érzelmek művelésében szem előtt kell tartanunk. Az érzelmeknek ellensúlyra van szükségök s ezt csak az értelemben találhatják meg. Érzelem és értelem együtt vezessék nőinket is tetteikben, mert jellemük csak így lehet határozott. Ezért rá kell vezetnünk lassankint növendékeinket, hogy minden tettükben elvek vezéreljék, még pedig erkölcsi elvek. De a felső leányiskola a növendékeknek nem csupán szellemi tehetségeit müveli; hogy az egyoldalúságtól ment maradhasson, itt is szükség van az ellensúlyra: figyelmesen ápolja a növendékek egészségét s gondot fordít testi erejük s ügyességeik kifejlesztésére. Az általános műveltség mellett kiváltképen a nemzeti műveltséget ápolják iskoláink. Legyen a belőlük kikerült növendék értelmes, munkás háziasszony és családanya, a társadalomnak hasznos, mások javát előmozdító tagja, művelt, istenfélő, erkölcsi elveinél fogva határozott jellemű nő, de minden tehetségével, erejével, törekvésével a haza oltárán áldozzon.

6. A pozsonyi m. kir. állami felsőbb leányiskola második értesítője az 1884—85. tanévről. Közli: Ghyczy József, igazgató. — Az iskola belső életéből kiemeljük, hogy «az igazgató a növendékek szüleinél időnkint látogatásokat tett, hogy szemmel kisérje a növendékek otthoni rendszeretetét, viseletét s tudomást szerezhessen jó vagy rossz szokásaikról . . . A növendékek a tanítást imával kezdték és végezték: vasár- és ünnepnapokon a bennlakást vezető igazgatónő és a felügyelő tanítónők kiséretében résztvettek az isteni tiszteletben . . . Órák előtt és után, valamint óraközökben a tanulók soha sem voltak magukra hagyva. Az óraközöket majd az udvaron, majd a kertben vagy a játszószobában töltötték, mely idő alatt a tantermek kiszellőztettek . . . A tanulók tavaszszal az igazgató, igazgatónő és tanítónők kiséretében három kirándulást tettek, hogy Pozsony környékét, virányát megszemléljék.» Fontosabb momentumokat az intézet története nem igen tüntet fel; ez év is a csendes, de serény s a legszebb sikerrel kecsegtető, alapvető munka éve volt. Előkészíttetett a következő isk. évre a III. osztály megnyitása s tervben van egy új, a czélnak teljesen megfelelő épület emelése. A *tanítótestületnek* a hitoktatókon kívül 7 tagja volt; *tanárok:* Ghyczy József igazgató, Dach János, Könyöky József, Menich Antal; *tanítónők:* Wollmann Emma igazgatónő, Bobok Karola és Deszáth Anna. A *növendékek létszáma* a két osztályban: *76*. Az osztályok látogatottsága: 40, 36. *Vallásra* nézve volt: róm. kath. 42, helv. v. 1, ágost. v. 25, mózes v. 8; *anyanyelvre* nézve: magyar 36, német 39, tót 1. Az intézet benlakással van egybekötve; benlakó növendék volt 12, a kik az igazgatónő és két benlakó tanítónő gondjai s felügyelete alatt állottak. Az értesítő közli a f. leányiskolák szervezeti szabályzatát, a részl. tananyagot s a beszerzett tanszerek jegyzékét. A földr. történeti tanszerek gyűjteménye tartalmaz 31 drbot 217 forint értékben; a természet-vegytani gyűjtemény 150 drbot 714 frt

értékben; a természetrajzi gyűjtemény 969 drbot 692 frt értékben; a rajz- és mennyiségtani eszközök 1200 drb 200 frt értékben; ének-zongoratanításhoz 7 drb 905 frt értékben; kézimunkához szükséges felszerelés 168 drb 112 frt értékben; tornaeszközök 106 drb 422 frt értékben; könyvtár 160 önálló mű és folyóirat. *Tandíj:* 25 frt; *beiratási díj:* 5 frt; értesítőre, bizonyítványra s egyéb szükségletekre 2 frt. Benlakók fizetnek: teljes ellátásért 10 hóra 250 frtot, az első felszerelésekre 8 frtot, külön zongoraoktatásért 100 frtot.

Értekezés: «*Az idegen nyelvek tanításáról általában*», Wollmann Emma igazgatónőtől. Utalván arra, hogy az idegen nyelvek tanulásának szükségességéről és jelentőségéről mily eltérők a nézetek, s hogy e nyelvek tanításának módjában sem nagyobb az egyetértés, így folytatja: «Az idegen nyelvek tanulásának általános czélja nem lehet más, mint hogy az illető nemzettel írott műveik által érintkezzünk; de még társadalmi közlekedéseink miatt is van jogosultságuk az idegen nyelveknek, mert ha ez vagy ama nyelv általános keletű, a mindennapi életben gyakran vagyunk arra utalva, hogy abban való jártasságunkat alkalmazzuk. De a föntebbiekkel egyátalában nem akarom azt állítani, hogy e czélt annál jobban fogjuk elérhetni, ha minél több nyelvet sajátítunk el. Ellenkezőleg azon nézetben vagyok, hogy tanulmányozásunknak annál képzőbb hatása lesz, minél kevesebb nyelvet tanulunk, de azokat a lehető legalaposabban ismerjük meg. Többet ér az anyanyelven kívül egy idegen nyelvet alaposan megtanulni, mint kettőt, hármat vagy négyet felületesen ismerni. Határozottan kárhoztatom azt az eljárást, midőn egyesek azon vannak, hogy a gyermek minél hamarább sajátítson el több nyelvet és képes legyen azokon gondolatait kifejezni, a mi ily esetben mindig csak tökéletlenül történhetik. Legajánlatosabb, ha az anyanyelven kívül csak egy vagy két nyelv gyakoroltatik; a mi ezen maximumot meghaladja, nem vezet eredményre és rossznak mondható... Ha egyáltalában azt akarjuk elérni, hogy az idegen nyelvek tanítása képzőleg hasson, ne kezdjük azok tanítását nagyon korán és ne tanítsunk gyors egymásutánban több nyelvet. Rendesen nagyon korán kezdik meg a gyermekeknél az idegen nyelvek tanítását, és alig, hogy ezek az egyik nyelv elemeivel valahogy megismerkedtek, már is egy másikra kezdik őket tanítani. Nem tartozik a ritkaságok közé, hogy 10—12 éves gyermekek már három idegen nyelven gagyognak. Egyes esetekben csakugyan sikerül az ily experimentum, mert hisz a gyermek lelkével sokszor valóságos csodákat művelhetünk! A ki azonban egy idegen nyelvet bir s a gyermek tehetségeit ismeri, az el fog szomorodni az ily túlságok felett, mert arra gondol, hogy hány gyermek lelke elkorcsosul ily látszólagos fényes sikerek felmutatása alkalmával. A gyermeknek először anyanyelvében kell bizonyos önállóságra szert tenni, bizonyos érettséghez jutni s egyáltalában bizonyos mennyiségű ismeretekkel birni, míg okszerűleg egy idegen nyelv tanulásához foghat... De valamint a gyermek csak akkor kezdjen egy idegen nyelvet tanulni, ha anyanyelvében már alapos ismeretekkel bir, úgy az idegen nyelv tanításánál is szükséges, hogy a gyermek tanulja magát abba fokozatosan beleélni... Egy idegen nyelvet birni annyit tesz, mint azt olvasni, írni és beszélni tudni. Azok a tanítók, a kik úgy tanítják az élő nyelvet, hogy növendékeiket nem vezetik a beszédhez, voltaképen csak holt nyelvet tanítanak. Másik végletbe esnek azok, a kik meg minden

gondjukat csak a nyelv külső használatára fordítják. A helyes út a középen van. A tulajdonképeni czél, hogy miért taníttassék minden felsőbb leányiskolában legalább egy idegen nyelv, az, hogy képesek legyünk az abban írt szellemi termékeknek értelmét, irályát felfogni és élvezni. De ehhez szükséges az is, hogy a nyelv élő használatának urai legyünk. A ki pl. egy franczia könyvet úgy akar érteni, élvezni, mint az élő népszellem termékét, az gondolatban közlekedni akar azzal az idegen nemzettel, s úgy akarja a könyvet felfogni, mint egy franczia. És ehez a nyelv tökéletes elsajátítása szükséges, tehát annak könnyű kezelése a társalgásra is; hogy ez utóbbinak aztán adandó alkalommal a gyakorlati életben is hasznát vehessük, csak mellékes czél!

7. Értesítő a Kolozsvár városi államilag segélyezett felsőbb leányiskola 1884—85. iskolai évéről. Kiadja az igazgatóság. — Az intézet az igazg. jelentés szerint folyton emelkedőben és virágjában van, de azért, különösen helyiségeit illetőleg, sok bajjal kell küzdenie. A felügyelő bizottság ép e tárgyban emlékiratot is készíttetett s felterjesztette azt a vall. és közokt. miniszterhez, oda törekedvén, hogy «az iskolát az állam vegye tulajdonába, mert voltaképen csak az ő gondozása adhat fejlődésének és virágzásának gyors lendületet és biztosítékot». A *tanítótestületnek* a hitoktatókon kívül 7 tagja van; *tanárok:* Széchy Károly, Bournáz János és Melka Vincze; *tanítónők:* De Gerando Antonina igazgató, Binder Laura, Butyka Vilma és Békéssy Lilla. Az értesítő a növendékekről nem közöl részletesebb statisztikai kimutatásokat, csak a vizsgálatok eredményeit adja osztályonkint. Az első osztályban volt 36 rendes növendék (rendkívüli 3), a másodikban 25, a harmadikban 20 (rendkívüli 1), a negyedikben 9. A növendékek összes száma tehát: 97. Az értesítő részletes kimutatást közöl a taneszközök gyűjteményéről, az osztályonként elvégzett tananyagról és a használt tankönyvekről. Volt isk. önképzőkör 76 taggal. *Tandíj:* helybelieknek 20, vidékieknek 30 frt; *beiratási díj* egyszer mindenkorra 1 frt; *ifj. könyvtári illeték:* 50 kr.

Értekezés: «*Tanulmányi jegyzetek az olasz és franczia felsőbb leányiskolákról*», De Gerando Antonina igazgatónőtől. Lényegében ugyanazokat a megfigyelésre méltó dolgokat foglalja magában, a miket kitünő írójuk folyóiratunk ez évfolyamában is elmondott.

8. A temesvári m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1884—85. tanévről. Közli: Valló Vilmos, igazgató. — «A hazai leánynevelléshez — úgymond az igazgatói jelentés — a maga részéről e vidéken is hozzájárulni óhajtván, felállította a magas kormány Temesvárt az áll. f. leányiskolát, melyből az 1884—85. tanévben az I. osztály volt megnyitandó. Az intézet szept. 6-án nyilt meg a közönség előtt, a mikor is a szülők oly nagy számmal hozták beiratás végett leányaikat, hogy az eredmény az előre vetett számítást jóval felülmulta. Az iskola felállításával járó intézkedések ugyanis körülbelül 20 növendék felvételére és befogadására voltak alapítva, a jelentkező szülők azonban kétannyi növendéket hoztak beiratás végett. Ezen örvendetes jelenség új intézkedéseket követelt, a mik lehetővé tették, hogy a megnyitott első osztályba 37 növendék vétethetett fel. Ez a körülmény magyarázza meg azt is, hogy a tanítás csak szept. 27-én vehette kezdetét.» A *tanítótestület* rendes tagjai: Valló Vilmos igazgató, Márkics Rozin az internátus igazgatónője és Rauschmann Cecilia; *óraadók:* Wiedermann Ida, Novacsek Márton,

Rusz Vilmos és Pök Géza. Az első osztályba beirt 37 növendék közül (évközben elmaradt 4) *vallásra* nézve volt: róm. kath. 14, gör. kath. 1, gör. kel. 6, ágost. v. 1, móz. v. 15; nyelvismeretre nézve (beléptükkor): magyar 7, magyar-német 14, német 14, magyar-német-szerb 1, német-szerb 1, magyar-német-román 1; *illetőségre nézve:* helybeli 24, temesmegyei 2, Torontál-, Arad-, Zala-, Zemplénmegyékből 1—1; *szállásra nézve:* benlakó 3, bejáró 34. *Tandíj:* 30 frt; *beiratási díj:* 5 frt; *évi értesítőre:* 1 frt. *Benlakás díja:* 300 frt.

VEGYESEK.

Kitüntetések az orsz. kiállításon. A jury-tanács határozatai alapján a következő nőnevelési intézetek, s mint közreműködők, azoknak következő tanítói részesültek kitüntetésekben (Az áll. intézetek ki voltak zárva a versenyből): A) *Díszoklevelet* kapott: 1. Budapest főváros, kitünően berendezett iskoláiért; 2. Irgalmas nővérek zárdájának tanítónőképezdéje és felsőbb leányiskolája Zágrábban a közoktatás terén szerzett sokoldalú érdemeiért. — B) *Kiállítási nagyérmet* kaptak: 1. Csíkmegyei polg. leányiskola Csík-Szeredán, jó munkáért, — 2. kalocsai «Miasszonyunkról» nevezett iskolanővérek, közhasznú munkásságért, — 3. kaposvári áll. polg. leányiskola, jó munkáért, — 4. kassai polg. leányiskola jó munkáért, — 5. marosvásárhelyi ev. ref. elemi leányiskola jó munkáért, — 6. miskolczi polg. leányiskola jó munkáért, — 7. orsz. nőképző egyesület Budapesten jó izlés és jó munkáért, — 8. szepesiglói ev. elemi és polg. leányiskola jó izlés és jó munkáért, — 9. miskolczi ev. ref. felsőleányiskola; jó munkáért, — 10. a háromszéki «Erzsébet» árvaleány-nevelőintézet Kézdi-Vásárhelyt, közhasznú munkásságért, — 11. magyar gazdasszonyok orsz. egyes. árvaháza és nevelőintézete Budapesten, közhasznú munkásságért, — 12. magyarorsz. közp. Fröbel-nőegylet Budapesten, közhasznú munkásságért, — 13. Mária-intézet Budapesten, jeles berendezéseért, — 14. izraelita nőegylet árvaháza Budapesten, közhasznú munkásságért, — 15. *Krüner Anna, budapesti tanítónő, haladásért.* — C) *Közreműködői ermet kaptak:* 1. Brun Jozefina, kézimunkatanítónő, — 2. Kailbach Anna munkatanítónő, — 3. Csiszárné Rittók Emilia, kézimunkatanítónő, — 4. Hoffman Jolán, tanárnő, — 5. Hollós Károly, rajztanár, — 6. Könyöki József, rajztanár, — 7. Jurány Berta, k. munkatanítónő, — 8. Olgyai Julia, k. munkatanítónő,— 9. Csorba Mária igazgatónő, Kaposvárott, — 10. Némethy Piroska, k. munkatanítónő, Miskolczon.

A női kézimunkakiállítás a legnagyobb mértékben magára vonja az idegenek figyelmét s lehet, hogy a kiállított tárgyak egy része Bécsben is fog szerepelni. Az osztrák fővárosban ugyanis osztrák-magyar női-munka-kiállítást terveznek s már tanácskoznak a budapesti tárlaton levő tárgyak megnyerése iránt. — Megemlítjük e helyen egy franczia szakférfiu nyilatkozatát okt. ügyi kiállításunkról: A leányiskolák szerinte sokat adnak a hímzésre és díszmunkára; míg a gyakorlatibb munka, mint ruhakészítés, harisnyakötés, foltozás csak kevés iskola részéről van bemutatva. Az ovodai munkák közt a vesszőlevarrás és leragasztás vonták magukra figyelmét, mely foglalkoztató eszközök előtte ismeretlenek voltak; de kifogása volt az ellen,

hogy távlatilag ábrázolt képeket varratnak ki a gyermekekkel, holott azok előtt az ily képek érhetetlenek. Nagy elismeréssel nyilatkozott a kiállított gyűjteményekről s az iparoktatás gyakorlati eredményeiről.

Pásztélyi János ungvári püspök buzgón munkálkodik görög egyházmegyéje magyarosításán. Elrendelte, hogy 27 tanító maga mellé magyar segédtanítót fogadjon, vagy egy év alatt tanuljon meg magyarul; tizenöt magyarul nem tudó tanítót pedig elbocsátott hivatalából. Szándéka az egész egyházmegyében magyar képzettségű fiatal segédtanítókat alkalmazni. Szép szándéka könnyebb keresztülvitelére a kormány támogatását is kikérte, mert a magyarosodás legfőbb nehézsége az egyházmegye szegénységében kereshető; a tanítói állomások ugyanis igen rosszúl díjaztatnak, holott csak jól díjazott állomásokra lehet megfelelő képzettségű magyar tanítót alkalmazni. A kormánytól elsősorban magyar tan- és segédkönyveket kér a hazafias püspök a tanulók és tanítók számára.

Beküldettek szerkesztőségünkhöz a következő művek;

A pozsonyi *Stampfel-czég* kiadásában megjelenő derék életrajzi folyóiratból a «*Magyar Helikon*»-ból a legújabban megjelent öt füzet: 1. *Révai Miklós* és *Verseghy Ferencz* életrajza, írta dr. *Szinnyei József*; 2. *Horváth Mihály* és *Szalay László*, írta dr. *Szinnyei József*; 3. *Hunyady Mátyás*, írta dr. *Márki Sándor*; 4. *Kármán József* és *Faludi Ferencz*, írta dr. *Prém József*; 5. *Fráter György*, írta *Barabás Samu*. A tiszta nyomású csinos füzetek, melyek sikerült metszetekben ismertetett jeleseink arczképeit is bemutatják, egyenkint *20* krért szerezhetők meg.

A Franklin-Társulat kiadásában megjelentek: 1. *Földrajz* tanítóképző intézetek, polgári és más középiskolák számára. Írta *Jablonszky János*, tanár (tizennégy térképpel) 290 lap. 8-r. *Ára 1 frt 40 kr.* 2. *Földrajz* a reáliskolák első és második s a polg. iskolák alsó osztályai számára. Írta *Jablonszky János* tanár (tizennégy térképpel) 158 l. 8-r. Ára *80 kr.* — 3. *Földrajz* a gymnasiumok használatára. Írta *Scholtz Albert*, főgymn. tanár. *Első rész:* Magyarország s a földközi tengert környező országok (29 térképpel). 3-ik jav. kiadás. (120 lap 8.) Ára: *80 kr.* — 4. *Földrajzi Vezérfonal*, iskolai és magánhasználatra. Irta *Erdőfi János* tanítókép. igazgató. 4-ik átdolg. kiadás. 9 térképpel. (142 lap 8-r.) *Ára 40 kr.* — 5. *Világtörténelem* középtanodai használatra. Írta: *Mangold Lajos*, tanár. 3-ik kötet. *Újkor és legújabbkor.* 2-ik újonnan kidolgozott kiadás képekkel és térképekkel. (238 lap 8.) Ára: *1 fr. 50 kr.* — 6. *Világtörténelem* polg. iskolák és leányintézetek számára. Írta: *Mangold Lajos*, tanár, képekkel és illusztrációkkal. (192 lap 8-r.) *Ára: 1 frt.*

Lampel Róbert (Wodianer F.) kiadásában megjelentek: 1. *Számtan* a középiskolák I., II., III. osztálya számára. Írta Dr. *Mocnik Ferencz* 24-ik er. kiadás után az új tantervhez alkalmazta Dr. *Schmidt Ágoston.* kegyesrendi tanár. 15-ik átdolgozott magyar kiadás. (240 lap 8-r.) Ára: *1 frt 20 kr.* — 2. *Kis világtörténet* a magyar irodalomtörténet vázlatával. Nép- és polg. iskolák és magániskolák használatára. Írta *Kuttner Sándor.* Sajtó alá rendezte *Mayer Miksa*, min. titkár stb. 7-ik jav. kiadás. (170 lap, kis 8-r.) Ára: *60 kr.* — 3. *Rövid alkotmánytan* népiskolák számára. Írta *Mayer Miksa*, XI-ik kiadás. Ára *16 kr.*

Traub B. és társa kiadásában (Szeged) megjelent: *Olvasókönyv* (abc) az elemi népiskolák első osztálya számára. Írták *Vast Mátyás* és *Szikláy Ferencz*, szegedi tanítók. *Bolti ára 16 kr.*